

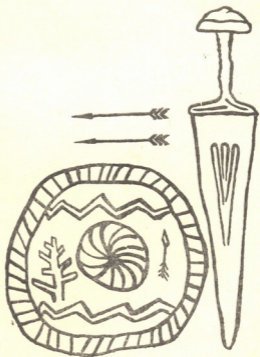
პ. ბურჯ

საქართველოს
სამხრეთი

ბუნების
 სუს

«საქართველო»

კ. ბუჩუკი

ბერძნულ-რომი ლუკსად

«ნეკედელს II»

19 თბილისი 67

ქობულაძის
ბიბლიოთეკა
საქართველოს
ბიბლიოთეკა

355 (C 41) (09)
355 (47.922) (09)
8 993

კ 264.433
3

1-6-4

საქართველოს
პარლამენტის
ქრონოლოგი
ბიბლიოთეკა

წინასიტყვა

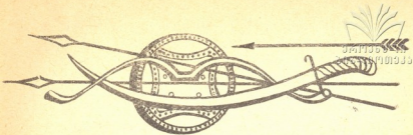
ხალხთა ისტორია უკეთესი ცხოვრებისა და თავისუფლებისათვის შეუწყვეტელ შრომასა და ბრძოლაში დაღვრილი ოფლითა და სისხლით იწერებოდა. შინაური თუ უცხო მტრების წინააღმდეგ მიმართული ეს ბრძოლა ხანგრძლივი და მძიმე იყო. დრო მიდიოდა, თაობას თაობა ენაცვლებოდა, მშრომელის ხვედრი კი ისევ სიღარიბე, უუფლებობა და ძლიერთა და მდიდართა მორჩილება იყო. მაგრამ უკვალოდ არ ქრებოდა გარდასულ თაობათა ნაღვაწი, წინა თაობის ბრძოლისა და შრომის გამოცდილება მომდევნო თაობას გადაეცემოდა და ადამიანთა საზოგადოება თანდათანობით წინ მიდიოდა.

უაღრესად რთული და სისხლიანი იყო ის გზა, რომელიც გამოიარა ქართველმა ხალხმა დღევანდელ დღემდე. ცოდნა იმისა, თუ როგორი იყო ეს გზა, როგორ და რა საშუალებით გახდა შესაძლებელი ფიზიკური და ეროვნული არსებობის შენარჩუნება, როგორ იცავდნენ ჩვენი წინაპრები თავიანთ დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას მრავალრიცხოვანი დამპყრობლებისაგან, ჩვენი პატრიოტული მოვალეობაა.

ისტორიული წარსულის ცოდნა მხოლოდ ადამიანის ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილებას როდი ემსახურება; ეს ცოდნა, უპირველეს ყოვლისა, აწმყოსა და მომავლის უკეთესი გაგებისა და, ამგვარად, ადამიანთა შეგნებული და მიზანდასახული შრომის ხელშემწყობი საშუალება და იარაღია. ამიტომაც, რომ ჩვენში დიდია მოთხოვნილება ასეთი სახის პოპულარულ საკითხავ წიგნებზე.

ამ წიგნში მოთხრობილია ქართველი ხალხის უმნიშვნელო-
ვანესი თავდაცვითი ბრძოლების ამბები ძველი ისტორიის
ნასკნელ და შუა საუკუნეების ისტორიის პირველ პერიოდში.
ქრონოლოგიურად ეს ხანა მოიცავს დროს — ძველი წელთაღ-
რიცხვის პირველი საუკუნიდან ახალი წელთაღრიცხვის მეათე
საუკუნემდე.

I

**ბრძოლა რომაელი და კართელ-ირანელი
დამპყრობლების წინააღმდეგ**

პოეზიის შემოღება

ძველი წელთაღრიცხვის 66-65 წლების ზამთარი იწურებოდა. უჩვეულო სანახავე იყო იმ დღეებში ქართლის დედაქალაქი და მისი გარეუბანი. ქალი და კაცი, დიდი და პატარა, სხვადასხვა წოდების, ხელობისა და მდგომარეობის ადამიანები, საზოგადოების ყველაზე უუფლებო წევრები — გატანჯული და განაწამები მონებიც კი ყოველდღე თვალცრემლიანი ევედრებოდნენ უმაღლეს ღვთაებას ქართლის გადარჩენას. არტაგ მეფის ოქროს ტახტებით და ძვირფასი ფარდაგებით მორთულ სასახლეში თავი მოეყარათ ქართლის წარჩინებულებს და შეშფოთებულნი მსჯელობდნენ მოახლოებულ საფრთხეზე. მოსალოდნელი უბედურების ამბავი შორეულ სოფლებშიც გაეგოთ. დედაკაცები აშინებდნენ და აჩუმებდნენ ჰირვეულ ბავშვებს, გაჩერდი, თორემ ბუმბუა მოვა და შეგჭამსო.

რა მოხდა? ვინ იყო ბუმბუა? ეს გახლდათ რომის სახელმწიფოს სარდალი გნეუს პომპეუსი, რომელიც პირველი კაცი იყო რომში არა პირადი ღირსების, არამედ თავისი უზარმაზარი სიმდიდრისა და უპრინციპო პოლიტიკური თაღლითობის წყალობით.

დრეს მემკვიდრე სარდლებმა. აზია წილად ხვდა ერთ-ერთ სარდალს — სელევკის და მის შთამომავლებს, ამ სახელმწიფოს სელევკიანთა სახელმწიფოს უწოდებენ. სელევკიანთა ვერტელა სახელმწიფოც, მასში შემავალი ქვეყნების განვითარების დონისა და ეთნიკური შემადგენლობის თვალსაზრისით მეტად კრელი და გაერთიანებისათვის საჭირო ეკონომიურ საფუძველს მოკლებული იყო. ამ ნიადაგზე უკვე სელევკის სიცოცხლეში იჩინა თავი ამ სახელმწიფოს დაშლის ტენდენციამ. ძველი წელთაღრიცხვის მესამე-მეორე საუკუნეებში სელევკიანთა სახელმწიფოს გამოეყვნენ და დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდნენ პართია, პონტო, სომხეთი და სხვ.

პართიის სახელმწიფოს თავდაპირველად ეჭირა კასპიის ზღვის სანაპიროს სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი. სახელმწიფოს სათავეში არშაკიანთა სამეფო დინასტია იდგა. ამიტომ პართიას არშაკიანთა სახელმწიფოსაც უწოდებენ. დასაწყისში სახელმწიფოს დედაქალაქი იყო ნისა — ახლანდელი აშხაბადის ახლოს. პართიის სახელმწიფო გაძლიერდა ძვ. წ. II—I საუკუნეებში. მისი ტერიტორია გადაჭიმული იყო ამუ-დარიიდან ევფრატამდე, სატახტო ქალაქი იყო კტეზიფონი, მდინარე ტიგროსზე. პართიის სახელმწიფომ ხუთი საუკუნე იარსება (ძვ. წ. 247—ახ. წ. 224 წწ.) და აღმოსავლეთის უძლიერეს სახელმწიფოდ ითვლებოდა. პართიის გაძლიერება საფრთხეს უქმნიდა რომის ინტერესებს აღმოსავლეთში. ამიტომ მათი შეჯახება გარდაუვალი გახდა.

პონტოს სამეფოს თავდაპირველად მცირე ტერიტორია ეჭირა შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე. სახელწოდება ამ სამეფომ შავი ზღვის ანუ პონტოს სახელიდან მიიღო. სამეფოს მოსახლეობის უმრავლესობას ხალიბები, ტიბარენები, კოლხები, მაკრონები და სხვა ქართველი ტომები შეადგენდნენ, დროთა ვითარებაში ზოგიერთი ტომი საკუთრივ ქართული სახელმწიფოების (ეგრისისა და ქართლის) ფარგლებს გარეთ დარჩა. მსოფლიო მნიშვნელობის სავაჭრო გზაჯვარედინზე მდებარეობა და აზიაში ალექსანდრე მაკედონელისა და მისი მემკვიდრეების მიერ შექმნილ სახელმწიფოებს შორის გამუდმებული ბრძოლა პონტოს სამეფოს თანდათანობითი გაძლიერების უმნიშვნელოვანესი საფუძველი იყო. უდიდეს ძლიერებას პონტოს სამეფომ

ნიჭიერი სარდლისა და პოლიტიკოსის — მითრიდატე VI, ევპატორად (კეთილშობილი) წოდებულის მეფობაში (ძვ. წ. 120-88 წწ.) მიაღწია. მის დროს პონტოს სამეფომ დაიმორჩილა შავი ზღვის ჩრდილოეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი რაიონები, ყირიმისა და ტამანის ნახევარკუნძულები, მცირე აზიის ნაწილი, კოლხეთი, მცირე სომხეთი, მაკედონია, საბერძნეთი და სხვა. მითრიდატე დიდი გავლენით სარგებლობდა მდინარეების: დნეპრის, დნესტრის და დუნაის ქვედა წელის, ეგეოსისა და ადრიატიკის ზღვების სანაპირო რაიონებში მცხოვრებ სხვადასხვა მეომარ ტომებზე. პონტოს ასე გაძლიერება საფრთხეს უქმნიდა რომის სახელმწიფოს მისწრაფებას მსოფლიო ბატონობისაკენ. ამიტომ პონტოსა და რომის შეჯახებაც გარდაუვალი გახდა.

სომხეთის სახელმწიფო ძველი წელთაღრიცხვის მეორე საუკუნის დასაწყისში გამოეყო სელევკიანთა სახელმწიფოს. 190 წელს (ძვ. წ.) რომაელები პირველად შეიჭრნენ აზიაში და ქალაქ მაგნეზიასთან (ეგეოსის ზღვის სანაპიროზე, ახლანდელ თურქეთში) სასტიკად დაამარცხეს სელევკიანთა მეფე. ამით ისარგებლეს სელევკიანთა სარდლებმა, რომლებიც სომხეთს განაგებდნენ, და თავი დამოუკიდებელ მეფეებად გამოაცხადეს. სომხეთის სახელმწიფომ უდიდეს ძლიერებას მიაღწია ტიგრან II მეფობის (ძვ. წ. 95-56 წწ.) დროს. მაშინ სომხეთის ვრცელი სახელმწიფო გადაჭიმული იყო კასპიის ზღვიდან ხმელთაშუა ზღვამდე. სირიას, ფინიკიასა და მესოპოტამიასაც სომხეთი ფლობდა.

ამრიგად, ძველი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში რომის სახელმწიფოს აღმოსავლეთში გაბატონებისაკენ მიმართულ პოლიტიკას ძლიერი მოწინააღმდეგენი აღმოუჩნდნენ პონტოს, სომხეთისა და პართიის სახით. დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის შეუერივებელ წინააღმდეგობათა დიდი და დახლართული კვანძი შეიკრა, რომელიც იარაღს უნდა გაეჭრა. მალე მეტოქენი ხანგრძლივსა და სისხლისმღვრელ სამკვდრო-სასიცოცხლო ომში ჩაებნენ. გამანადგურებელი ომების ამ სფეროში ძალაუნებურად მოექცნენ ამიერკავკასიის პატარა ქვეყნებიც — ალბანეთი (თანამედროვე აზერბაიჯანი) და საქართველო.

თანამედროვე ამიერკავკასიის პირველ მონათმფლობელურ სახელმწიფოებს — ეგრისს ანუ კოლხეთს, ქართლს ანუ იბე-

რიას, ალბანეთს და სომხეთს ეკონომიური და სამხედრო თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანი ტერიტორია ეკუთრათ. კავკასიის ფართო ყელი ევროპისა და აზიის უკავშირებელი ხიდი იყო. ამ ტერიტორიაზე გადიოდა აღმოსავლეთის შორეული ქვეყნებიდან — ჩინეთიდან და ინდოეთიდან — შავ და ხმელთაშუა ზღვამდე მომავალი დიდი სავაჭრო გზები. ამიტომ, ვინც აღმოსავლეთში გაბატონებას ესწრაფოდა, მისთვის აუცილებელი იყო ამიერკავკასიაში გაბატონებაც. ამიტომ არც ამიერკავკასიის ქვეყნებს ასცდა რომაელ დამპყრობთა მახვილი.

იმ შორეულ დროში, საიდანაც ჩვენი თბრობა დავიწყეთ (ძვ. წ. IV—I საუკუნეები) ქართლისა და ეგრისის სამეფოებს, ისევე, როგორც სომხეთსა და ალბანეთს, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების საკმაოდ ხანგრძლივი გზა ჰქონდათ გამოვლილი. ისინი მონათმფლობელური სამეფოები იყვნენ. დიდ და მტკიცე ციხე-სიმაგრეებს, ხიდებს, საზოგადოებრივი დანიშნულების ნაგებობებს, სამეფო და წარჩინებულთა სასახლეებს, სახელმწიფო შარავზებსა და სხვას მონები აშენებდნენ. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი, სასოფლო თემების თავისუფალი და ნახევრადთავისუფალი მცხოვრებლები, მიწას ამუშავებდა. ომის დროს ქართული ლაშქრის მთავარი ძალა სწორედ ეს ხალხი იყო. საზოგადოების გაბატონებული წოდების წევრებად ითვლებოდნენ მეფე და მისი საგვარეულო, სამხედრო სამოხელეო წარჩინებულნი და ქურუმები. სახელმწიფოს სათავეში იდგა მეფე, რომლის ხელისუფლება მემკვიდრეობით გადადიოდა.

ქართლისა და ეგრისის ბარის რაიონები—რიონ-მტკვრის აუზი—მჭიდროდ იყო დასახლებული. იმ დროისათვის მაღალ დონეზე იდგა მიწათმოქმედება — მარცვლეულის მეურნეობა, მევენახეობა-მებაღეობა, ვაჭრობა და ხელოსნობა. მსოფლიო მნიშვნელობის ერთ-ერთი სავაჭრო გზა — ინდოეთიდან შავ ზღვამდე — საქართველოს ტერიტორიაზე გადიოდა. საზოგადოების მაღალ ფენებში ფართოდ იყო გავრცელებული სწავ-

ლა-განათლება. ქართლის იმდროინდელი მდგომარეობის და-
სახასიათებლად საკმარისია მოვიყვანოთ ძვ. წ. I საუკუნის მე-
ორე ნახევრის და ახ. წ. I საუკუნის პირველი ნახევრის ცნობა.
ბილი ბერძენი გეოგრაფის — სტრაბონის ცნობა. მისი სიტყ-
ვით, იბერია ძლიერი და მჭიდროდ დასახლებული ქვეყანაა, აქ
მრავალია ქალაქი და სოფელი, კრამიტით დახურული და არქი-
ტექტურის წესით აშენებული სახლები, ქულბაქები (სავაჭრო
დუქნები) და სხვა სავაჭრო შენობები.

ასეთი იყო საქართველოს საერთაშორისო და შინაგანი ვი-
თარების ზოგადი სურათი, როცა მახლობელი აღმოსავლეთის
ცა რომის სახელმწიფოდან წამოსული შავი ღრუბლებით იფა-
რებოდა.

რომის მონათმფლობელურ სახელმწიფოს, უპირველეს-
ყოვლისა, აზიის სიმდიდრე იზიდავდა. რომაელ წარჩინებუ-
ლებს აზიის გარეშე რომის სახელმწიფოს არსებობა შეუძლე-
ბლად მიაჩნდათ. მშვენივრად გამოხატავდა რომის საზოგადო-
ების ამ ნაწილის აზრებს სახელგანთქმული რომაელი ორატო-
რი და საზოგადო მოღვაწე მარკუს ტულიუს ციცერონი (ძვ. წ.
106-43 წწ.). აზია რომის სახელმწიფო ხაზინის ძირითადი სასი-
ცოცხლო წყაროა, — ამბობდა ციცერონი, — ჩვენ, რომაელები,
ჩვენი სახელმწიფოს ეკონომიური სიძლიერის სასიცოცხლო
არტერიებს საგადასახადო სისტემაში ვხედავთ და ამ არტერი-
ების უფრო ხშირი ქსელი აღმოსავლეთიდან მოედინება; აზია
მეტად დოვლათიანი და მდიდარი ქვეყანაა, რომელიც უკან
იტოვებს სხვა პროვინციებს მიწის ნაყოფიერებით, ხილ-ბოსტ-
ნეულის ნაირსახეობით, საძოვრების სივრცით და საექსპორ-
ტოდ ვარგისი პროდუქტების სიჭარბითო.

აი, რას ეძებდნენ რომაელები აზიაში და რატომ ვერ წარ-
მოედგინათ მათ აზიის გარეშე არსებობა...

აზიაში რომაელებს პირველად პონტოს მეფე მითრიდატე VI
შეებრძოლა. პართია ჯერჯერობით თავს იკავებდა აქტიური სა-
ომარი მოქმედებისაგან, რომისა და პონტოს ჭიდილს ფხიზლად

ადევნებდა თვალყურს და მომავალი შეჯახებისათვის გულდასრ-
მით ემზადებოდა. ძველი წელთაღრიცხვის 83 წელს დაიწყო
რომისა და პონტოს ომი და შესვენებებით სრულდებოდა მათი
საუკუნე გაგრძელდა. ომის დაწყებამდე რამდენიმე წლით ადრე
მითრიდატემ კავშირი შეკრა სომხეთის მეფე ტიგრანს მეორეს-
თან. ეს კავშირი მითრიდატეს ქალიშვილზე ტიგრანის დაქორ-
წინებით დაგვირგვინდა. პონტო-სომხეთის კავშირის მონაწი-
ლებად გამოდიოდნენ ქართლი და ალბანეთიც. თავდაპირვე-
ლად მითრიდატეს საქმე კარგად წაუვიდა. მან ადვილად შეძ-
ლო რომაელთა ბატონობით სულშეხუთული ხალხების დარაზ-
მვა და პონტოს ომმა რომის წინააღმდეგ განმათავისუფლებე-
ლი ბრძოლის ხასიათი მიიღო. მაგრამ ასეთი ხასიათი ამ ომს
არ შეიძლებოდა ბოლომდე ჰქონოდა, რადგან თვით მითრიდა-
ტეც დამპყრობელი და სხვა ხალხების მძარცველი იყო. ამი-
ტომ, როგორც კი ხელსაყრელ მომენტს დაიგულეზდნენ, მით-
რიდატეს ბატონობის ქვეშ მყოფი ხალხები თავს არ ზოგავდ-
ნენ დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის. სხვებთან ერთად
ასე მოიქცნენ კოლხებიც რომისა და პონტოს ომების დროს.

კოლხეთის ძველი ქართული სამეფო, რომელიც ამ
დროისათვის საგრძნობლად დასუსტებული იყო, მითრიდატემ
დაიმორჩილა ძველი წელთაღრიცხვის მეორე საუკუნის დასას-
რულს. იმის ნათელსაყოფად, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებდა
პონტოს მეფე კოლხეთის დამორჩილებას, საკმარისია, მოვიტა-
ნოთ მითრიდატეს ელჩის პელოპიდეს სიტყვა, რომლითაც მან
მიმართა რომაელთა მხედართმთავრებს, ჯერ კიდევ ომის დაწყე-
ბამდე. ეს სიტყვა მოჰყავს ახალი წელთაღრიცხვის მეორე სა-
უკუნის რომაელ ისტორიკოსს — აპიანეს თავის „მითრიდატეს
ომების ისტორიაში“. თქვენ — ერთგვარი მუქარით ეუბნებო-
და პელოპიდე რომაელ მხედართმთავრებს, — ჩვენს წინააღმ-
დეგ რომ მოქმედებთ და არაფრად გვაგდებთ, მხედველობაში
უნდა იქონიოთ, რომ მითრიდატემ, თავისი ვრცელი მამეული
სახელმწიფოს გარდა, კიდევ ბევრი მეზობელი შეიმატა და მათ
შორის კოლხები, რომლებიც კარგი მეომარი ხალხიაო.

და, აი, ეს დამორჩილებული კოლხები ძველი წელთაღრი-
ცხვით 83 წელს პონტოს აუჯანყდნენ. ამავე დროს დაიწყო
აჯანყება ბოსფორის სახელმწიფოშიც. ეს სახელმწიფო ძველი

წელთაღრიცხვის V საუკუნეში წარმოიშვა ბერძნული კოლონიების გაერთიანების შედეგად ქერჩისა და ტამანიის კუნძულებზე და შემდეგ მითრიდატე VI-მ დაიპყრო. მითრიდატემ ომი დაიწყო კოლხეთისა და ბოსფორის წინააღმდეგ. კოლხებმა მითრიდატეს მოსთხოვეს, მეფედ შენი ვაჟიშვილი მითრიდატე დაგვინიშნეო. პონტოს მეფე იძულებული გახდა, დაეკმაყოფილებინა კოლხების ეს მოთხოვნა, რადგან ამ დროს რომაელებთან პონტოს მეორე ომი იწყებოდა. აჯანყებული კოლხეთი დაწყნარდა, მაგრამ მამა მითრიდატემ ეჭვი აიღო, კოლხები ჩემს შვილს წინასწარ ხომ არ შეუთანხმდნენ და დამოუკიდებლობის მოპოვებას ხომ არ ცდილობენო. გამოცდილი პოლიტიკოსის ვარაუდი უსაფუძვლო არ იყო. მითრიდატემ დააჭერინა შვილი, ოქროს ბორკილები დაადო და შემდეგ მოკლა კიდეც.

რომისა და პონტოს ომში თავდაპირველად უპირატესობა მითრიდატეს მხარეზე იყო, მაგრამ შემდეგში მდგომარეობა შეიცვალა. რომაელთა მამაცმა და ნიჭიერმა სარდალმა ლუკულუსმა დაამარცხა მითრიდატე, მერე კი პონტოდანაც განდევნა. მითრიდატე 2000 მხედრით სომხეთში გაიქცა... რომი თუ ამიერკავკასიას ვერ დაიმორჩილებდა, აზიაში ვერ გაბატონდებოდა. ამიტომ ლუკულუსმა ლაშქრობა განაგრძო და ძველი წელთაღრიცხვის 69 წელს სომხეთს შეუტია.

რომაელები შეიქრნენ თუ არა სომხეთში, მითრიდატემ ტიგრანს ათიათასიანი ლაშქარი გამოსთხოვა და პონტოსაკენ გამობრუნდა. მითრიდატეს პონტოში გამაგრებული რომაული გარნიზონები უნდა ამოეყლიტა, ადგილობრივი მოსახლეობა დაერაზმა და შემდეგ ლუკულუსისათვის ზურგიდან დაერტყა. პონტოს მეფემ ტიგრანთან თავისი ერთ-ერთი გამოცდილი სარდალი მრჩველად დატოვა და თავისი სიძე დაარიგა, რომაელებთან გენერალურ ბრძოლაში არ ჩაბმულიყო, პარტიზანული ომი გაემართა და მტრისთვის სურსათის მომარაგების საშუალება არ მიეცა, გაეჭიანურებინა ომი მანამ, სანამ თვითონ მობრუნდებოდა.

ტიგრანმა უზარმაზარ ლაშქარს მოუყარა თავი. ლაშქარში იღბანელთა და იბერიელთა რაზმებიც შედიოდნენ. სომხეთის მეფე განსაკუთრებულ იმედებს ამყარებდა იბერიელ შუბოსნებ-

ზე, მამაც და უშიშარ მებრძოლებზე. ტიგრანის მიერ ახლად და-
არსებული ალყაშემორტყმული სომხეთის დედაქალაქის (სელუკი-
რანაკერტი) მედგარ წინააღმდეგობას უწევდა მტერს. თავისი
ლაშქრის სიმრავლითა და რომაელთა სიმცირით გათამამებულ-
მა ტიგრანმა დაივიწყა რომაელებთან ბრძოლაში გამოცდილი
სიმაპრის დარიგება, არ დაუჭერა მითრიდატეს სარდალს და
ლუკულუსს ნაჩქარევად გაუმართა გადამწყვეტი ბრძოლა. რო-
ცა ტიგრანმა რომაელთა შედარებით მცირერიცხოვანი ჯარი
დაინახა, ირონიული სიცილით მიმართა ახლობლებს: თუ ელჩე-
ბი არიან — ძალიან ბევრნი წამოსულან, ხოლო თუ მტრები
არიან — მეტისმეტად ცოტანიო...

ძველი წალთაღრიცხვით, 69 წლის 6 ოქტომბერს ლუკუ-
ლუსმა სასტიკად დაამარცხა ტიგრანის ლაშქარი. მალე მდიდა-
რი ქალაქი ტიგრანაკერტიც დაეცა. ტიგრანი მიხვდა თავის
შეცდომას, მაგრამ უკვე გვიან იყო. მართალია, ლუკულუსმა
გაიმარჯვა, მაგრამ სომხეთი საბოლოოდ ვერ დაიმორჩილა.
მრავალი წლის მძიმე ლაშქრობით გაწამებულ რომაელთა ლაშ-
ქარში თავი იჩინა დიდმა უკმაყოფილებამ. ამავე დროს ლუ-
კულუსს რომიდან არავითარი დახმარება არ მოსდიოდა. დაზამ-
თრდა, ყინვები დაიჭირა. ლაშქარს გაუჭირდა. ჯარისკაცებმა
აშკარად განაცხადეს უარი შემდგომ ლაშქრობაზე და ლუკულუ-
სი იძულებული გახდა, უკან დაეხია... ამასობაში მითრიდატე
კვლავ გასწორდა წელში და ხელი გამოიღო. ამრიგად, ლუკუ-
ლუსის ბრწყინვალე გამარჯვებას მნიშვნელობა თითქმის დაე-
კარგა და ყველაფერი ისევ თავიდან უნდა დაწყებულიყო.

ასეთი იყო აღმოსავლეთის საქმეები, როცა რომში ლუკუ-
ლუსის მაგივრად ახალი მთავარსარდალი გნეუს პომპეუსი და-
ნიშნეს. ძველი წელთაღრიცხვით, 66 წელს პომპეუსი მრავალ-
რიცხოვანი არმიით პონტოში შეიჭრა. მითრიდატე ისევ სომ-
ხეთში გაიქცა, მაგრამ ტიგრანი მტრულად შეხვდა. საქმე ის
იყო, რომ ტიგრანს ადრე საკუთარი შვილი (მითრიდატეს შვი-
ლიშვილი) აუჯანყდა და შვილის აჯანყება მითრიდატეს დააბ-
რალა. მართალია, ტიგრანმა აჯანყება ჩაახშო, ხოლო მეფის-
წული პართიაში გადაიხვეწა, მაგრამ ტიგრანსა და მითრიდატეს
შორის მტრობა ჩამოვარდა. მითრიდატეს მართლაც ჰქონდა სა-
ფუძველი, უკმაყოფილო ყოფილიყო. სიძის მცდარმა სამხედ-

რო ტაქტიკამ რომაელებთან ომის კარგად მოფიქრებული გეგმა ჩაუშალა. ამიტომ, შესაძლოა, მართლაც გადაიბინძურდა შვილი. ასე იყო თუ ისე, მითრიდატეს სომხეთში აღარ ედგომებოდა, კოლხეთში გაიქცა და ერთ ხანს ქალაქ დიოსკურიაში (ახლანდელ სოხუმში) დარჩა.

ამასობაში ტიგრანის შვილი ტიგრან მცირე პართელების ჯარით სომხეთში შემოიჭრა, მაგრამ მამამ ბრძოლაში დაამარცხა და მითრიდატესთან გაიქცა. ვხად პაპამისის უმწეობა გაიგო. მაშინვე ხელი აიღო თავდაპირველ განზრახვაზე და პომპეუსთან გამოცხადდა. მალე ტიგრან II-ც დარწმუნდა, რომ რომაელებთან ბრძოლა მის ძალ-ღონეს აღემატებოდა, იარაღი დაყარა და რომაელ სარდალს დაემორჩილა. ტიგრანის მიერ დაპყრობილი თითქმის ყველა ქვეყანა (სირია, ფინიკია და სხვა) რომის მფლობელობაში გადავიდა. გამარჯვებულმა რომის სარდალმა ტიგრან II სომხეთის მეფედ დატოვა და „რომაელი ხალხის მოკავშირედ და მეგობრად“ გამოაცხადა. ეს როდი იყო ნამდვილი მეგობრობა, მაგრამ ორივე მხარე დუმდა. სომხები ფიქრობდნენ, სამეფო არ მოგვიშალა და პროვინციად არ გვაქცია, ღმერთს მადლობა შევწიროთო. პომპეუსს ალბანეთის და საქართველოს დაპყრობა ეწადა და „მეგობარ“ სომხეთს გზიდან ადვილად ჩამოიცილებდა.

ვიდრე სომხეთის საქმეებს მოაგვარებდა, პომპეუსს ზამთარმა მოუსწრო, ამიტომ გადაწყვიტა, ხალხი დაესვენებინა, მომზადებულიყო და ალბანეთსა და საქართველოზე ლაშქრობა საგაზაფხულოდ გადაედო.

66 წლის შემოდგომის მიწურულს სამ ნაწილად გაყოფილი პომპეუსის მრავალრიცხოვანი არმია მდინარე მტკვრის სამხრეთ სანაპიროზე დაბანაკდა. ჯარისკაცები გამალებით მუშაობდნენ, საზამთრო ბანაკს ღრმასა და განიერ თხრილებს ორმა-

გად ავლებდნენ, სურსათს იმარაგებდნენ, წესრიგში მოჰყავდათ სამხედრო აღჭურვილობა.

პომპეუსი ისე იქცეოდა, თითქოს ალბანელებთან და იბერიელებთან სამტრო არაფერი ჰქონდა. თავდაპირველად ალბანეთის მეფეს ოროსეს შეუთვალა, რომაელების დაუძინებელი მტერი მითრიდატე პონტოელი კოლხეთში გაქცეულა, მომავალ გაზაფხულზე მის შესაპყრობად მივდივარ და თქვენს ქვეყანაზე გამატარეთო. მითრიდატე ამ დროს მართლა ქალაქ დიოსკურიას აფარებდა თავს. ალბანელებმა პომპეუსის ელჩებს თანხმობა უთხრეს, მაგრამ მალულად სამხედრო სამზადისს შეუდგნენ. მათ კარგად იცოდნენ, რომაელთა სარდალი თვალთმაქცობდა და იოლი გზით, უმსხვერპლოდ ცდილობდა ალბანეთის ხელში ჩაგდებას.

ოროსეს იმედი ჰქონდა, რომ ზამთარში სამ ბანაკად გაყოფილ რომაელთა ჯარს ცალ-ცალკე დაამარცხებდა. და, აი, ალბანელთა 40 ათასიანი ლაშქარი მდინარე მტკვარს მიაღწა. ამ დროს რომაელები ერთ-ერთი დღესასწაულისათვის ემზადებოდნენ.

პომპეუსმა ალბანელთა განზრახვა ამოიცნო, მაგრამ არაფერი შეიმჩნია და მტერს მდინარეზე გადმოსვლა აცალა. ალბანელთა მეფემ ჯარი სამად დაჰყო და 66 წლის 17 დეკემბერს რომაელთა სამივე ბანაკს ცალ-ცალკე შეუტია. რომაელებმა შეტევა მოიგერიეს და ალბანელები დამარცხდნენ.

ოროსემ პომპეუსს ელჩები მიუგზავნა და დაზავება ითხოვა. რომაელთა სარდალს შურისძიება სწყუროდა, მაგრამ ზამთარი სალაშქროდ არახელსაყრელი დრო იყო და ზავის დადება ამჯობინა: იფიქრა, შემდეგში უფრო იოლად დავიპყრობ ალბანეთსო.

ქართველები ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს რომაელთა ლაშქარს და მხარს უჭერდნენ პონტოსა და სომხეთს, რადგან კარგად ხედებოდნენ რომის ნამდვილ მიზნებს.

ქართლის მაშინდელმა მეფემ და წარჩინებულებმა ასე განსაჯეს: პომპეუსს ელჩები გავუგზავნოთ და მეგობრობა შევთავაზოთ, თუ რომაელთა სარდალი მშვიდობაზე უარს იტყვის, მოლაპარაკებაში დროს მოვიგებთ და საომარ თადარიგს დავიჭერთო.

ქართველი ელჩები პომპეუსს საზამთრო ბანაკში ეწვევნენ და ქართლის მეფის სახელით მშვიდობა ითხოვეს. რომელსაც დალმა კარგად იცოდა, რომ ქართლს საბოლოოდ მხოლოდ მარალით დაიმორჩილებდა, მაგრამ რადგან ალბანეთთან აპირებდა შებრძოლებას, არტაგის ელჩებს ზავის დადება აღუთქვა. მოლაპარაკება დამთავრებული არ იყო, როცა რომაელთა მზევრავებმა ამბავი მოიტანეს, ქართლში საომრად ემზადებიანო. პომპეუსმა უმაღლეს იაზრა, რომ ქართლთან ომის კარგი საბაბი ეძლეოდა. იგბ მოხერხებული დიპლომატიც გახლდათ და სადაც საჭირო იყო, ადგილობრივი ხალხის გულისმოგებას ცდილობდა. ახლაც ასე იანგარიშა: ალბანეთთან ზავი დავდევით, ახლა შურისძიებას რომ ავყვეთ და ომი დავუწყოთ, ხალხი დარწმუნდება ჩვენს უსამართლობასა და ვერაგობაში. რაც შეეხება ქართლს, რაკი თავდაცვისათვის ემზადება, ყველას ადვილად დავაჯერებთ, რომ ქართველები თავდასხმას აპირებენ. ამრიგად, ქართველებთან ომს სამართლიანი ომის ხასიათი მიეცემაო. პომპეუსმა პირველ რიგში ქართლის დაიმორჩილება გადაწყვიტა და ყველაფერი იღონა, რომ არტაგს მოულოდნელად დასხმოდა თავს.

65 წლის (ძვ. წ.) გაზაფხულზე პომპეუსმა მოკლე გზა აირჩია და ისე სწრაფად შემოიჭრა ქართლში, რომ ვიდრე არმაზციხეს არ მოადგა, არტაგს რომაელთა გამოლაშქრება არც გაუგია.

შეშინებულმა არტაგმა ბრძოლას თავი აარიდა, მტკვრის მარცხენა ნაპირზე გადავიდა და ხიდი დაწვა. არმაზის მცირერიცხოვანი გარნიზონი უთანასწორო ბრძოლაში ჩაება, მაგრამ მეფის გაქცევამ მხნეობა დაუკარგა და ციხე-სიმაგრე პომპეუსს ჩააბარა. რომაელთა სარდალმა ციხესა და ხეობის ვიწროებში მცველები ჩააყენა, თვითონ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს აჰყვა და ქართლის ეს მხარე დაიმორჩილა.

დაიპყრო თუ არა მტკვრის სამხრეთი სანაპირო, პომპეუსი მდინარის გადასალახად მოემზადა. ამასობაში არტაგის ელჩები ეახლნენ და ზავი სთხოვეს, თან აღუთქვეს, ხიდს აღვადგენთ და სურსათსაც მოგაწვდითო. არტაგმა ხიდიც აღადგინა და სურსათიც მიაწოდა, მაგრამ პომპეუსი მაინც გადავიდა ახლად აგებულ ხიდზე, არტაგი გაიქცა. ქართველი მშვილდოსნები რომა-

ელებს შეებრძოლნენ და ერთ ხანს შეაჩერეს მტრის შემოტევა. არტაგმა ამალით და ჯარის ნაწილით არაგვზე გადასვლა მოახერხა წრო და აქაც დასწვა ხიდი.

ქართველ მეომართა ნაწილი ბრძოლის ველზე დაიღუპა, ვინც გადაარჩა, ტყეს მიაშურა და პარტიზანული ომი გააჩაღა. მშვილდოსნები და მეშურდულები მტერს ხეებიდან უშენდნენ ისარსა და ქვას, რომაელებს დიდ ზიანს აყენებდნენ. მაშინ პომპეუსმა ბრძანა, ტყე გაეჩეხათ და ცეცხლი წაეკიდებინათ. ამ ხერხმა გასჭრა: თავდამცველთა დიდი ნაწილი დაიღუპა, დანარჩენმა თავს უშველა.

ქართლის ჯარის ძირითადი ნაწილი განადგურდა. არტაგმა ისევ განაახლა საზავო მოლაპარაკება და ამჯერად პომპეუსს შერიფასი საჩუქრები გაუგზავნა: ოქროს ტახტი, ოქროს სარეცელი და ოქროს მაგიდა. პომპეუსმა ძღვენი სიამოვნებით მიიღო, მაგრამ არტაგს შვილები მოსთხოვა მძევლად. მეფეს უმძიმდა ამ მოთხოვნის შესრულება და პასუხს აგვიანებდა. დრო გადიოდა, ზაფხულში მდინარემ დაიკლო, პომპეუსმაც არ დააყოვნა და ფონზე გადავიდა. არტაგი იძულებული გახდა, შვილები მძევლებად გაეგზავნა. ამის შემდეგ საზავო ხელშეკრულებაც დაიდო.

ასე დასრულდა ეს სისხლიანი ბრძოლა. დაახლოებით ერთნახევარი საუკუნის შემდეგ ბერძენმა ისტორიკოსმა პლუტარქემ მას „დიდი ბრძოლა“ უწოდა. პლუტარქე გადმოგვცემს, რომ ამ ბრძოლაში დაიღუპა 9 000 ქართველი, 10 000-ზე მეტი კი ტყვედ ჩაუვარდა რომაელებს. დაჭრილთა შორის, რომაელებმა რომ შეიპყრეს, ქალიც ბევრი იყო. მარტო ეს ფაქტი ნათელპყოფს, თუ როგორ მამაცურად და თავგანწირულად იცავდა ქართველი ხალხი სამშობლოს დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას.

იბერიის დამორჩილების შემდეგ პომპეუსი სურამის ქედზე გადავიდა და ეგრისში შეიჭრა. გზადაგზა ხან ბრძოლით, ხან მოფერებითა და დაპირებებით იმორჩილებდა რიონის სანაპირო ციხე-სიმაგრეებს და ასე ჩავიდა ქალაქ ფაზისამდე (ფოთი). ფაზისიდან პომპეუსი ჩრდილოეთისაკენ დაიძრა, მაგრამ ძლიერ წინააღმდეგობას წააწყდა და იძულებული გახდა, დასაბრუნებლად შეეჩერებინა. ეგრისის მეფედ პომპეუსმა ვილაც

2. ვ. გუჩუა

17
საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

არისტარხი დასვა. აქ მან ცნობა მიიღო, ალბანელები აჯანყებულ-
ლანო და სასწრაფოდ ალბანეთში გაეშურა.

მეტად გაუძნელდა პომპეუსს ეს ლაშქრობა. ადგილობრივი მეგზურები მას უდაბური და უწყლო გზით ატარებდნენ. დიდი გაჭირვებით გადალახა პომპეუსმა მტკვარი, ალაზანი და ალბანეთს მიაღწა. ბრძოლის დაწყების წინ ავანგარდში ცხენოსნები დააყენა, ქვეით ჯარს კი უბრძანა, ცოტა მოშორებით დაჩოქილიყვნენ, ფარებს ამოფარებოდნენ და ხელჩართულ ბრძოლას დალოდებოდნენ. ალბანელებს ეგონათ, მარტო ცხენოსნები დგანანო და დიდი რიხით ეკვეთნენ რომაელებს. პირველი შეტაკებისთანავე რომაელებმა ცხენები მოაბრუნეს და გაიქცნენ, დაჩოქილები კი მაშინვე წამოდგნენ, გაიწვ-გამოიწიეს, თავიანთი ცხენოსნები გაატარეს და შეტევაზე გადმოსულების ერთი ნაწილი გარემოცვაში მოიმწყვდიეს. ცხენოსნებმა ირგვლივ შემოლუარეს და ზურგში მოექცნენ ალბანელთა ლაშქრის იმ ნაწილს, რომელიც რომაელთა ქვეითი ჯარის გარემოცვას გადაურჩა. ალბანელთა ჯარს ოროსე მეფის ძმა კოსისი მეთაურობდა. გახურებულ ხელჩართულ ბრძოლაში კოსისი პომპეუსს ეკვეთა და შუბი აძგერა, ჯავშანმა შუბი აისხლიტა, პომპეუსმა დრო იხელთა და კოსისს მახვილით თავი გაუპო. ალბანელები დამარცხდნენ.

გამარჯვების შემდეგ პომპეუსი ჯერ სომხეთში, შემდეგ კი პონტოში ჩავიდა და დაპყრობილ-დამორჩილებული ქვეყნების მართვა-გამგეობა მოაწესრიგა. პონტო რომის პროვინციად გამოაცხადეს. სომხეთი, ქართლი და ალბანეთი რომაელთა „მოკავშირედ და მეგობრად,“ ეგრისი კი უშუალოდ რომის ხელისუფლებას დაუმორჩილეს.

65—64 წლებში (ძვ. წ.) პომპეუსის ჯარმა დაიპყრო სირია, ფინიკია და პალესტინა. 63 წელს კი პომპეუსი არაბეთისკენ გაეშურა. იმავე წელს საბოლოოდ დამარცხებულმა მითრიდატემ თავი მოიკლა. ორი წლის შემდეგ აზიაში ნაალაფევით დატვირთულ პომპეუსს რომში არაჩვეულებრივი ზეიმი და ბრწყინვალე შეხვედრა მოუწყვეს.

ამრიგად, რომის სახელმწიფო მთელს მცირე აზიას და ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთით მდებარე ქვეყნებს დაეუფლა

და პარტიის უშუალო მეზობელი გახდა. მალე ეს ორი დამბყ-
რობელი ერთმანეთს დაეჯახა. ეს ომი საუკუნეების განმავლობაში
ბაში გაგრძელდა.

ფარსმანი და ოროღი

რომის სახელმწიფოსა და ამიერკავკასიის ქვეყნების ურთი-
ერთობა, რომაელების თქმით, „მეგობრობა“, სინამდვილეში ბა-
ტონობასა და მორჩილებაში გამოიხატებოდა. ძალით თავსმოხ-
ვეული „მეგობრობა“, რა თქმა უნდა, არავისთვის არ იყო სა-
სურველი და მისაღები. ქართლსა და სხვა ქვეყნებში აჯანყება
აჯანყებას მოსდევდა და რომი იძულებული ხდებოდა, დარღვე-
ული „მეგობრობა“ იარაღის ძალით აღედგინა. მიუხედავად
ამისა, პარტიასთან მეტოქეობა რომს აიძულებდა, შედარებით
ფრთხილი და რბილი პოლიტიკის გზას დადგომოდა, „მეგობ-
რობის“ გული მოეგო და ხშირად ძვირფასი საჩუქრებითა და
ტკბილი სიტყვით ემოქმედა.

რომისა და პარტიის ბრძოლა უმთავრესად სომხეთში, სა-
ქართველოსა და ალბანეთში გაბატონებისათვის მიმდინარეობ-
და. ყველაზე უფრო მეტად ამ ბრძოლაში სომხეთი ზარალდებ-
ოდა. იგი რომსა და პარტია-ირანს შორის ყოველთვის გან-
ხეთქილებას იწვევდა.

35 წელს (ახ. წ.) გარდაიცვალა სომხეთის მეფე არტაქსი—
რომაელთა „მეგობარი“. ეს მომენტი ხელსაყრელად ჩათვალა
პარტიის მეფე არტავანმა და სომხეთის ხელში ჩაგდებას შეე-
ცადა. მეზობლებთან ომებში გამარჯვებული არტავანი ძალზე
გათამამდა და რომის მოხუც იმპერატორს — ტიბერიუსს დაე-
მუქრა, შემოგესევიო. თან არტაქსის გარდაცვალებისთანავე
სომხეთის სამეფო ტახტზე თავისი შვილი არშაკი დასვა. ამით
ის რომის წინააღმდეგ აშკარად გამოვიდა. არტავანთან ურთი-
ერთობის მოგვარება ტიბერიუსმა ქართლის საშუალებით სცა-
და. მან წერილი და ბრძანება გამოუგზავნა თავის „მეგობარს“,
ქართლის მეფეს — ფარსმანს, შენი ჯარით არშაკის წინააღმდეგ
გაემართე, გააძევე ის და სომხეთის ტახტზე შენი ძმა მირდატი
დასვიო.

იმპერატორის ბრძანების თანახმად, ქართლის ჯარი სომ-

ხეთში შეიჭრა და პართელები განდევნა. მირდატის მოსყიდულ-
მა პირებმა არშაკი მოკლეს. პართიის მეფემ დიდძალს მათგან
თავისი მეორე შვილი ოროდი გამოგზავნა სომხეთში, თახ იმი-
ერკავკასიაში სარმატების ჯარი დაიჭირავა და მათ დაელოდა.
სარმატებისაგან ჯარი ქართლის მეფემაც დაიჭირავა. ასე რომ,
სარმატების ერთი ნაწილი არტავანის დასახმარებლად აპირებ-
და წასვლას, მეორე კი — ფარსმანისა. ფარსმანმა დარიალის
გადასასვლელზე თავისი მომხრე სარმატები გადმოიყვანა და
კარები ჩაკეტა. დარუბანდის გადმოსასვლელი თავისთავად ჩა-
კეტილი იყო, გზა ზღვის ტალღებს დაეფარა და არტავანის მი-
ერ დაჭირავებული სარმატები ვერ გადმოვიდნენ.

ბრძოლის დაწყების წინ ოროდი ესაუბრა ლაშქარს, აქო,
ადიდა არშაკიანები, ცუდად მოიხსენია ქართველები, ირწმუნე-
ბოდა, ამ ბრძოლაში აუცილებლად ჩვენ გავიმარჯვებთო. თავის
ლაშქარს ესაუბრა ფარსმანიც. მან ქართველები გაამხნე-
ვა — მრავალრიცხოვან მტერს ვაეკაცობით ვძლევეთო და თან
დაუმატა, გამარჯვება მონობას აგვაცილებს და სახელს მოგვიხ-
ვექსო.

პირველად ცხენოსნები შეეტაკნენ ერთმანეთს. ხან ერთი
იხევდა უკან, ხან მეორე. ბოლოს ხელჩართულ ბრძოლაზე გა-
დავიდნენ. ფარსმანი და ოროდი ბრძოლის შუაგულში მოექც-
ნენ. იცნეს თუ არა ერთმანეთი, იყვირეს, შუბები ისროლეს და
ერთმანეთს დაეძგერნენ. ფარსმანმა მახვილით მუზარადი გაუ-
პო და თავში დაჭრა ოროდი, მეორედ მოქნევა კი ვერ მოახერ-
ხა, ცხენმა შორს გაიტაცა. ოროდი სიკვდილს გადაურჩა, მაგ-
რამ პართელებში ხმა გავარდა, სარდალი მოკლესო. ამ ცნობამ
არევ-დარევა შეიტანა მტრის რიგებში და ფარსმანის ჯარმა
ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა.

დამარცხებამ განარისხა პართიის მეფე. მან მთელი თავისი
ლაშქარი შეჰყარა და ქართველებს შეუტია. ბრძოლა დიდხანს
გაგრძელდა, მაგრამ პართელები ბრძოლის ყველა უბანზე და-
მარცხდნენ. ამ დროს რომაელთა სარდალმა ვიტალიუსმა გან-
გებ ხმა დაარხია, პართიაში სალაშქროდ მივდივარო. არტავანს
რა უნდა ექნა, სომხეთი დატოვა და უკან გაბრუნდა. სომხეთის
ტახტზე რომაელებმა ქართლის მეფის ფარსმანის ძმა მირდატი
დასვეს.

ფარსმანი ქართლში დიდხანს მეფობდა. ხშირად ცდილობდა დასაბრუნებლად დასაბრუნებლად და სასტიკად უსწორდებოდა ყველას. მან საკუთარი შვილიც კი არ დაინდო.

ფარსმანს იმ დროის ყველა საქმეში საუკეთესოდ განსწავლული ვაჟიშვილი ჰყავდა. მშვილდოსნობაში ტოლს ვერ უდებდნენ, ფარ-ხმალს უნაკლოდ ხმარობდა, უპირველეს მოასპარეზედ ითვლებოდა, შესანიშნავი ტანადობით გამოირჩეოდა. ყველა ამ თვისებამ ფარსმანის ვაჟს რადამისტს მეტისმეტად გაუთქვა სახელი არა მარტო სამშობლოში, არამედ მეზობელ ქვეყნებშიც. აქებდნენ და აღივებდნენ თვალსაზიერ ყმაწვილს. რადამისტი პატივმოყვარეობამ და განდიდების დაუცხრომელმა სურვილმა შეიპყრო. ჭაბუკი მოუთმენლად მოელოდა სამეფო ტახტს, მაგრამ მოხუცებული მამა არ კვდებოდა. რადამისტი თავის გულისთქმას ვერ ფარავდა. ხშირად ამბობდა, მამაჩემი მოხუცდა, სამეფო საქმეებს ვეღარ უძღვება და ქართლის სამეფო დაძაბუნების გზაზე დგასო. ფარსმანი შიშმა აიტანა, ვაითუ შვილმა ტახტი წამართვასო და განდიდების სურვილით შეპყრობილ შვილს ჩააგონა, ბიძის წინააღმდეგ ამხედრებულიყო და სომხეთის სამეფო ტახტს დაუფლებოდა. თან დაარიგა, ესტუმრე ბიძაშენს და წინასწარ მომხრეები გაიჩინეო.

51 წელს (ახ. წ.) რადამისტი ბიძას ესტუმრა სომხეთში და შესჩივლა, დედინაცვალს ვერ შევეწყვეო. მამა წამეჩხუბა და იძულებული გავხდი, ქართლიდან გამოვქცეულიყავიო. მირდატი სიყვარულით შეხვდა ძმისწულს, უხვად დაასაჩუქრა. იმ დროს, როცა ბიძა რადამისტს სულ ახალ-ახალ წყალობებს აღლევდა, ის ჩუმად მოქმედებდა მამის დარიგებისამებრ: სომეხ წარჩინებულებსა და თვით მირდატის მსახურებს ზოგს ფული მისცა, ზოგს დაჰპირდა, წყალობით აგავსებო და მომხრეები გაიჩინა. მერე ბიძას გამოეთხოვა, წავალ და მამაჩემს შევურიგდებიო. ქართლში ჩამოვიდა, მამას წარუდგა და მოახსენა: ყველაფერი ისე გავაკეთე, როგორც შენ დამარიგე, დანარჩენი იარაღმა უნდა დაასრულოსო. ფარსმანმაც მირდატის წინააღმდეგომის გამოცხადების საბაზი ადვილად გამონახა, შეუთვალა: როცა მე ალბანელების მეფეს ვეომებოდი და რომაელების

მოხმობა მინდოდა, შენ წინააღმდეგობა გამიწიე და ხელი შე-
მიშალეო.

ქართლის ჯარი რადამისტის მეთაურობით სომხეთში მიმავ-
რა და ომისათვის მოუმზადებელი მირდატი და მისი ჯარი სომ-
ხეთის დაბლობებიდან განდევნა. მირდატი გარნის ციხე-სიმაგ-
რეში ჩაიკეტა. გარნის ციხე ბუნებრივად კარგად დაცული და
ძნელმისადგომი იყო. თანაც რომაელთა გარნიზონი იცავდა.
ციხის იერიშით აღებაზე ფიქრიც არ შეიძლებოდა. რადამისტს
კედლის სანგრევი მანქანებიც არ ჰქონდა, მაგრამ იქ, სადაც ია-
რალი ვერ ჰქრიდა, ოქროს ძალამ გაჭრა. რადამისტმა დიდძალი
ფულით რომაელთა გარნიზონის მეთაური მოისყიდა. მეთაური
მირდატს ურჩევდა, ქართველები შენზე უფრო ძლიერები არი-
ან, სომხების უმრავლესობა მხარს არ გიჭერს, ამ ციხის გარ-
და სხვა თავშესაფარი არ გაბადია, ქართველები ზავს გთავა-
ზობენ და შენ ამაზე უარი არ უნდა თქვაო.

გარნის ციხეში რომ ასეთი მოლაპარაკება მიმდინარეობდა
და მირდატს ვერ გადაეწყვიტა, როგორ მოქცეულიყო, რადა-
მისტს ფარსმანის შიკრიკი ეახლა. მამა უბრძანებდა, ციხე საჩ-
ქაროდ აეღო. რადამისტმა ისევ ოქროს ყოვლისშემძლე ძალას
მიმართა. ციხის მცველი ჯარისკაცები მოისყიდა. მოსყიდულე-
ბმა მირდატს მოსთხოვეს, ზავი დავდოთ, თორემ ციხეს არ და-
ვიცავთო. მირდატი იძულებული გახდა, ზავზე დათანხმებული-
ყო. დაინიშნა დრო და ადგილი და ბიძა-ძმისწული ერთმანეთს
შეხვდნენ. რადამისტი როგორც მამას, ისე გადაეხვია ბიძას და
შეჰფიცა, არც ხმლით და არც საწამლავეთ ზიანს არ მოგაყენე-
ბო. მერე მახლობელ ხეივანში მიიპატიჟა, სადაც დაზავების
წესი უნდა აღესრულებინათ. საერთოდ, დაზავება ასე ხდებო-
და: მოპირდაპირეების მარჯვენა ხელის დიდ თითებს ერთმა-
ნეთთან გადააჯვარედინებდნენ და კანათს წაუტყერდნენ. როცა
თითებს სისხლი მოაწვეებოდა, მსუბუქად უჩხვლევდნენ. გამო-
ჟონილ სისხლს დაზავებულნი ერთმანეთს თითიდან სწოვდნენ.
მაშინდელი ჩვეულებისა და რწმენის თანახმად, ამრიგად და-
დებული ზავი სისხლით ნაკურთხი და, მაშასადამე, მტკიცე და
ურღვევი იქნებოდა. ეს წესი რომ სრულდებოდა, ცერემონიის
ერთი მონაწილე განგებ წაბორძიკდა, მირდატს ფეხებში ეცა
და წააქცია. წაქცეულს უცებ მისცივიდნენ რადამისტის მცვე-

ლები, შებორკეს და წაათრიეს. ასეთი სასჯელი მაშინ ყველა-
ზე უფრო დამამცირებლად და სამარცხვინოდ ითქმებოდა,
მირდატს უკან გულსაკლავი ტირილით მიჰყვებოდა ცოლ-
შვილი.

მირდატი და მისი ცოლ-შვილი რადამისტმა მოჩარდახულ
ურემში ჩაამწყვდია და ფარსმანის ბრძანებას დაელოდა. ფარს-
მანმა შემოუთვალა, მირდატი მოკალიო. რადამისტმა ფიცი არ
გატეხა, არც ხმლით შეხებია ბიძას და არც მოუწამლავს. მირ-
დატი და მისი მეუღლე მიწაზე დააწვინეს, ზედ უამრავი ტან-
საცმელი და ქვეშაგები დააყარეს და გაგუდეს. დედ-მამის
უბედურებით შეწუხებული ბავშვები მწარედ ტიროდნენ. შე-
უბრალებელმა რადამისტმა ისინიც დაახოცვინა.

რომაელებს უხაროდათ, დაპყრობილ ქვეყნებს შორის შულ-
ლი და მტრობა რომ ჩამოვარდებოდა. რა თქმა უნდა, ესეც გა-
უხარდათ.

რადამისტი ჯერ კიდევ გამარჯვებას ზეიმობდა, რომ სომ-
ხეთს პართიელები შეესივნენ და ქართლის ჯარი განდევნეს.
მკაცრი ზამთარი იდგა. ქვეყნად შავი ჭირი მძვინვარებდა. პარ-
თიის მეფე ირანში დაბრუნდა. ამით ისარგებლა რადამისტმა
და სომხეთის ტახტი ისევ დაიპყრო. ახლა რადამისტი უფრო
მკაცრად ექცეოდა სომხებს, ყველანი მოღალატეებად მიაჩნდა
და ხალხი აღშფოთებამდე მიიყვანა. სომხები აჯანყდნენ. აჯან-
ყებულები რადამისტის სასახლეს შემოერტყნენ. რადამისტი
და მისი მეუღლე ზენობია რის ვაივაგლახით ცხენებს შემოახტ-
ნენ და გაიქცნენ. მათი ბედი ცხენების ფეხმარდობაზე იყო და-
მოკიდებული. ზენობიამ ერთ ხანს გმირულად აქენა ცხენი,
მაგრამ ფეხმძიმე ქალმა დიდხანს ვერ გაუძლო შორ გზას. მუ-
ცელი ასტივდა და საშინლად იტანჯებოდა. მოსიყვარულე ცო-
ლი ეხვეწებოდა ქმარს: მიხსენი ტყვეობაში ჩავარდნისა და
მოსალოდნელი სამარცხვინო დამცირებისაგანო. რადამისტი
ჯერ გადაეხვია ცოლს, მერე ხელში აიყვანა და ნუგეშისცემა
დაუწყო; ბოლოს ექვემდებარებოდა, ზენობია ცოცხალი რომ დაე-
ტოვო, სხვა დაეპატრონებო, სატევარი ამოიღო, საყვარელი
მეუღლე დაჭრა, არაქსისკენ წაათრია და შიგ ჩააგდო, თვითონ
კი ქართლისკენ გამოიქცა.

ზენობიას კრილობა სასიკვდილო არ ყოფილა. უბედური

ქალი მწყემსებმა ამოიყვანეს მდინარიდან; კრილობაზე
მო დაადეს და შემდეგ არტაშატში ჩაიყვანეს. აქედან
ხეთის ახალ მეფეს, პართიის მეფის ძმას მიჰგვარეს, მან კარგად
მიიღო გაუბედურებული ქალი და პატივისცემით მოეპყრო.
რა ბედი ეწია შემდეგ ზენობიას, არ ვიცით. რადამისტი კი მა-
მას ეახლა. ფარსმანმა იგი მოაკვლევინა. ამით რომაელები ერთ-
გულებაში დაარწმუნა და თანაც მოქიშპე თავიდან მოიცილა.

ფარსმანის, რადამისტისა და ზენობიას თავგადასავალი ცბი-
ერებისა და ვერაგობის, დაუნდობლობისა და შურისძიების,
სიმდიდრის, დიდებისა და სახელის მოხვეჭისათვის ბრძოლის
ერთ-ერთი ფურცელია, რომელიც დამახასიათებელი იყო, სა-
ერთოდ, მონათმფლობელური და ფეოდალური საზოგადოების
უმადლესი, გაბატონებული ფენებისათვის.

აღწერილი ეპიზოდი იმ დროს მოხდა, როცა ქართლის სა-
მეფო განსაკუთრებულად გაძლიერებული იყო. ქართლის სიძ-
ლიერე რომაელებში უკმაყოფილებას იწვევდა. ეს კარგად
ჩანს რომაულ ისტორიოგრაფიაში. რომელიც ისტორიკოსები
შეეცადნენ, მუქ ფერებში დაეხატათ ფარსმანისა და რადამის-
ტის თავგადასავალი. სინამდვილეში სამეფო კარის პოლიტიკა
ქართლისა და სომხეთის სახელმწიფოებრივ ინტერესებს შეე-
საბამებოდა.

რომის იმპერია და სასანიანთა ირანი

ამიერკავკასიაში რომაელთა მფლობელობის დამყარების
დროიდან თითქმის 300 წლის განმავლობაში პართიის სახელმ-
წიფომ ვერ შეძლო თავისი გავლენის გავრცელება საქართვე-
ლოში. შავ და ხმელთაშუა ზღვებზე ბატონობისათვის მიმდი-
ნარე ბრძოლაში აშკარა უპირატესობა რომის მხარეზე იყო.
რომი ზოგჯერ არშაკიანთა სახელმწიფოს ცენტრშიაც ახერხებ-
და შეჭრას. ამის მიუხედავად, რომმაც მტკიცედ ვერ მოიკიდა
ფეხი. მიზეზი მონათმფლობელური რომის საერთო კრიზისი
და ე. წ. „ბარბაროსული“ ტომების შემოტევა იყო. უფრო მე-
ტად ეს მიზეზი არშაკიანთა სახელმწიფოზე ახდენდა გავლენას.

არშაკიანთა პარტია ახალი წელთაღრიცხვით II—III საუ-

კუნებში შინაგან წინააღმდეგობათა და განუწყვეტელი საგარეო ომების გამო იმდენად დასუსტდა, რომ ერთიანი, ცენტრალური სახელმწიფო ხელისუფლება არც კი არსებობდა. უზარმაზარი ქვეყანა მრავალ პატარ-პატარა სამეფოდ იყო დაყოფილი. სამეფოთა ხელისუფლება ხშირად ერთი პატარა ქალაქისა და მისი მიდამოების ფარგლებს არ სცილდებოდა.

არშაკიანთა ფაქტიურად დაშლილი სახელმწიფოს ხელახლა გაერთიანება პარსის ანუ ფარსის ოლქიდან დაიწყო. ეს ოლქი ირანის ვრცელი ზეგანის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს სპარსეთის ყურის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ბერძნები მას პერსიდას ეძახდნენ. აქედანაა ნაწარმოები ირანის ბერძნული სახელწოდება სპარსეთი.

ირანის ახალი სახელმწიფოს დამაარსებელი გახდა ერთ-ერთი ტაძრის ქურუმის სასანის შვილიშვილი არტაშირი. მან თანდათანობით ხელში ჩაიგდო მთელი ძალაუფლება პარსის ოლქში. მერე ადვილად დაიმორჩილა არშაკიანთა სხვა სამფლობელოებიც. ბოლოს, 224 წლის 20 აპრილს, დიდსა და გადამწყვეტ ბრძოლაში არტაშირმა სასტიკად დაამარცხა არშაკიანთა უკანასკნელი მეფე არტავან V. ამ გამარჯვების აღსანიშნავად არტაშირმა ერთ-ერთ კლდეზე თავისი თავი გამოაქანდაკებინა. (ცხენზე ამხედრებული არტაშირის წინ გართხმული იყო არტავან V, ღმერთი კი არტაშირს სამეფო გვირგვინს ადგამდა).

ორი წლის შემდეგ არტაშირმა არშაკიანთა სატახტო ქალაქი კტეზიფონიც დაიმორჩილა და საზეიმოდ მიიღო შაპინ-შაპის (მეფეთა-მეფის) ტიტული. ასე ჩაეყარა საფუძველი ირანის ახალ სახელმწიფოს. მას, სასანის სახელის მიხედვით, სასანიანთა ირანს ეძახდნენ. ირანი 400 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში უძლიერეს სახელმწიფოდ ითვლებოდა წინა აზიაში. ის იყო რომის სახელმწიფოს ღირსეული მოპირდაპირე და საქართველოს საშიში მეზობელი.

სასანიანთა მონარქიამ არშაკიანთა საგარეო პოლიტიკა განაგრძო. მონარქიას სურდა, ხმელთაშუა და შავ ზღვაზე გასულიყო და ამიერკავკასიის ქვეყნებზე გაბატონებულიყო. ამ ნიადაგზე რომსა და ირანს შორის ხანგრძლივი ბრძოლა გაჩაღდა. ორივე მხარე დაჟინებით ესწრაფოდა, ხელში ჩაეგდო ამიერკავკასია და კერძოდ, საქართველო. ამიერკავკასიას დასავ-

ლეთსა და აღმოსავლეთს შორის ვაჭრობის განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი და საყრდენი იყო მეზობელი მხარეებისათვის. ვინც ამიერკავკასიაზე გაბატონდებოდა, მის ხელთ იქნებოდა ჩრდილო კავკასიასთან დამაკავშირებელი, ბუნებრივი პირობებით კარგად გამაგრებული გადასასვლელი.

საქართველოდან ჩრდილოეთ კავკასიაში სამი მნიშვნელოვანი საუღელტეხილო გადასასვლელი იყო. ერთი გზა, არაგვის ხეობიდან ჭვრის უღელტეხილით, თერგის ხეობაში გადადიოდა (ახლანდელი საქართველოს სამხედრო გზა — თბილისი — ორჯონიკიძე); რიონის ხეობა, მამისონის უღელტეხილით, თერგის შენაკადის — არდონის ხეობას უკავშირდებოდა (ახლანდელი ოსეთის სამხედრო გზა — ქუთაისი — ალაგირი); მესამე გზა, კოდორის ხეობიდან ქლუხორის უღელტეხილით, თებერდას ხეობაში გადადიოდა (ახლანდელი სოხუმის სამხედრო გზა — სოხუმი — ჩერკესკი). აზერბაიჯანის ტერიტორიიდან ჩრდილო კავკასიაში გასასვლელი კასპიის ზღვის სანაპიროზე, დერბენდის გზით მიდიოდა. მთებს შორის გამავალ, ბუნებრივად მშვენივრად დაცულ ამ გადასასვლელებს მაშინ კარებს უწოდებდნენ. ვინც ამ კარებზე კონტროლის უფლებას მოიპოვებდა, ის სურვილისამებრ დახურავდა და გააღებდა მათ და ჩრდილო კავკასიის თვალუწვდენ ველებზე მომთაბარე მეომარ ტომებსაც თავის სასარგებლოდ გამოიყენებდა. მეორე მხრივ, იმ დროს იმიერკავკასია და ჩრდილო შავი ზღვისპირეთი მონებისა და სხვა საქონლით ვაჭრობის დიდი ბაზარი იყო. ამიტომაც რომი და ირანი გადასასვლელების დაუფლებისათვის იბრძოდნენ.

რომისა და სასანიანთა ირანის ომების ხანაში დიდი ცვლილებები მოხდა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მონათმფლობელური ქვეყნების ცხოვრებაში. საზოგადოების შიგნით მწვავე კლასობრივი ბრძოლების პირობებში თანდათანობით ირღვეოდა მონათმფლობელური ურთიერთობა და მეურნეობის

ახალი, ფეოდალური წესი ვითარდებოდა. ასე მიმდინარეობდა საზოგადოებრივი განვითარების პროცესი ამიერკავკასიაში ხეობებშიც. მონათმფლობელურიდან ფეოდალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობაზე გადასვლის გარდამავალ პერიოდში რომის იმპერიასა და ამიერკავკასიაში ქრისტიანული იდეოლოგია გაბატონებულ რელიგიად იქცა. ამან დიდად შეუწყო ხელი ფეოდალთა კლასის განვითარება-განმტკიცებას.

წარმოების ძველი, მონათმფლობელური წესის კრიზისმა რომის იმპერიაში თავი იჩინა ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში და IV საუკუნისათვის განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი მიიღო. იმპერიის სხვადასხვა ნაწილში გახშირდა მონათა, ღარიბთა და დაჩაგრულ ხალხთა აჯანყებები. ამავე დროს რომის იმპერიას ყოველმხრივ უტევდნენ მომთაბარე ტომები, რომაელების თქმით, ბარბაროსები. 330 წელს იმპერიის სატახტო ქალაქი რომიდან დასავლეთით ბალკანეთის ბოსფორზე მდებარე ქალაქ ბიზანტიონში გადაიტანეს. ბიზანტიონს იმპერატორ კონსტანტინეს პატივსაცემად კონსტანტინოპოლი (ე. ი. კონსტანტინეს ქალაქი) უწოდეს.

395 წელს რომის იმპერია ორ ნაწილად დაიყო: დასავლეთ რომის იმპერიად და აღმოსავლეთ რომის იმპერიად. 410 წელს გუთებმა ალარიხის მეთაურობით აიღეს და გაძარცვეს ქალაქი რომი. „მარადიული ქალაქი“ (ასე ეძახდნენ რომს იმ დროს) ცარიელდებოდა. ადგილი, სადაც წინათ მსოფლიოს ხალხთა ბედი წყდებოდა, ახლა ხშირი ბალახით დაიფარა და საქონლის საძოვარი გახდა. 476 წელს დასავლეთ რომის იმპერიის არსებობას ბოლო მოეღო: გერმანელ ტომთა ერთ-ერთმა მეთაურმა ოდოაკრმა ტახტიდან ჩამოაგდო უკანასკნელი იმპერატორი, რომელსაც, თითქოს ბედმა დასცინაო, იგივე სახელი ერქვა, რაც „მარადიული ქალაქის“ ლეგენდარულ დამაარსებელს. აღმოსავლეთ რომის იმპერიაში, რომელიც ისტორიაში ბიზანტიის (ქალაქ ბიზანტიონის სახელის მიხედვით) სახელწოდებით არის ცნობილი, 1453 წლამდე იარსება (თურქ-ოსმალების მიერ დაპყრობამდე). ბიზანტიელები თავის თავს მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე რომეებს ე. ი. რომაელებს ეძახდნენ, ხოლო თავიანთ სახელმწიფოს—რომეების სახელმწიფოს. ამის შესაბამისად დასავლეთის მეზობლები ამ ქვეყანას რომანიას უწოდებ-

დნენ, აღმოსავლეთისა კი — რუმს. საქართველოში ბიზანტიის საბერძნეთს ეძახდნენ, ბიზანტიელებს კი — ბერძენელებს და პრომეებს. თავდაპირველად ბიზანტიის შემადგენლობაში შედიოდა მცირე აზია, სირია, ეგვიპტე და ძველი რომის სხვა აღმოსავლური ქვეყნები.

სასანიანთა ირანსა და რომის იმპერიას შორის გაშლილი ომების შედეგად IV საუკუნის ბოლოსათვის აშკარა უპირატესობა ირანის მხარეზე იყო. ამ დროისათვის სომხეთის უდიდესი ნაწილი ირანის ბატონობის ქვეშ მოჰყვა, სომხეთის ერთი მეხუთედი ნაწილი (სომხეთის დასავლეთი მხარე) კი რომს შერჩა. ირანის ბატონობა დამყარდა აღმოსავლეთ საქართველოში (ქართლში) და ალბანეთში. ქართლი ირანს ხარკს უხდიდა, ქალაქებსა და ციხე-სიმაგრეებში ირანელების გარნიზონი იდგა. ადგილობრივი მოსახლეობა ვალდებული იყო, მონაწილეობა მიეღო ირანის ლაშქრობებში.

დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ამიერკავკასიის ხალხებისათვის ირანი გაცილებით უფრო საშიში გახდა, ვიდრე რომი. სომხები, ქართველები და ალბანელები ადრევეც არა ერთხელ გამოსულან ერთობლივ ბრძოლაში საერთო მტრების წინააღმდეგ, ამ დროიდან კი ამიერკავკასიის ამ მოძმე ხალხთა საბრძოლო მეგობრობა უფრო განმტკიცდა. მართალია, ექსპლოატატორულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ბატონობის პირობებში ხალხთა შორის მეგობრობას არ შეიძლება მტკიცე და ურყევი საფუძველი ჰქონოდა, მაგრამ ერთს ბედს ქვეშ ყოფნამ, საერთო მტრების წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის ისტორიულმა აუცილებლობამ, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში ერთად დაღვრილმა სისხლმა სათანადო ნიადაგი მოამზადა ამიერკავკასიის ხალხთა იმდროინდელი მეგობრობისათვის.

ამიერკავკასიის დაუფლებლისათვის რომისა და ირანის ბრძოლის ხანაში სომხეთში, საქართველოსა და ალბანეთში ფეოდალიზაციის პროცესი ძლიერდებოდა. აზნაურთა წოდება ეკონომიურად და პოლიტიკურად სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა. დიდ-დიდი აზნაურები ქვეყნის შიგნით დამოუკიდებლობისაკენ მიისწრაფოდნენ და ამ მიზნით სამეფო ხელისუფლებას ებრძოდნენ. ბრძოლაში აზნაურები გარეშე მტრებსაც

იყენებდნენ. მტერსაც ეს უნდოდა: შინაგანი განხეთქილების და ბრძოლის პირობებში უფრო ადვილი იყო დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ქვეყნებში გაბატონება. აღნიშნულმა გარემოებამ გააადვილა სამეფო ხელისუფლების მოსპობა ჯერ სომხეთსა და ალბანეთში, შემდეგ ქართლში.

ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის V საუკუნეში

სასანიანთა ირანის ბატონობა ამიერკავკასიის ქვეყნებში განსაკუთრებით V საუკუნეში დამძიმდა. ირანი ცდილობდა, დამოუკიდებლობის ყოველგვარი ნიშანწყალი მოესპო ქართლში, სომხეთსა და ალბანეთში, აღმოეფხვრა ამ ხალხების კულტურა, წეს-ჩვეულებანი, ქრისტიანული სარწმუნოება და გაევრცელებინა ცეცხლთაყვანისმცემლობა. 429 წელს სომხეთში, ხოლო 461 წელს ალბანეთში ირანელებმა მეფობა გააუქმეს და ეს ქვეყნები თავიანთ პროვინციებად აქციეს. თუმცა ქართლში ჯერჯერობით მეფე ჰყავდათ, მაგრამ ცხადად ჩანდა, რომ ამას სასანიანები დიდხანს ვერ მოითმენდნენ. სამივე ქვეყნის ხალხს უზომო გადასახადები დააკისრეს. გადასახადები დაადეს არა მარტო მოსავლიან მიწებს, არამედ დაუმუშავებელსაც. გადასახადი ედო საკვებ პროდუქტებს, მთას, ველს, ტყეს. გადასახადების აკრეფა უფრო ყაჩაღურ ძარცვა-რბევას ჰგავდა, ვიდრე მოწესრიგებულ სახელმწიფო სისტემას.

ირანის შაჰის ტახტზე ამ დროს იეზდიგერდ II (439—457 წწ.) იჯდა. ამიერკავკასიის ხალხთა წინააღმდეგობა რომ შეესუსტებინა, შაჰი ქართლში, სომხეთსა და ალბანეთში პერიოდულად ცხენოსანთა რაზმებს კრებდა და შუა აზიაში აგზავნიდა, ვითომ საზღვრების დამცველები სჭირდებოდა. რჩეულ მეომართა რაზმებს უკან დაბრუნება არ ეწერათ. ქვეყანა ჯან-ლონით სავსე ვაჟკაცებისაგან იცლებოდა. ასეთი რაზმების შეგროვებას თან ვაი და ვუი სდევდა. ნათესავები წინასწარ გამოიტირებდნენ ხოლმე დასაკარგავად მიმავალ მეომრებს.

იეზდიგერდი, უპირველეს ყოვლისა, შეეცადა, ცხენოსანთა რაზმელებისათვის სარწმუნოება გამოეცვლევინებინა. ერთხელ, შაჰმა ნადიმზე მიიწვია რაზმების მეთაურები, მოეფერა

მათ, მიუალერსა და სთხოვა, ექამათ სპარსული რელიგიის წესით მზისათვის შეწირული საქონლის ხორცი. მეთაურებმა უარი განაცხადეს. იეზდიგერდი არ გადალიანებულა. მასთან ერთად ეტანათ ჩვეულებრივი საქმელი. მოილხინეს, მაგრამ ვაი, ასეთ მოლხენას! ნადიმის დამთავრების შემდეგ შაჰმა ბრძანა, რაზმის მეთაურები დაეკავებინათ. მათ ზურგს უკან ხელები შეუკრეს და ჯურღმულებში ჩაყარეს, რამდენიმე დღე აშიმშილეს, შემდეგ იქიდან ამოიყვანეს და გააძევეს. ქრისტიანებისაგან შემდგარი რაზმები კი პატარ-პატარა ჯგუფებად დაყვეს და შორეულ სტეპებში გაგზავნეს საომრად.

შაჰმა, როცა ქრისტიანი რაზმელები ცეცხლთაყვანისმცემლებად ვერ მოაქცია, სომხეთის მთელ მოსახლეობას გადაქრით მოსთხოვა, ქრისტიანობა უარყავით და სპარსული სარწმუნოება მიიღეთ. თან იეზდიგერდი დიდ პატივსა და წყალობას დაჰპირდა სომეხ წარჩინებულებს, თუ ისინი დათანხმდებოდნენ და ცეცხლთაყვანისმცემლობას მიიღებდნენ.

შაჰი ამით ცდილობდა ამიერკავკასიის ხალხებს შორის განხეთქილება და მტრობა ჩამოეგდო. მან კარგად იცოდა, თუ სომხეთი მის მხარეზე იქნებოდა, მარტო დარჩენილი ქართლი და ალბანეთი ვერას გახდებოდნენ. სომხებმა განაცხადეს, ქრისტიანობას ვერ უარყოფთო. მაშინ განრისხებულმა იეზდიგერდმა სომხეთის, ქართლისა და ალბანეთის თავკაცები სასწრაფოდ დაიბარა. თან ბრძანა, ვინც დაავგიანებს და დროზე არ მეთხლება, სიკვდილით დაესჯიო.

შეშინებულმა სომხებმა, ქართველებმა და ალბანელებმა მოციქულები გაგზავნეს ერთმანეთთან, სახარებაზე ფიცი დადეს, რომ ბოლომდე ერთმანეთის ერთგულნი იქნებოდნენ, და როგორც იმდროინდელი სომეხი ისტორიკოსი ლაზარე ფარბეცი წერს, ფიცით შეკრული სამივე ქვეყნის წარმომადგენლები ირანში ჩავიდნენ. მისულებს იეზდიგერდმა გადაქრით განუცხადა: უარყავით თქვენი მცდარი სჯული, რომლის სიბნელეში აქამდის ცხოვრობთ სომეხნი, ქართველნი და ალბანნი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ცოლ-შვილითა და გვართურთ დაგლუპავთო. შეფიცულებმა შაჰს სთხოვეს, მიეცა მათთვის რამდენიმე დღე მოსაფიქრებლად და მოსათათბირებლად. შაჰმა ნება დართო, ეთათბირათ. დიდხანს ბჭობდნენ სომეხთა, ქართველთა

და ალბანთა თავკაცები. ბოლოს გადაწყვიტეს, დავეთან-
მთ და დაგებულ მახეს თავი დავალწიოთ, ჩვენს ქვეყანაში კი
ისევ ჩვენი რჯული ვიწამოთ და თუ შაჰი არ მოგვასვენებს, ჩვენს
შინ ცოლ-შვილით უცხო მხარეს გადავიხვეწოთო.

მიიღეს თუ არა ასეთი გადაწყვეტილება, შაჰს განუცხადეს,
თანახმა ვართ, ვეზიაროთ სპარსელთა სარწმუნოებასო. გახა-
რებულმა იეზუდიგერდმა და სპარსელებმა ზემით აღნიშნეს ეს
დღე. მართალია, მძევლები დაიტოვეს, მაგრამ სომეხი, ქართვე-
ლი და ალბანელი წარჩინებულები დაასაჩუქრეს, სპარსული
რელიგიის მრავალი მასწავლებელი გამოაყოლეს და თავიანთი
ქვეყნებისკენ გამოისტუმრეს. მათ ევალეზოდათ, ერთი წლის
განმავლობაში აღმოეფხვრათ ქრისტიანობა, დაეკეტათ, ყვე-
ლა ეკლესია-მონასტერი, ქონება შაჰის ხაზინაში ჩაერიცხათ,
ბავშვებისათვის საჯაროდ ექადაგათ სპარსული სარწმუნოება,
მოესპოთ ქრისტიანული ქორწინების წესები, შემოედოთ მრავალ-
ცოლიანობა და სისხლით ნათესავებზე დაქორწინება.

ქართველებს, სომეხებსა და ალბანელებს სრული გადაგვა-
რება ემუქრებოდათ. ყოფნა-არყოფნის საკითხი დადგა...

როგორც კი წარჩინებულნი სამშობლოში დაბრუნდნენ, სა-
მივე ქვეყნის ხალხი ერთდროულად აღდგა, რომ თავი დაეცვა.
450 წელს სომხეთში, ქართლსა და ალბანეთში დიდი აჯანყება
დაიწყო. პირველ ბრძოლაში აჯანყებულებმა ბრწყინვალე გა-
მარჯვება მოიპოვეს.

გაიგო თუ არა მომხდარი ამბავი, შეშინებულმა და განრის-
ხებულმა შაჰმა მრავალრიცხოვანი ჯარი გამოგზავნა აჯანყების
ჩასაქრობად. აჯანყებულთა ლაშქარში 66 ათასი მეომარი ითვ-
ლებოდა. სპარსელებს კი 200 ათასიანი არმია ჰყავდათ. 451
წლის 2 ივნისს სოფელ ავარაირის ახლოს (ახლანდელი ქალა-
ქების მაქუსა და ხოის შორის) გაიმართა დიდი სისხლისმღვრე-
ლი ბრძოლა. შუადღისას ორივე მხარე გააფთრებული ეძგერა
ერთმანეთს. აჯანყებულებმა უკუაქციეს მოწინააღმდეგის მარ-
ჯვენა ფრთა. პირველი დარტყმის სიძლიერე იმდენად დიდი
იყო, რომ შაჰის „უეკდავთა რაზმიც“ შედრკა და უკუიქცა.
მაგრამ უკეთ შეიარაღებული და გაცილებით მრავალრიცხოვა-
ნი მტერი ისევ მობრუნდა. საბოლოოდ ბრძოლა სპარსელებმა
მოიგეს. ბრძოლის ველზე გმირული სიკვდილით დაეცა აჯანყე-

ბის მთავარი ხელმძღვანელი, სომეხთა ცნობილი სარდალი ვარ-
დან მამიკონიანი. აჯანყების დამარცხების ერთ-ერთი უმთავ-
რესი მიზეზი სამშობლოს მოღალატე დიდი აზნაურების მუხ-
ცემლობაც იყო. სომხეთის, ქართლისა და ალბანეთის მეგრ-
ძოლ ლაშქარში ერთსულოვნება არ სუფევდა და მოღალატე-
ებმა აჯანყებულთა რიგებში განხეთქილება შეიტანეს. გამარ-
ჯებულმა შაჰმა სამივე ქვეყანაში დამსჯელი რაზმები გაგ-
ზავნა.

მართალია, 450-451 წლების ამიერკავკასიის ხალხთა აჯან-
ყება ჩაახშეს და ამიერკავკასიის ხალხების ირანის ბატონობი-
საგან განთავისუფლების ამოცანაც გადაუწყვეტელი დარჩა,
მაგრამ მას მაინც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. შაჰი იძუ-
ლებული გახდა, თავი შეეკავებინა და ამჯერად ხელი აეღო
ამიერკავკასიის ხალხების სრული ასიმილაციის პოლიტიკაზე.

იმ დროს, როცა ქართლი ირანელთა ბატონობისაგან გან-
თავისუფლებას ცდილობდა, დასავლეთ საქართველოს მოსახ-
ლეობა რომაელ დამპყრობლებს ებრძოდა. მაშინ კოლხეთი
პონტოს პროვინციის შემადგენლობაში იყო მოქცეული.

დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა არ ურიგდებოდა
რომაელთა ბატონობას. შეუნელებელმა წინააღმდეგობამ და
ბრძოლამ ის შედეგი გამოიღო, რომ II—III საუკუნეებში
რომაელთა ჯარი თანდათან გააძევეს და ამიერიდან კოლხების
რომაელებისადმი მორჩილება მხოლოდ სამხედრო სამსახურ-
ში გამოიხატებოდა. IV საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს
ტომებს შორის განსაკუთრებით გაძლიერდა ლაზების (მეგრე-
ლების) ტომი. ლაზებმა დაიმორჩილეს სხვა ტომები და მთელი
დასავლეთი საქართველო გააერთიანეს. ასე წარმოიშვა კოლხე-
თის ახალი სამეფო. ამ სამეფოს რომაელები, ლაზების სახელის
მიხედვით, ლაზიკას ეძახდნენ, ქართველები კი, ძველებურად,
ეგრისს.

ეგრისის მეფე რომის „მეგობრად და მოკავშირედ“ ითვ-

ლებოდა. არც ხარკს უხდიდა რომაელებს და არც სამხედრო
სამსახური ეკისრებოდა, თუმცა ფორმალური დამოკიდებუ-
ლება მაინც არსებობდა. ტახტზე ამაველ ეგრისის მეფეს —
ტანტინოპოლიდან უგზავნიდნენ სამეფო ძალაუფლების და-
მადასტურებელ ნიშნებს.

ეგრისის ასე გაძლიერება აღმოსავლეთ რომის იმპერიას
(ბიზანტიას), რა თქმა უნდა, ხელს არ აძლევდა და, როგორც კი
დრო და საშუალება მიეცემოდა, არაფერს ზოგავდა იმისათვის,
რომ ეგრისის ხალხი დაემორჩილებინა. V საუკუნის შუა ხანებ-
ში ეგრისისა და ბიზანტიის ურთიერთობა იმდენად გამწვავდა,
რომ მათ შორის ომი დაიწყო.

456 წელს რომაელთა ლაშქარი ეგრისში შეიჭრა. ლაზები
მამაცურად დახვდნენ შემოსეულ მტერს. გაშლილ ველზე მათ
ღრმა ორმოები ამოთხარეს და შიგ შუბები ჩაარჭვეს. ზემო-
დან ამ ორმოებს ლერწმის ლეროებისაგან დაწნული ჩელტები
დააფარეს. შემდეგ მიწა დააყარეს და პური დათესეს. ნათე-
სებზე ჯეჯილი ამოიზარდა. ეგრისელებმა მტერი სწორედ ამ
გაშლილ ველზე შემოიტყუეს. რომაელი მოლაშქრეები ცხენ-
კაციანად შუბებზე ეგებოდნენ. მტერი უკუიქცა.

ეგრისიდან უკუქცეულმა, დამარცხებულმა დამპყრობელმა
ახალი იმისათვის დაიწყო მზადება. რომაელებს ნაწენვეი
ჰქონდათ ეგრისელთა წინააღმდეგობის ძალა და ბევრს ფიქ-
რობდნენ ხელახალ გამოლაშქრებაზე. V საუკუნის მწერლის
პრისკე პანიონელის ცნობით, რომაელები საბრძოლველად
რომ ემზადებოდნენ, თურმე ორჭოფობდნენ, რომელი მხრი-
დან შეეტიათ ეგრისისათვის — ზღვიდან, თუ სომხეთიდან (ირა-
ნის მოსაზღვრე რომაული სომხეთი). რომაელებს დახმარება
უთხოვიათ სპარსეთის შაჰისათვისაც. არც ეგრისის მეფე გუ-
ბაზი იჯდა გულზელდაკრეფილი. მან ელჩები გაგზავნა ირანში
და შაჰს რომაელების წინააღმდეგ დახმარება სთხოვა. ამ
დროს სპარსელები თვითონვე იბრძოდნენ აღმოსავლეთში და
არც ერთისთვის არ ეცალათ. ბოლოს ეგრისელები და რომაე-
ლები შეთანხმდნენ და ამჯერად ახალ ომს თავი დააღწიეს.

ამიერკავკასიის ხალხების 450-451 წლების აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ ირანელებმა თანდათანობით ხელი აიღეს შედარებით ზომიერ პოლიტიკაზე და გადაწყვიტეს, დაემორჩილებინათ მთელი ამიერკავკასია. ქართლში მდგომარეობა განსაკუთრებით გამწვავდა V საუკუნის მეორე ნახევარში. ადგილობრივ ფეოდალთა ერთი ნაწილი ირანს ეხმარებოდა. ისინი სპარსელებისაგან წყალობასა და მამულებს ელოდნენ. ქართლის წარჩინებულთა შორის ირანის ყველაზე უფრო ენერგიული მომხრე იყო ქვემო ქართლის ერისთავი ვარსკენი. მან ქრისტიანობა უარყო და ცეცხლთაყვანისმცემლობა მიიღო. ამისათვის ირანის შაჰმა ვარსკენი კავკასიის ერთი დიდი ოლქის უფროსად დანიშნა. ვარსკენი შაჰს შეჰპირდა, მეუღლეს და შვილებსაც ცეცხლთაყვანისმცემლობას მივაღებინებო. 469 წელს სპარსეთიდან მობრუნებული ვარსკენი მეუღლე შუშანიკის სასტიკ წინააღმდეგობას წააწყდა. ქრისტიან ქალს არ სურდა, სარწმუნოებისათვის ეღალატა. შუშანიკი აწამეს, სცემეს, გვემეს, აშიმშილეს, საპყრობილეში ჩააგდეს. 475 წელს იგი საშინელ ტანჯვაში გარდაიცვალა. ქართულმა ეკლესიამ შუშანიკი ქრისტიანობისათვის წამებულ წმინდანებში ჩარიცხა. შუშანიკის წამების ისტორია დაწვრილებით აღწერა V საუკუნის ქართველმა მწერალმა იაკობ ხუცესმა (ცურტაველმა).

იმ დროს ქართლის მეფე ვახტანგი შაჰს ირანში ჰყავდა დაბარებული. ვახტანგმა დიდხანს ვერ მოახერხა, სამშობლოში დაბრუნებულიყო. მაგრამ როგორც კი დაბრუნდა, სათავეში ჩაუდგა სახალხო მოძრაობას და გადაწყვიტა, მოძალადე დამპყრობლები საქართველოდან და ამიერკავკასიიდან განედევნა. დაუკავშირდა მოძმე სომეხ და ალბანელ ხალხებსაც.

გოლიათური აგებულების ვახტანგი გამოცდილი სარდალი, ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწე და მამაცი მებრძოლი იყო. სპარსელებმა მას „გორგასალი“ („მგლისთავა“) შეარქვეს. ბრძოლის დროს ვახტანგს ისეთი მუზარადი ეხურა, რომელზეც მგელი იყო გამოსახული. ქართველი ისტორიკოსის ჯუანშერის სიტყვით, როცა სპარსელები ბრძოლის ველზე ვახტანგს

დაინახავდნენ, ერთმანეთს უყვიროდნენ თურმე: „ღურაბ გორგასალ“, რაც ნიშნავს: „ერიდეთ მგლისთავას.“ ვახტანგი ჯერ კიდევ 15 წლისა იყო, ბრძოლაში რომ ჩაება.

ებრძოდა მოძალადე დამპყრობლებს და მშობლიური მიწა-წყლიდან სდევნიდა. სამშობლოს დამოუყიდებლობისა და თავისუფლებისათვის თავდადებულმა მებრძოლმა ხალხმა შეიყვარა ვახტანგ მეფე და ქება-დიდება შეასხა. იგი ყოვლისმძლედ მიაჩნდათ და მის ძალას, ძლიერებას ღვთისგან მომადლებულად თვლიდნენ. ხალხში დღემდე შემორჩა ლექსი უძლეველ ვახტანგ გორგასალზე:

„ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა,
ციდან ჩამოესმა რეკა,
იალბუზზე ფეხი შედგა,
დიღმა მთებმა იწყეს დრეკა.“

ვახტანგი ირანელთა წინააღმდეგ აჯანყებისათვის დიდხანს ემზადებოდა. უპირველეს ყოვლისა, შეეცადა სპარსელების მომხრე ადგილობრივი ფეოდალების წინააღმდეგობა გაეტეხა. მან 482 წელს მოაკვლევინა კავკასიის ოლქის უფროსი ვარსკენი. ვარსკენის მოკვლით დაიწყო ქართლის აჯანყება ირანის წინააღმდეგ. ამ დროს ირანს მძიმე ომი ჰქონდა შუა აზიაში. ვახტანგმა სწორედ ეს დრო შეარჩია აჯანყების დაწყებისათვის.

ქართლთან ერთად აჯანყდნენ სომხები და ალბანელები. ლაზარ ფარპეცის ცნობით, როცა სომხებმა ქართველთა აჯანყების ამბავი შეიტყვეს, გულით გაიხარეს და ვახტანგის სიამაცით აღფრთოვანებულებს იმედი მიეცათ. მათაც დაიწყეს მზადება აჯანყებისათვის. თანაც ვახტანგმა და მისმა სომეხმა თანამზრახველებმა ბიზანტიას სთხოვეს დახმარება. ბიზანტიას ამ დროს თვითონ უჭირდა და ხელი ვერ გაუმართა კავკასიელებს. ვახტანგი ადრევე დაუკავშირდა ჩრდილო კავკასიის ჰუნების მეომარ ტომებსაც. შეთანხმდნენ, რომ ჰუნთა მრავალრიცხოვანი ლაშქარი აჯანყების დაწყებისთანავე ქართლში გადმოსულიყო. სამწუხაროდ, მხოლოდ 300 ჰუნი გადმოვიდა. ასე რომ, ჩრდილო კავკასიიდანაც ხელი მოეცარათ.

სომხებმა სარდლად აირჩიეს ვაჰან მამიკონიანი და ენერჯიულად ემზადებოდნენ აჯანყებისათვის. ამ მზადებაში რომ

იყვნენ, ზოგიერთმა მოღალატე დიდმა აზნაურმა სპარსეთის ხელისუფლებას აცნობა, ქართლის მეფეს ჰუნების ჯარს ვერ არ მოსვლია, სომეხებმაც ბიზანტიის კეისარს სთხოვეს დახმარება, მაგრამ ჯერ იქიდანაც არაფერი ჩანს, თვითონაც ჯერ არ არიან მომზადებულო.

თუ ახლავე შემოუტევთ,—ურჩევდნენ მოღალატეები ირანელთა სარდალს, — ადვილად შეგიძლიათ, აჯანყებულები დამარცხოთ, ხოლო თუ დაიგვიანებთ, მაშინ გაგიჭირდებათო. გაფრთხილებული ირანელები რამდენიმე ათასიანი ჯარით სასწრაფოდ შეიჭრნენ სომხეთში. სომეხთა მცირერიცხოვანი რაზმი სოფელ აკორისთან (არარატის მთის ძირას) მამაკურად შეებრძოლა შემოსეულ მტერს და სასტიკად დაამარცხა ის.

483 წლის გაზაფხულის დასაწყისში ირანელებმა დიდძალი ჯარი გამოგზავნეს სომხეთსა და ქართლში. ვახტანგი დარწმუნდა, რომ მრავალრიცხოვან მტერთან მარტო საკუთარი ძალებით შებრძოლება უაზრო იქნებოდა და თავისი ლაშქრით სომხეთის მთებში გამაგრდა ქართლის საზღვართან. აქ სომეხებს დაელოდა. სურდა, შეერთებული ძალებით მიეტანათ იერიში. მალე ვახტანგთან მოვიდა სომეხების ჯარი ვაჰან მამიკონიანის მეთაურობით.

სომეხთა მეთაურებს ძალიან აღონებდათ ის გარემოება, რომ ჰუნების დამხმარე ლაშქარი არ ჩანდა. ვახტანგი არწმუნებდა მათ, ჰუნები საცაა, გამოჩნდებიანო. მაგრამ მოლოდინი არ მართლდებოდა. ამის მიუხედავად, ვახტანგმა გადაწყვიტა, დაუყოვნებლივ შეებოდა ირანელებს და გაბედული იერიშით უკუეგდო ისინი, მანამ, ვიდრე მტერი ქართლის შიდა რაიონებში შეიჭრებოდა და იქაურობის აოხრებას მოასწრებდა. სხენაირად ფიქრობდა ვაჰან მამიკონიანი. მისი აზრით, ირანელთა მრავალრიცხოვანი ლაშქრის გამკლავებას ქართველ-სომეხთა მცირე ძალები ვერ შეძლებდნენ და მიზანშეწონილად მიაჩნდა, მთებში დარჩენილიყო ჰუნების მოსვლამდე. ვაჰანს და სხვა სომეხ სარდლებს ასეთი სიფრთხილის სხვა უფრო ღრმა საფუძველი ჰქონდათ. მათ იცოდნენ, რომ სომეხთა ჯარში ერთსულოვნება არ სუფევდა, რაც ასუსტებდა მებრძოლთა მხნეობას. ლაზარ ფარბეცის სიტყვით, ვაჰანმა „იციოდა სომეხთა ჯარის სისუსტე და ხედავდა, რომ მას დაჰკარგოდა მხნე-

ბა, დაუძღურებელიყო და სრულებით არ ჰგავდა აღიარებული
გულმოდგინე და მონდომებულ ლაშქარს“.

მტრის წინააღმდეგ სწრაფი და გაბედული შეტევის გეგმის
განსახორციელებლად ვახტანგს დასჭირდა ხერხისათვის მიე-
მართა. ერთ ღამეს ვახტანგმა ქართველი და სომეხი მზვერა-
ვეები გაგზავნა მთებიდან ველზე. როცა აღნიშნული მზვერავე-
ები ველზე ჩავიდნენ, შორს, ვრცელ მინდორზე თვალი მოჰკ-
რეს, რომ კოცონები ენთო და ირგვლივ ადამიანები შემოსხ-
დომოდნენ. როგორც შემდეგ გამოირკვა, ეს ვახტანგს წინას-
წარ მოეწყო. ვახტანგის ბრძანებით, სომეხთა გასამხნეველად
დაენტოთ ეს კოცონები, ირგვლივ კუნძები შემოეწყოთ, ვი-
თომ ჰუნები გადმოვიდნენო.

დაბრუნდნენ მზვერავეები და ამბავი მოიტანეს, ვრცელ მინ-
დორზე ჯარია დაბანაკებულიო. ვახტანგმა სომეხებს მიმართა:
იქ, ჰუნების ბანაკია, ჰუნები მთებში არ ამოდიან, მეუბნებიან,
სომეხები აქ ჩამოიყვანე, გვაჩვენე, მაშინ ვერწმუნებით შენს
სიტყვას და, რასაც გვიბრძანებ, ყველაფერს გავაკეთებთო.

თუ არ დამიჯერებთ და ველზე არ ჩახვალთ, — ეუბნებოდა
ვახტანგი სომეხებს, — ჰუნები იქიდან არ დაიძვრიან, სპარსე-
ლები კი მობრუნდებიან და ქართლს ააოხრებენ.

ასე იყო თუ ისე, ბოლოს სომეხები დათანხმდნენ და ჩაჰყვ-
ნენ ქართველთა ჯარს ველზე.

ქართველ-სომეხთა ჯარი ქართლში, გარდაბნის ველზე და-
ბანაკდა. მალე მათ პირდაპირ მტკვრის მეორე ნაპირზე დაბა-
ნაკდა სპარსელთა ლაშქარი. იმ ღამეს სომეხთა ჯარიდან მო-
ღალატეებმა ირანელთა ლაშქარში მყოფ თავიანთ ნაცნობებ-
სა და ახლობლებს შეუთვალეს: ჩვენ ამ საქმეში ჩვენი სურ-
ვილით არ გავრეულვართ, ვაჰანმა ძალით გამოგვიყვანა, ხვალ,
ბრძოლის ველზე რომ გამოვალთ, ჩვენ თვითონ გავიქცევით
და სხვასაც ბევრს გავიყოლებთო. მეორე დღეს, ბრძოლის
წინ, ვახტანგი ამხნევებდა სომეხთა სარდლებს და არწმუნებ-
და, ქართველ-სომეხთა შეერთებული ლაშქარი ჰუნების
დაუხმარებლადაც დასძლევს სპარსელებსო. პირველი შეტევა
ქართველ-სომეხთა წარმატებით დაიწყო. მტრის ერთი ფრთა
შუკიქცა, და მტკვრის გადაღმა გადაარეკეს, მაგრამ ამ გაცხა-
რებული ბრძოლის დროს ველიდან უეცრად გაიქცა სომეხთა

და ქართველთა ჯარის დიდი ნაწილი. გაქცეულ ქართველთაგან მრავალი მოძალატე მთელი ძაღლონით გაჰყვედნენ. მათგან ზეზი და მისი ძეები გაიქცნენ, და თავს უშველეთო. ბრძოლის ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო.

ქართველ-სომეხთა დარჩენილი ჯარიც გაეცალა ბრძოლის ველს და შემდგომი ბრძოლისათვის მზადებას შეუდგა.

484 წელს სომეხთა და ქართლში ირანელთა ახალი, მრავალრიცხოვანი ჯარი შემოვიდა. ამ ჯარის მეთაურს შაჰისაგან ნაბრძანები ჰქონდა, ქართლის მეფე ვახტანგი ან შეეპყრო, ან მოეკლა, ან ქართლიდან გაეძევებინა. ქართლში შემოსულმა ირანელთა სარდალმა გარშემო შემოიკრიბა ვახტანგის მოძალატეები, ზოგ ფეოდალს დიდ პატივს, ადგილ-მამულებს და საჩუქრებს დაჰპირდა და ამ გზით რაზმიც კი შეადგინა.

ვახტანგი ხედავდა, რომ ბრძოლა წაგებულ იყო, ქართლის დიდ აზნაურთა გავლენიანი ნაწილი მტერმა გადაიბირა. სომეხთიც უმწეო მდგომარეობაში იმყოფებოდა და დახმარება არ შეეძლო. ასეთ ვითარებაში ვახტანგი თავისი მომხრეებით ეგრისში გადავიდა. ამასობაში ირანელები სასტიკად დამარცხდნენ შუა აზიაში, თვით შაჰი პეროზიც დაიღუპა ბრძოლის ველზე, ისე, რომ მისი გვამიც ველარ ნახეს. სპარსელთა ჯარის სარდლები იძულებულნი გახდნენ, დაეტოვებინათ ქართლი და სომეხთი. ამით ისარგებლა ვახტანგმა, ეგრისიდან ქართლში გადმოვიდა და სპარსელების წინააღმდეგ ბრძოლა განაახლა. ერთ-ერთ ბრძოლაში ვახტანგი მოკლეს მისმა პოლიტიკურმა მოწინააღმდეგეებმა (503 წ.). ქართლის დამოუკიდებლობისათვის დიდი სახალხო მოძრაობის მეთაური მცხეთას დაკრძალეს სვეტიცხოველში და ქვის ძეგლი დაუდგეს. ძეგლზე ამოკრეს ვახტანგის სურათი „სწორი ასაკისა მისისა“ ე. ი. მისი ტანის სიდიდისა.

ამრიგად, V საუკუნის მეორე ნახევრის განმათავისუფლებელმა ბრძოლებმა ამიერკავკასიის ხალხები იხსნა სრული გადაგვარებისა და მოსპობისაგან. განუწყვეტელი წინააღმდეგობისა და სახალხო აჯანყებების შედეგად ირანის მთავრობა იძულებული გახდა, ქართველი, სომეხი და ალბანელი ხალხის ერთბაშად გადაგვარების პოლიტიკაზე ხელი აეღო. 482—484 წლების აჯანყების შემდეგ ირანმა ალბანეთში მის მიერვე ადრე გაუქმებული მეფობაც კი აღადგინა.

II

**ბრძოლა ბიზანტიელი და ირანელი
 დამპყრობლების წინააღმდეგ**

„მაცვალებულები არ დამარბოთ!“

დადგა VI საუკუნე. სომხეთსა, ალბანეთსა და ქართლში ისევ ირანი ბატონობდა. ყველაფერს, რაც კი საჭიროა ადამიანის სიცოცხლისათვის, ბეგარა ედო. შაჰის მოხელეთა თვითნებობას საზღვარი არ ჰქონდა: აშკარა ძალადობა, ყაჩაღური ძარცვა და უსამართლობა, დაპირება და მოტყუება, მუქარა და სასჯელი მათი საქმიანობის ჩვეულებრივ მეთოდებად იქცა. დამპყრობელთა ბატონობის სუსხი თუმცა მოსახლეობის ყველა ფენას უჭერდა, მაგრამ განსაკუთრებით მიწის მუშა დაზარალდა. სილატაკე და შიშმილი მისი ცხოვრების თანამგზავრი გახდა. ყოველივე „მწუხარებით იყო აღსავსე და აღარავის აღარა ჰქონდა უნაღვლო ცხოვრება“.

ირანში ამ დროს კავადი მეფობდა (488—531 წწ.). მან კარგად იცოდა, თუ საქართველოში მტკიცედ ვერ გაბატონდებოდა, მის დაუძინებელ მეტოქეს ბიზანტიას ვერაფერს დააკლებდა. შაჰის აზრით, სანამ ამიერკავკასიის ქვეყნებსა და ირანში რელიგიური სხვადასხვაობა იარსებებდა — ამ ქვეყნებზე ბატონობას მტკიცე საფუძველი არ ექნებოდა. ამ მხრივ, ირანის მბრძანებელი მართალი იყო, მაგრამ სასტიკად შეეცდა, როცა განიზრახა სომხეთში, ალბანეთსა და საქართველოში ქრისტიანობა აღმოეფხვრა და ირანული სარწმუნოება დაენერგა. მიიღო თუ არა ასეთი გადაწყვეტილება, შაჰმა ყველგან ბრძანებები დაგზავნა. მალე ქართლის მეფესაც მიართვეს კავადის ბრძანება: ყველა ქართველმა უარი თქვას თავის წეს-ჩვეულებებზე და ჩვენს სჯულზე გადმოვიდესო. შაჰის ბრძანების თანახმად, სხვათა შორის, ამიერიდან ქართველებს თავიანთი მიცვალებულები მიწაში კი არ უნდა დაემარხათ, არამედ მინდვრებში დაეგდოთ ძაღლებისა და ფრინველების საძიძვნად, როგორც ეს ირანში იყო მიღებული.

ქართლის მოსახლეობას სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა: ან უნდა დამორჩილებოდა შაჰის ბრძანებას და ქართველთა და ქართულ კულტურაზე ხელი აეღო, ან ბრძოლით დაეცვა დამოუკიდებლობა. მონობას შეუჩვეველმა ქართველმა ხალხმა გადაწყვიტა, ებრძოლა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის.

აჯანყებისათვის მზადებას სათავეში ჩაუდგა ქართლის მაშინდელი მეფე გურგენი. უპირველეს ყოვლისა გადაწყდა დახმარება ეთხოვათ ბიზანტიისათვის: ნათლად ჩანდა, რომ ქართლის სამეფო ირანის უზარმაზარ იმპერიას საკუთარი ძალებით ვერ გაუმკლავდებოდა. ირანი და ბიზანტია შეურიგებელი მტრები იყვნენ. ორივენი საუკუნეების განმავლობაში შეუპოვარი ენერგიით იბრძოდნენ საქართველოსა და საერთოდ, კავკასიაში გაბატონებისათვის. და თუ ქართლი ბიზანტიას მიმართავდა, დახმარების ხელი გამომიწოდებოდა, ეს ნიშნავდა, შენი ქვეშევრდომი გავხდებოდი. ეს კარგად იცოდა გურგენმა, მაგრამ სხვა გზა არ ჰქონდა. ორ დიდ მტერს შორის მოქცეულ პატარა ქვეყანას მათი მეტოქეობით უნდა ესარგებლა და მოხერხებული პოლიტიკით დროებით მაინც შეემსუბუქებინა უცხოელთა ბატონობის სიმძიმე. თანაც ბიზანტია რჯულის გამოცვლას არ მოსთხოვდა და ამით ქართველობა გადაგვარებას გადაარჩებოდა.

გურგენმა ბიზანტიის იმპერატორს იუსტინეს (518-527 წწ.) შეუთვალა: გადავწყვიტეთ, თქვენს მხარეზე გადმოვიდეთ, თუკი პირობას მოგვცემთ, რომ არასოდეს გადაგვცემთ მტარვალ ირანელების ხელში. იუსტინე დიდი სიხარულით შეხვდა ამ სასიამოვნო ცნობას, მაგრამ ქართლში მხოლოდ მცირერიცხოვანი დამხმარე რაზმი გამოგზავნა.

523 წელს კავადმა გაიგო, რომ ქართლში აჯანყება დაიწყო ირანის ბატონობის დასამხობად და სასწრაფოდ გამოგზავნა მრავალრიცხოვანი ჯარი. გურგენმა და მისმა თანამებრძოლებმა დაინახეს, რომ ბიზანტიის მცირერიცხოვანი დამხმარე რაზმი ვერას უშველიდათ. აიყარნენ და ეგრისში გადავიდნენ. აქ ქართლ-ეგრისის საზღვართან, ძნელად გასასვლელ ადგილზე გამაგრდნენ და ერთ ხანს წარმატებით იგერიებდნენ დადევნებულ მტერს. ბოლოს, როცა მარტო სიმამაცე საკმარისი არ აღ-

მოჩნდა, რომ ერთის ძალა ათის ძალისათვის გაეწონასწორებინათ, ქართველები იძულებულნი გახდნენ, გასცლოდნენ იმ დევნილ მტერს.

გურგენი თავისი მხლებლებითურთ ეგრისიდან კონსტანტინოპოლში ჩავიდა. ათიოდე წლის შემდეგ ბევრმა მათგანმა მოახერხა სამშობლოში დაბრუნებულიყო, ბევრი ბიზანტიის სამსახურში ჩადგა. მათგან ნაწილი ირანელების წინააღმდეგ ომებში დაიღუპა, ნაწილი კი სამუდამოდ ჩარჩა უცხოეთში.

გამარჯვებული დამპყრობელი ახლა უფრო მტკიცედ დაეპატრონა აღმოსავლეთ საქართველოს და ეგრისის ტერიტორიაზე ქართლის საზღვართან (ახლანდელი ზესტაფონისა და თერჯოლის რაიონებში) მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრეები — შორაპანი და სკანდაც ხელში ჩაიგდო.

აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ ირანმა ქართლში მეფობა მოსპო. ამიერიდან ქვეყნის უშუალო გამგებლად ირანის შაჰის მოხელე დაინიშნა. ქალაქებსა და ციხე-სიმაგრეებში დამპყრობელთა გარნიზონი იდგა.

მართალია, ქართლი დამარცხდა, მაგრამ აჯანყებამ ერთგვარი შვება მაინც მოუტანა ხალხს. შაჰმა ხელი აიღო გადაწყვეტილებაზე, ქართველები გადაეგვარებინა და საქართველოში ირანული წეს-ჩვეულებები ერთბაშად შემოეღო. ხალხის შეუწელებელი წინააღმდეგობა და ირან-ბიზანტიის მეტოქეობა შაჰს უკარნახებდა, ფრთხილი და შედარებით ლოიალური პოლიტიკის გზას დასდგომოდა. ამის მიუხედავად, ქართლის მოსახლეობაზე შეწერილი ხარკი და სამხედრო ვალდებულება (ქართველები მოვალენი იყვნენ, მონაწილეობა მიეღოთ ირანის ყველა ლაშქრობაში). თანდათანობით აუტანელი გახდა. დამპყრობლები და დაპყრობილები მუდამ ეჭვითა და უნდობლობით უყურებდნენ ერთმანეთს. ქართველები ხელსაყრელ დროს უცდიდნენ, რომ ისევ აჯანყებულიყვნენ და გადაეგდოთ მონობის უღელი. მაგრამ ამიერკავკასიის ხალხთა ახალი აჯანყება ირანის წინააღმდეგ დროებით გადაიდო.

527 წელს ირანსა და ბიზანტიას შორის ომი დაიწყო. მეორე წელს ირანის ჯარი დასავლეთ საქართველოში შეიჭრა. ერთმანეთს ეომებოდნენ ეგრისში გაბატონებისათვის. ბიზანტიისათვის ეგრისი მოხერხებული დასაყრდენი პუნქტი იყო. ეგრისიდან ირანის წინააღმდეგ შეტევა უადვილდებოდა. ირანი, თუკი ეგრისში გაბატონდებოდა, შავ ზღვაზე გადიოდა. იქიდან კი ადვილად დაემუქრებოდა ბიზანტიის ცენტრს. გარდა ამისა, ეგრისი ყოველთვის ირანელთა წინააღმდეგ აჯანყებული ქართლის, სომხეთისა და ალბანეთის მებრძოლთა თავშესაფარი იყო. მეორე მხრივ, — და ეს არანაკლები მნიშვნელობის საქმე გახლდათ, ვიდრე სხვა რომელიმე — ვის ხელშიც იქნებოდა საქართველო და ალბანეთი, მისსავე სურვილზე იქნებოდა დამოკიდებული იმპერკავკასიის ვრცელ ტრამალებზე მომთაბარე მრავალრიცხოვან და მეომარ ჰუნთა ტომების გამოყენებაც. ეგრისი, ქართლი და ალბანეთი ხომ კავკასიონის მთებიდან გადმოსასვლელ კარებს კეტავდნენ. ჩრდილო კავკასია იმითაც იზიდავდა ბიზანტიასა და ირანს, რომ ის მონების შეძენის დიდი და იაფი წყარო იყო. ეს მიზეზებიც რომ არა, ისიც საკმარისი იქნებოდა, ეგრისის სახით მის მფლობელს მდიდარი ქვეყანა და მამაცი ხალხი რომ ეყოლებოდა თავის განკარგულებაში. აი, რას წერდა ეგრისელებზე VI საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსი აგათია, მას, რა თქმა უნდა, ვერავითარ შემთხვევაში ვერ დავწამებთ მიკერძობას ლაზების შეფასებაში: „ძლიერი და მამაცი ტომია ლაზები და სხვა ძლიერ ტომებსაც მბრძანებლობენ. იმ ტომებს შორის, რომლებიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არც ერთი სხვა ესოდენ სახელგანთქმული და გულადი არ მეგულება, როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშევრდომთა სიმრავლით, როგორც მიწა-წყლის სიჭარბით და მოსავლიანობით, ისე ხასიათის სილამაზითა და სიციქვით.“ აი, რატომ იყო, რომ არც ერთ მხარეს, არც ირანს და არც ბიზანტიას, არ უნდოდა ეგრისის დათმობა. უიმისოდ ქართლსა და, საერთოდ, ამპერკავკასიაში ბატონობაც მტკიცე ვერ იქნებოდა.

ჯერ კიდევ ქართლის 523 წლის აჯანყებამდე ირანი ბიზან-

ტიას ედავებოდა: ლაზიკა (ეგრისი) თქვენ უკანონოდ გიჭირათ, ის ძველი დროიდან ჩვენი იყო. ბიზანტია კი სპარსეთის მდევოს ამტკიცებდა. მდგომარეობა იმდენად გამწვავდა, რომ კავადმა გადაწყვიტა, ომი დაეწყო. ამასობაში ქართლი აჯანყდა და, როგორც ვნახეთ, ირანმა ამჯერად ეგრისში მხოლოდ შორაპნისა და სკანდას ციხე-სიმაგრის ჩაგდება მოახერხა.

აღნიშნული სიმაგრეების ირანელთა ხელში გადასვლამ საგონებელში ჩააგდო ბიზანტიის იმპერატორის კარი. ირანი ხომ ამით არ დაკმაყოფილდებოდა, ამ სასაზღვრო სიმაგრეებზე დაყრდნობით შეეცდებოდა, მთელი ეგრისი დაეპყრო. ბიზანტიელებმა სასწრაფო ღონისძიებანი გაატარეს ეგრისის ზღვისპირა და ცენტრალური რაიონების გასამაგრებლად. ამ მზადებაში რომ იყვნენ, 528 წელს კავადის ჯარი შემოესია ეგრისს. ეგრისელებმა, მათი მეფის წათეს მეთაურობით და ბიზანტიელთა დახმარებით, შეძლეს შემოსეული მტერი დაემარცხებინათ და თავიანთი ქვეყნიდან განედევნათ.

კავადი დარწმუნდა, დასავლეთ საქართველო რომ დაეპყრო, ამისათვის უკეთ უნდა მომზადებულიყო. ხანგრძლივი მოლაპარაკების შემდეგ, 532 წელს ბიზანტიასა და ირანს შორის ზავი დაიდო. მას „საუკუნო ზავი“ უწოდეს იმის ნიშნად, რომ თითქოს არასოდეს არ უნდა დარღვეულიყო. სინამდვილეში ორივე მხარე ამ ზავს უყურებდა, როგორც დროებითს და გამამწყვეტი შეტევისათვის ემზადებოდნენ.

532 წლის ზავის თანახმად, დასავლეთ საქართველო ბიზანტიამ შეინარჩუნა. ირანელებმა შორაპნისა და სკანდას ციხე-სიმაგრე დატოვეს.

ხოსრო I და იუსტინიანე

იმ დროს, როცა 532 წლის ზავი დაიდო და საქართველო ორმა დამპყრობელმა გაინაწილა — აღმოსავლეთი საქართველო ირანმა, ხოლო დასავლეთი — ბიზანტიამ, ირანში კავადის შვილი — ხოსრო I მეფობდა (531—579 წწ.), ბიზანტიის იმპერატორის ტახტზე კი იუსტინიანე იჯდა (527—565 წწ.). ორი დიდი იმპერიის ეს ორი მეფე მუდამ სიძულვილით უყურებდა

ერთმანეთს და ორივემ მთელი თავისი ხანგრძლივი ცხოვრება ერთმანეთთან ომში გაატარა.

ხოსრო ნიჭიერი სახელმწიფო მმართველი იყო. თავისი ნამდვილი გულის ზრახვების მოხერხებულად შენიღბვის საქმეში მას ვერავინ შეედრებოდა. ბუნებით სასტიკსა და შეუბრალებელს, ცბიერსა და გაუმაძღარს, ბოროტსა და ხარბს — ადვილად შეეძლო, სრულიად უწყინარი, უცოდველი და მოწყალე ადამიანის სახე მიეღო, ისე, რომ ამ მომენტში მისი ნამდვილი შინაგანი გულისწყრომისა და გაბოროტების გამოცნობას თვით მახლობლებიც კი ვერ ახერხებდნენ. გარემოებისა და დროის შესაბამისად ის მზად იყო ყოველგვარ დაპირებაზე, მაგრამ არც ერთ აღთქმასა და დაპირებას — თუკი ის ოდნავ მაინც ხელს არ აძლევდა, არასოდეს არ ასრულებდა. უზომოდ ხარბი და ვერცხლისმოყვარე ხოსრო ფულის გულისთვის ყოველგვარ დანაშაულს ჩაიდენდა.

იმპერატორი იუსტინიანეც ბევრ რამეში ჰგავდა ხოსროს. არა ნაკლებ იყო შეპყრობილი მსოფლიო ბატონობის სურვილით, ატარებდა რეაქციულ პოლიტიკას. სურდა, აღედგინა და განემტკიცებინა უკვე ძირფესვიანად შერყეული მონათმფლობელური წყობილება იმპერიის როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ ნაწილებში. თანამედროვეთა დახასიათებით, ამ კაცს მთელი დედამიწაც ვეღარ იტევდა, მისთვის მსოფლიოს მფლობელობაც ცოტა იქნებოდა; ცაში ეთერს შეპყურებდა და ოკეანეს იქით ეჭებდა იღუმალ საყუდლებს, სადაც ცდილობდა თავისთვის მეორე სამყარო შეექმნა.

წარმოშობით იუსტინიანე ჩრდილოეთ მაკედონიელი გლეხი იყო. ბიძამისი იუსტინე, რომელმაც სამსახური უბრალო ჯარისკაცობით დაიწყო და სიკვდილამდე წერა-კითხვის უცოდინარი დარჩა, ჯერ იმპერატორის გვარდიის უფროსად დაწინაურდა, ხოლო შემდეგ კონსტანტინოპოლის იპოდრომზე არმიამ იმპერატორად გამოაცხადა. იუსტინიანემ თავისი დროისათვის ბრწყინვალე განათლება მიიღო და უშვილო ბიძის გარდაცვალების შემდეგ იმპერატორი გახდა. იმპერატორმა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის ყველა მხარე საკუთარ ხელში ჩაიგდო. მას უნდოდა თვითონ, თავისი ხელით გაეკეთებინა ყველაფერი და თავისი დაუღალავი ენერგიით განცვიფრებას

იწვევდა კონსტანტინოპოლის არისტოკრატიულ წრეებში. გრ-
რეგულად აუღელვებელი და თავდაპირველი იმპერატორის
ვე დროს მკაცრი და ვერაგი იყო. ის არ იცნობდა ტყვე
ყანას, მუდამ კაბინეტში იჯდა და აქ მოფიქრებული, ხშირად
რეალურ სინამდვილეს დაშორებული, გეგმებით ახორციელებ-
და იმპერიის ხელმძღვანელობას.

აი, ასეთი ადამიანები იდგნენ მაშინდელი მსოფლიოს ორი
უდიდესი იმპერიის — ირანისა და ბიზანტიის (აღმოსავლეთ
რომის იმპერიის) სათავეში.

ირანისა და ბიზანტიის ინტერესები ერთად ვერ თავსდე-
ბოდნენ. იმ დროს, იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში, შეუძ-
ლებელი იყო ხანგრძლივი მშვიდობიანობა და კეთილმეზობ-
ლური ცხოვრება. „საუკუნო ზავი“ მალე დაირღვა და ეგრის-
ში ისევ გაჩაღდა გამანადგურებელი და ხანგრძლივი სისხლის-
მღვრელი ომი.

„მთავარი მწვერილმანი“

ცნობილია, რომ მეტოქე ქვეყნები დაიკავებდნენ თუ არა
ერთმანეთს შორის სადავო ტერიტორიას, პირველ ხანებში შე-
დარებით რბილად ექცეოდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას.
ერთმანეთის შიში ჰქონდათ — ვაითუ შეწყუბებული ხალხი აგ-
ვიჯანყდეს და მტრის მხარეზე გადავიდესო; მაგრამ დიდი დრო
არ იყო საჭირო იმისათვის, რომ დაპყრობილ ადგილებში მეტ-
ნაკლები სიმტკიცით ფეხის მოკიდების შემდეგ აღნიშნული
პრინციპი დავიწყებისათვის მიეცათ და სულ უფრო და უფ-
რო მეტი სიხარბით ეწუწნათ ქვეშევრდომების სისხლი.

ასე მოხდა ეგრისშიც. ბიზანტიამ მოიმაგრა თუ არა ფეხი,
მოსახლეობის ძარცვა-გლეჯა მაშინვე ჩვეულებრივ მოვლენად
იქცა. ბიზანტიის მრავალი, სხვადასხვა ტომებისაგან შემდგარი
ჯარიც გამდიდრებაზე ზრუნავდა, მაგრამ ყველაზე უფრო სა-
შინელი ჯარის მეთაურთა მოქმედება იყო. ამ მხრივ ყველას
გადააჭარბა სარდალმა იოანე ციბემ. ეგრისში განლაგებული
ბიზანტიის ჯარის სარდალს იოანეს ახასიათებდა სიხარბე და
გაუმაძღრობა, რაც შესანიშნავად იყო შეხამებული მეფე-ბა-

ტონისა და საიმპერატორო კარის დიდ და გავლენიან მთხო-
ლეთა წინაშე მლიქვნელობასა და გაიძვერობასთან, იმ დროს
მხოლოდ ამ თვისებებით შეიძლებოდა მაღალი თანამდებობა
სათვის მიგელწია. იოანემაც ამ თვისებების წყალობით მიაღ-
წია სარდლობას.

იოანეს რჩევით, იმპერატორმა იუსტინიანემ ბრძანება გას-
ცა ეგრისში, ზღვის სანაპიროზე, იქ, სადაც ამჟამად ციხისძი-
რია და სადაც ციცაბო, ქარაფოვანი კლდეები ვიწრო გასასვ-
ლელს ქმნიდა, — აეგოთ დიდი და მტკიცე ციხე-ქალაქი. ბრძა-
ნება შესრულდა და ამ ადგილას აღიმართა სიმაგრე. მას სახე-
ლად პეტრა უწოდეს. პეტრას ციხე-ქალაქი კეტავდა იმ გზას,
რომელიც სამხრეთიდან მოდიოდა ეგრისში ბიზანტიისა და
ირანის პროვინციებიდან და ამდენად მას უდიდესი სამხედრო
და სავაჭრო-ეკონომიური მნიშვნელობა ჰქონდა. აი, აქ ჩაჯდა
იოანე, „ვითარცა აკროპოლში და ძარცვავდა ლაზთა ქონებას.“

სარდალმა მთელს ეგრისში თავისუფალი ვაჭრობა აკრძა-
ლა: ამიერიდან ვაჭრობის უფლება მხოლოდ მას და მის აგენ-
ტებს ჰქონდათ, თვითონვე აწესებდნენ ფასებს ყოველგვარ
საქონელზე, ყიდულობდნენ იაფად და ყიდდნენ ძვირად. გან-
საკუთრებით შეაწუხა ხალხი იმან, რომ მარილით თავისუფალი
ვაჭრობა აიკრძალა. ეს პირველი მოთხოვნილების საგანი ადგი-
ლობრივ არ მოიპოვებოდა და ყირიმიდან შემოჰქონდათ.

ეგრისელებმა გადაწყვიტეს, იარაღი აეღოთ და განედევნათ
უცხოელები თავისი ქვეყნიდან. ეგრისის პატარა სახელმწიფო
საკუთარი ძალებით ამას ვერ შეძლებდა. ქვეყანა იძულებული
გახდა, დახმარება ირანისათვის ეთხოვა. ეს ნიშნავდა, ირანე-
ლების მფლობელობაში გადასულიყვნენ. ასეთი იყო პატარა
ქვეყნის ბედი, ბედი ქვეყნისა, რომელსაც ორი შეუღარებლად
დიდი და ძლიერი მტერი მოსძალებოდა.

ეგრისის მეფის გუბაზის ელჩები ირანის სატახტო ქა-
ლაქში — კტეზიფონში ჩავიდნენ, საილუმლოდ წარუდგნენ
ხოსროს და განუცხადეს, გადავწყვიტეთ, თქვენს მხარეზე გად-
მოვიდეთ და თქვენთან ერთად განედევნოთ ბიზანტიელები
ჩვენი ქვეყნიდანო. ელჩები ეუბნებოდნენ ხოსროს: წყუულმა
ბიზანტიელებმა ჩვენს ქვეყანაში უამრავი ჯარი ჩააყენეს, ტუ-
სალებივით მოგვიმწყვდიეს და ჩვენს ქონებას დაეპატრონენ;

ჩვენს მეფეს ძალაუფლება წაართვეს და მას მხოლოდ მეფე-
ბის გარეგანი, მოჩვენებითი ნიშნები დაუტოვეს; გვაიძულებენ
ვიყილოთ ყველაფერი, რაც მათთვის ზედმეტია და ჩვენს ქვეყნს
გვესაჭიროება. რაც თვითონ ესაჭიროებათ, და რისი შოვნაც
ჩვენში შეიძლება, თითქმის უფასოდ მიაქვთ. ფასებს თვითონ-
ვე აწესებენ. გვართმევენ ოქროს, ყოველგვარ ძვირფასეულო-
ბას. ქვეყნის სათავეში დგას მთავარი მეწვრილმანე და წვრილ-
წვრილად გვაცლის, რაც კი გვაბადიაო.

ხოსროს ლაშქრობა ეგრისში

სიხარულით შეხვდა ირანის მბრძანებელი ეგრისელი ელჩე-
ბის მოტანილ ცნობას. რა თქმა უნდა, ხოსროს ეგრისელებზე
გული არ შესტიოდა, მისი ერთადერთი მიზანი იყო ეგრისი-
დან ბიზანტიელები განედევნა და თვითონ გაბატონებულიყო.
კოლხიდაში (ეგრისში) ლაშქრობისათვის დიდი საიდუმლოე-
ბით ემზადებოდნენ. ჯარების შეგროვება ხომ არ დაიმალებო-
და, მაგრამ რისთვის აგროვებდნენ, ამას ხოსრო არავის არ უმ-
ხელდა. ელჩებიც გააფრთხილა: არსად და არავისთან კრინტი
არ დასძრათ იმის თაობაზე, რაზეც მოვილაპარაკეთო. რომ ემ-
ზადებოდა, განგებ ხმა გაავრცელა, ქართლში მივდივარ, რად-
გან იმ მხრიდან ჩვენს სამფლობელოებში ჰუნები შემოჭრი-
ლან და იმათ უნდა გავცე პასუხიო.

გულდასმით მომზადების შემდეგ 542 წლის ზაფხულში
ირანის მრავალრიცხოვან ჯარს წინ ხოსრო წარუძღვა, ქართლი
გამოიარა და ეგრისისკენ დაიძრა. ირანელთა ჯარს წინ ეგრი-
სელთა ელჩები მიუძღოდნენ. სურამის ქედის ხეობებსა და
ვიწრო გასასვლელებში ჯარს გადასვლა გაუჭირდა. ელჩების
რჩევით, ხოსრომ ბრძანება გასცა, გაეჩეხათ ხშირი და დაბუ-
რული ტყე, გაუსვლელი ხევეები ხეებით აევისოთ და ამნაირად,
გაუვალი გზა სავალი გაეხადათ. ჯარი ნელა მიიწევდა წინ. არ-
სად არ შებრკოლებულან. ეტყობოდა, რომ ბიზანტიელთა წი-
ნააღმდეგ აჯანყებულ გუბაზს ზომები მიეღო. ასე დაუბრკო-
ლებლად მიაღწია ხოსრომ შუაგულ ეგრისს, სადაც მას გუბაზი
შეეგება და თავისი სამეფო ირანის მბრძანებელს შეავედრა.

დაიწყო დიდი ომი ირანსა და ბიზანტიას შორის. ^{ეგრისის} ტერიტორიაზე. ეს ბრძოლა ხანმოკლე შესვენებით მთელი 20 წლის განმავლობაში გრძელდებოდა.

საქართველოში
ხიზლუნიძის

პეტრას დაცემა

გუბაზმა და ხოსრომ ერთად შეადგინეს ეგრისიდან ბიზანტიელთა განდევნის გეგმა. გადაწყდა, უპირველეს ყოვლისა, იერიში მიეტანათ პეტრას ციხე-ქალაქზე. აქ იყო თავმოყრილი ბიზანტიის მთავარი ძალები იოანე ციბეს მეთაურობით. პეტრა ბიზანტიის აღმოსავლეთი პროვინციებიდან და ირანის ჩრდილო-დასავლეთის საზღვრებიდან შემომავალ გზას კეტავდა. მეორე მნიშვნელოვან გზას, რომელიც აგრეთვე სამხრეთიდან შემოდითოდა დასავლეთ საქართველოში — ახლანდელი აბასთუმნით, ზეკარის გადასასვლელით და მიაიკოვსკით, იმ დროს უკვე ირანი უწყევდა კონტროლს. ამიტომ გადაწყვიტეს გუბაზმა და ხოსრომ, პირველ რიგში პეტრა აეღოთ.

ხოსრომ ჯარის ერთი ნაწილი ანიაბედის სარდლობით ამ ციხე-ქალაქის წინააღმდეგ გაგზავნა და ბრძანა იერიშით აეღოთ. ჯარის მეორე ნაწილი პიტიუნტში (ბიჭვინთაში) და სევასტოპოლისში (ახუშში) გაიგზავნა. ამ ქალაქების ბიზანტიელთა გარნიზონმა, როგორც კი გაიგო ირან-ეგრისის ჯარი მოდისო, მაშინვე გადაწვა ორივე ქალაქი, სიმაგრეები დაანგრია, ხომალდებში ჩაჯდა და ტრაპეზუნტში გაიქცა.

იოანე ციბემ გაიგო თუ არა, მტერი ქალაქს უახლოვდებაო, გადაწყვიტა ხერხი ეხმარა, მოეტყუებინა და ისე გაეყლიტა მოწინააღმდეგენი. სარდალმა ბრძანება გასცა, არც ერთი ჯარისკაცი არ გამოსულიყო ქალაქის ზღუდის გარეთ, არც კედლებზე დამდგარიყო ვინმე; ციხის მცველი ჯარი ქალაქის ჭიშკრის მახლობლად დააყენა და დაარიგა: არავის ხმა არ ამოედო და სრული სიჩუმე დაეცვა.

ირანელები ციხის კედლებს მიადგნენ, მაგრამ იქიდან ჩამიჩუმე არ ისმოდა, არც არავინ ჩანდა. ანიაბედმა იფიქრა, მტერს ქალაქი დაუტოვებია და გაქცეულაო. ბრძანება გასცა, კედლებზე კიბეები მიედგათ და თან ხოსროს აცნობა, ბიზანტიე-

ლები არ ჩანანო. სამხედრო საქმეებში გამოცდილი შაჰი მივიდა, რომ რალაც ოინი იყო მოწყობილი და ანიაბედს კედლებზე უგზავნა თავისი ჯარის დიდი ნაწილი, თან უბრძანა მხრით იერიში მიეტანა კედლებზე, ქალაქის ჭიშკრისათვის კი კედლის სანგრევი მანქანები (ტარანები) მიეყენებინა.

შაჰი ამალით პეტრას მახლობლად მდებარე ერთ მაღალ გორაკზე ავიდა. იქიდან ადევნებდა თვალყურს იერიშს. ანიაბედს და მის ჯარს მაინც ეგონათ, რომ ციხე-ქალაქი დაცარიელებული იყო. ისინი თამამად და ყოველგვარი სიფრთხილის გარეშე მიადგნენ ზღუდის კედლებს და ჭიშკარს. მაშინ მოხდა მოულოდნელი და წარმოუდგენელი რამ. გარნიზონის ჯარმა უცბად ჭიშკარი გააღო და მოვარდნილი ზვავივით ეკვეთა გაუფრთხილებელ მტერს. მოულოდნელობისაგან თავზარდაცემული ირანელები დაიბნენ. საბრძოლო წყობის მიღება ვერ მოახერხეს, მეტი წილი გაიქვითა. გადარჩენილებმა კი სარდალთან ერთად გაქცევით უშველეს თავს.

პირველივე დღის ასეთი მარცხით დამთავრებამ საშინლად განარისხა ირანის მბრძანებელი და ყველაფერი თავის სარდალს დააბრალა. ირანის სარდალი ვილაც მეწვრილმანე და ჯაბანმა იოანემ როგორ მოგატყუაო და გაჯავრებულმა საზარელი სასჯელი გამოუტანა: ანიაბედი სარზე წამოაგეს.

ამის შემდეგ თვით შაჰი ჩაუდგა სათავეში მთელ ჯარს და ერთდროულად ყოველი მხრიდან იერიში მიიტანა. წამოვიდა ისრების წვიმა. ბიზანტიელები მაღლიდან (კედლებიდან) ისროდნენ, რაც მათ ერთგვარ უპირატესობას ანიჭებდა. მათი ისრები ხშირად აღწევდა მიზნამდე. დღე იწურებოდა, როცა მოიერიშეთა მხრიდან გამოსროლილი ისარი კისერში მოხვდა იოანეს. სარდალი დაიღუპა. მეთაურის დაკარგვამ თავდამცველთა საბრძოლო განწყობილება ერთგვარად შეასუსტა, მაგრამ ბრძოლა მაინც არ ცხრებოდა. მოწინააღმდეგენი ღამის სიბნელემ გაჰყარა.

მეორე დღეს ხოსრომ გარიერაჟზე განაახლა შეტევა. ირანელთა ერთმა ნაწილმა ქალაქის კედლის ერთ-ერთი კოშკის ქვეშ გვირაბი გათხარა, იქიდან ქვები გამოიტანა, მათ ადგილას შეშა ჩააწყო და ცეცხლი წაუკიდა. ცეცხლმა შენობის ქვების წყობა შეარყია და კოშკი ჩამოიქცა. ამ დროს შემტევ-

თა მეორე ნაწილმა მანქანები მიაყენა კედლებს და ძლიერად დაარტყა. კედელი ჩამოინგრა. მალე ცხადი გახდა კედლის დაზარალებულობის შემდგომი გაწვევა შეუძლებელი იყო და ბიზანტიელებმა იარაღი დაჰყარეს. პეტრა ხოსროს დანებდა.

ამ დროს ხოსროს ირანიდან ჩამოსულმა შიკრიკებმა ამბავი მოუტანეს, ბიზანტიის სახელგანთქმული სარდალი ველიზარი ირანის საზღვრებში შემოიჭრაო. შეშფოთებულმა ხოსრომ პეტრაში გარნიზონი ჩააყენა, თვითონ კი ჯარი გაიყოლია, ტყვე რომაელებიც თან წაიყვანა და სასწრაფოდ ირანში გაბრუნდა.

შაჰის ვერაპული გეგმები

545 წელს ირანსა და ბიზანტიას შორის დროებითი ზავი დაიდო. არც ერთი მხარე ამ ზავით კმაყოფილი არ იყო. თუმცა ბიზანტიელები ეგრისიდან გააძევეს, მაგრამ ვერც ირანმა მორიკიდა ფეხი. ირანელთა ჯარი მხოლოდ პეტრაში და ეგრისის ზოგიერთ სოფელში იყო გამაგრებული. ხოსროს მთავარი მიზანი — საქართველოში გაბატონებულიყო — მიუღწეველი რჩებოდა. ირანის მბრძანებელმა კარგად იცოდა, რომ გუბაზი და ეგრისელები თავისი მიზნისათვის არ გამოადგებოდათ.

დროებითი ზავი ხოსროს იმისათვის სჭირდებოდა, რომ ამ ხნის განმავლობაში ბიზანტია სიფრთხილეს მოადუნებდა, ამით ისარგებლებდა და კარგად მოემზადებოდა თავისი მთავარი მიზნის განხორციელებისათვის. როგორც ვთქვით, ეგრისელების იმედი მას არ ჰქონდა და ბოროტი და ვერაგული გეგმა შეიმუშავა. შაჰმა გადაწყვიტა, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა საკუთარი მიწა-წყლიდან აეყარა და ირანის სხვადასხვა პროვინციებში დაესახლებინა, დაცარიელებულ ეგრისში კი ირანელები ჩაესახლებინა.

ხოსროს, უპირველეს ყოვლისა, სურდა ეგრისის მეფე გუბაზი ჩუმად მოეკლა. შაჰმა ერთ თავის ახლობელ და სანდო კაცს ფაბრიუს სამასი სანდო და ერთგული მეომარი ჩააბარა და ეგრისში გამოისტუმრა, გუბაზი მოკალიო.

ჩამოვიდა თუ არა ეგრისში, ფაბრიუსი დაუკავშირდა ერთ

ადგილობრივ აზნაურს, სახელად ფარსანს, რომელიც გუ-
ბაზს ემტერებოდა, გაანდო მას ირანის მბრძანებლის გეგმა და
დახმარება სთხოვა. ფარსანსი სიამოვნებით დაეთანხმა. თითქოს
ყველაფერი ისე მოეწყო, როგორც ეს ხოსროს უნდოდა, მაგ-
რამ ფარსანსმა დაძლია პირადი მტრობა და სამშობლოს არ
უღალატა. მან საიდუმლოდ აცნობა გუბაზს, რას აპირებდნენ
ირანელები.

ხოსროს ვერაგული გეგმა გამეღავნდა. ირანელებისაგან
ისედაც შეწუხებული ეგრისელები აღშფოთდნენ. გადაწყდა,
აჯანყებულიყვნენ ირანელების წინააღმდეგ.

გუბაზმა ახლა იუსტინიანეს სთხოვა, მიეტევებინა წინან-
დელი დანაშაული და დახმარებოდა ირანელების ეგრისიდან
განდევნის საქმეში.

ოჩის განახლება

იუსტინიანეს გაუხარდა, დახმარება რომ თხოვეს ეგრისე-
ლებმა, არ დააყოვნა და რვა ათასი მეომარი გამოგზავნა ეგ-
რისში სარდალ დაგისტეს მეთაურობით.

549 წელს გუბაზისა და დაგისტეს შეერთებულმა ლაშქარ-
მა ალყა შემოარტყა პეტრას. პეტრას ირანელთა გარნიზონს
საკმაოდ ჰქონდა სურსათი და საომარი მოწყობილობა, ასე
რომ, ალყას დიდხანს გაუძლებდა. გარნიზონი იმედოვნებდა,
ირანიდან დიდძალი ცხენოსანი და ქვეითი ჯარი მოეშურება
სარდალ მერმეროეს მეთაურობით. ციხის მცველები დროის
მოგებას ცდილობდნენ. პეტრას ალყა გაჰიანურდა. მერმერო-
ეს ჯარი სადაცაა, გამოჩნდებოდა. მდგომარეობა დაყოვნებას
არ ითმენდა. გუბაზმა აწონ-დაწონა შექმნილი ვითარება და
გადაწყვიტა, პეტრასათვის ალყა არ მოეხსნათ, დაგისტეს თა-
ვისი ჯარის ერთი ნაწილით ეგრისში შესასვლელი გზები დაე-
ცვა, თვითონ კი ეგრისელთა ჯარით, ქართლიდან ეგრისში გად-
მოსასვლელი გზები ჩაეკეტა.

გუბაზს გეგმა კარგად მოეფიქრებინა, ადგილმდებარეობისა
და შექმნილი რთული ვითარების შესაფერისად აეწონ-დაეწო-
ნა. ძნელად გადასალახავ გადმოსასვლელებს თუ ჩაკეტავდნენ,

ირანელთა დასახმარებლად მომავალი მერმეროეს ჯარი შე-
 ყოვნდებოდა და პეტრას მცირერიცხოვან გარნიზონს უწყე-
 ლად მოერეოდნენ. სამწუხაროდ, ბიზანტიელთა ახალგაზრდა
 და გამოუცდელმა სარდალმა ვერ გამოიყენა ხელსაყრელი პი-
 რობები. გადმოსასვლელების ჩაკეტვა მაინცდამაინც დიდ
 საქმედ არ მიიჩნია და მხოლოდ 100 მეომარი გაგზავნა. თვი-
 თონ კი პეტრას არ სცილდებოდა. სარდალს მოუთმენლობით
 სული მისდიოდა და ახალგაზრდული გატაცებით ესწრაფოდა,
 პეტრას ციხე-ქალაქის ამღების სახელი მოეხვეჭა; დარწმუნე-
 ბული იყო, რომ მალე აიღებდა. სულსწრაფმა იუსტინიანეს
 წერილიც მისწერა: პეტრას მალე ავიღებ და საჩუქრები მზად
 იყოსო. დღე დღეს მისდევდა, მაგრამ დაგისტე ვერაფერს აკ-
 ლებდა პეტრას. ირანელები ეშმაკობდნენ. მერმეროეს მოლო-
 დინში დრო გაჰყავდათ და დაგისტესთან მოლაპარაკება გა-
 მართეს. დაგისტე რომ ამ უსარგებლო მოლაპარაკებით იყო
 გართული, მერმეროე სწორედ იმ გზით შემოვიდა, სადაც ბი-
 ზანტიელთა ასი მეომრისაგან შემდგარი რაზმი იდგა, სასწრა-
 ფოდ გაფანტა ისინი და პეტრასკენ გამოეშურა. დაგისტე შე-
 შინდა, დაფრთხა და პეტრას ალყა მოხსნა, მდინარე რიონისა-
 კენ გაიქცა ისე უთავებოლოდ, რომ ჯარისთვის არავითარი
 ბრძანება არ მიუცია და მთელი ქონებაც ბანაკში დატოვა.
 მერმეროე მეცხრე დღეს მოვიდა პეტრაში, ციხე გაამაგრა,
 3000 რჩეული მეომარი ჩააყენა და თვითონ სხვაგან დაბანაკდა.

ირანელების განდევნა ეგრისიდან

549 წლის ზამთარი დადგა. კოლხეთის მთა-ბარი თოვლმა
 დაფარა. ასეთ დროს ირანელები ჩვეულებრივ საბრძოლო ოპე-
 რაციებს წყვეტდნენ და ჯარს საზამთროდ აბინავებდნენ. ირა-
 ნელთა მრავალრიცხოვანი ჯარი უსურსათობის გამო დიდ გა-
 საჭირში იყო. მერმეროემ თავისი 30.000-იანი არმიიდან 5.000
 მეომარი გამოარჩია, სარდლები მიუჩინა და ეგრისში დატოვა,
 თვითონ კი დანარჩენი ჯარით პერსარმენიაში (სომხეთის იმ-
 ნაწილში, რომელიც ირანის ბატონობის ქვეშ იყო) წავიდა და
 მეომრები ქალაქ დვინის მიდამოებში დაასვენა.

სამარცხვინო დამარცხებამ დაამწუხრა გუბაზ მეფე. ცხენილმა კვლავ განაგრძო ქართლიდან გადმოსასვლელეების დაცვა, რადგან სავსებით სწორად ფიქრობდა, რომ სწორედ აქედან შეეძლო სასიცოცხლო მნიშვნელობის ზიანი მიეყენებინა ეგრისის ცენტრალური რაიონებისათვის. მდინარე რიონის სამხრეთ ნაწილში პეტრას გარდა სხვა მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრე არ იდგა. ეგრისის ეს ნაწილი ნაკლებად დასახლებული და ღარიბი იყო. გუბაზი ყოველთვის მთავარ ყურადღებას აქცევდა ეგრისის მჭიდროდ დასახლებულ, ქალაქებითა და სოფლებით მოფენილ, მოსავლიანობითა და სიმდიდრით განთქმულ ნაწილს რიონის მარჯვენა მხარეზე. ირანელები 542 წელს მან რიონის სამხრეთ ნაწილში შემოიყვანა, რომ არ ეჩვენებინა მათთვის ჩრდილოეთის მდიდარი მხარე. ახლაც იმას ცდილობდა, სხვა თუ ვერაფერს მოახერხებდა, ირანელები ეგრისის ცენტრალურ რაიონში მაინც არ შეეშვა. რიონის მარჯვენა სანაპირო ხაზი გუბაზს საგანგებოდ ჰქონდა გამაგრებული, იმ შემთხვევაში, თუ მტერი მდინარეს გადმოლახავდა, ხმელეთზე არ უნდა გამოეჭაჭანებინა.

პეტრასთან დამარცხების შემდეგ დაგისტე რიონის სამხრეთ სანაპიროზე დადგა, მდინარის შესართავის მახლობლად. ქართლიდან გადმოსასვლელებს და რიონის მარჯვენა სანაპიროს გუბაზი იცავდა. ირანელთა ის ხუთიათასიანი რაზმი კი, რომელიც მერმეროემ დატოვა, მდინარის სამხრეთით იყო განლაგებული, დაგისტეს ბანაკის აღმოსავლეთით, მისგან კარგად მოშორებით და გუბაზის ბანაკთან შედარებით ახლოს.

ზოსრო და იუსტინიანე ახალ ჯარებსაც ამზადებდნენ, რომ 550 წლის გაზაფხულიდანვე ენერგიულად შეეტიათ ერთმანეთისათვის. საზაფხულო საომარი კამპანიის დაწყებამდე გუბაზმა გადაწყვიტა, ბოლო მოელო ირანელთა იმ ხუთიათასიანი რაზმისათვის, რომელიც რიონის სამხრეთით იყო დაბანაკებული. ამ მიზნით გუბაზმა დაგისტეს სთხოვა, მომეშველეო. დაგისტეც მდინარის სამხრეთ სანაპიროს გამოჰყვა და მიაღწია იმ ადგილს, სადაც პირისპირ, მარჯვენა ნაპირზე გუბაზი იდგა. ირანელებმა ათასი კაცისაგან შემდგარი რაზმი გამოჰყვეს ბანაკიდან და ჩრდილოეთით გაგზავნეს, რომ ბანაკი გუბაზის მოულოდნელი თავდასხმისაგან ეხსნათ. არც ბიზანტიელებმა

და არც ირანელებმა არ იცოდნენ, თუ აქ სადმე შეიძლება მდინარეზე გადასულიყვნენ, მაგრამ ეგრისელებმა გადავიდნენ ფონზე და გუბაზისა და დაგისტეს ჯარები შეერთდა.

გუბაზმა ხელთ იგდო ირანელთა ორი მშვერავეი. მათგან დაწვრილებით გაიგო, სად იყო მშვერავეი რაზმი, რამდენი მეომარი იყო. სასწრაფოდ დაესხა მათ თავს და ისე გაანადგურა, რომ ათასი მეომრიდან ერთმაც ვერ მოახერხა ბანაკში თავისიანებთან დაბრუნება. ამის შემდეგ გუბაზმა გადაწყვიტა, ღამით მოულოდნელად დასცემოდა ირანელთა მთავარ ბანაკს.

ირანელთა ბანაკში არაფერი იცოდნენ მომხდარ ამბებზე და დაშვებულელები ისვენებდნენ. ბანაკს მშვიდად ეძინა. გათენების ხანს, ჯერ კიდევ ბინდ-ბუნდში ეგრის-ბიზანტიის ჯარი თავს დაესხა ბანაკს. ირანელთა უმეტესობა ბრძოლის ველზე დაეცა, დანარჩენი ტყვედ ჩავარდა. მტრის ყველა საბრძოლო დროშა, იარაღი და ბანაკის სხვა სიმდიდრე — დიდძალი ფული, ცხენები, სახედრები და სხვა — გამარჯვებულთ დარჩათ. გუბაზი დაედევნა იმათ, ვინც გაქცევა მოასწრო, საზღვრებამდე მისდია და ქართლში გადარეკა. ამრიგად, მთელი ეგრისი გაწმინდეს ირანელებისაგან. ირანელთა გარნიზონი მხოლოდ პეტრას ციხე-ქალაქში იდგა.

ბრძოლა ცხენისწყლის ნაპირზე

550 წლის ზაფხულში ეგრისის ირანის მრავალრიცხოვანი ჯარი შემოესია ხორიანეს სარდლობით. მტერმა ბანაკი მდინარე ცხენისწყლის ნაპირზე გაშალა. გუბაზმა და დაგისტემ სარდლები სამხედრო თათბირზე მიიწვიეს. სურდათ დაედგინათ: დაეცადათ და დახვედროდნენ ირანელთა შემოტევას, თუ თვითონ პირველნი გადასულიყვნენ შეტევაზე. ერთნი ერთს ამბობდნენ, მეორენი — მეორეს. ბოლოს შეთანხმდნენ, თვითონვე შეეტყობათ. ბჭობა ისევ გაგრძელდა. ეგრისის ჯარის მეთაურებმა მოითხოვეს, პირველნი თვითონ წასულიყვნენ შეტევაზე. ამ მოსაზრებას იმით ასაბუთებდნენ, რომ აქ, საკუთარ ქვეყანაში, ქართველებს გული შესტკიოდათ ცოლ-შვილზე, ქონებაზე, სამშობლოზე. ბიზანტიელებს სხვისი ქვეყანა იმდე-

ნად არ ედარდებოდათ, ამიტომ ეშინოდათ, ვაითუ ამ და
დამწყვეტ ბრძოლაში, ბიზანტიელებს თავი არ გამოეღოთ და
შეტევა დაებრკოლებინათ. საბუთი უსაფუძვლო არ
ლას კარგად ახსოვდა, თუ როგორ სამარცხვინოდ გამოიქცნენ
პეტრადან დაგისტე და მისი ჯარი და აშკარა გამარჯვება ხელი-
დან გაუშვეს. ბიზანტიელებმა ყურად იღეს ეგრისელთა მოთ-
ხოვნა და შეთანხმდნენ, პირველად ეგრისელებს შეეტიათ.

აღფრთოვანებულმა გუბაზმა თავისი მეომრები ბიზანტიე-
ლებისაგან ცოტა მოშორებით დააყენა და შეტევის წინ ასე-
თი სიტყვებით მიმართა:

— არ ვიცი, ვაჟკაცებო, საჭიროა თუ არა კიდევ მოგმარ-
თოთ სიტყვით. მე ვფიქრობ, რომ არავითარ მოწოდებას აღარ
საჭიროებენ ისინი, ვინც ჩვენი ამჟამინდელი მძიმე მდგომარე-
ობით შეშფოთებულია. ჩვენ ვიბრძვით ჩვენი ცოლ-შვილისა-
თვის, ჩვენი სამშობლოსათვის, ერთი სიტყვით, ყველაფრისა-
თვის, რის გამოც სპარსელებმა ჩვენზე იარაღი აღმართეს...
თქვენ კარგად იცით, რომ სპარსელების სიხარბეს საზღვარი
არა აქვს. თუ ისინი ისევ შეძლებენ ძალაუფლების ხელში ჩაგ-
დებას, თუ ამ ომში ჩვენზე გაიმარჯვებენ, არამცთუ ჩვენი
მბრძანებლები გახდებიან, არამედ ხარკსაც დაგვადებენ და
სხვა მხრივაც ისე მოგვეპყრობიან, როგორც მონებს... მაგრამ
დაე, მარტო სიტყვა ნუ იქნება ჩვენი გადაწყვეტილება, საქ-
მით დავამტკიცოთ ჩვენი ურყევობა, დაე, ნუ აღიგვება სახე-
ლი ლაზთა. ხშირად გაგვიმარჯვნია ირანელებთან ხელჩართულ
ბრძოლაში. მიჩვეულისათვის არ არსებობს არავითარი სიძნე-
ლე, ვინაიდან საქმის სიძნელე წინდაწინვე ქრება მეცადინეო-
ბისა და გამოცდილების წყალობით. ერთხელ დათრგუნვილი
სიამაყე, ჩვეულებრივ, ველარ აღორძინდება ხოლმე. მაშ, იქო-
ნით ყველაფერი ეს მხედველობაში, კეთილი იმედით აღსავ-
სენი გაემართეთ და შეუტით მტერს!

შემტევი ჯარი გუბაზმა შემდეგნაირად დააწყო: პირველ
რიგში ქართველთა ცხენოსანი მეომრები იდგნენ, მათ უკან,
კარგა მოშორებით, ბიზანტიელი მხედრები, სულ ბოლოს კი
თვით გუბაზი და დაგისტე — ქვეითი ჯარით.

ხორიანემ ბანაკში მცირე რაზმი დატოვა და მთავარი ძა-

ლებით ბრძოლის ადგილისაკენ გაემართა. მას წინ მოუძღვრებოდა ირანელთა მხედრობის მზვერავი ათასეული.

ცხენოსანთა პირველ შეტაკებაში ირანელებმა მძაღვნი წარმატებას. გუბაზის მხედრებმა უკან დაიხიეს და ბიზანტიელთა მხედრებს შეუერთდნენ. მოწინააღმდეგენი უკვე დაუახლოვდნენ ერთმანეთს, მაგრამ შეტევაზე არც ერთი მხარე არ გადადიოდა. კარგა ხანს მცირერიცხოვანი რაზმები უტევდნენ ერთმანეთს. ხან ერთი იხევდა უკან, ხან მეორე. ბოლოს ირანელთა ათასეული დამარცხდა და უკან დაიხია. ამასობაში გუბაზისა და დაგისთეს ქვეითი ჯარი მხედრობას შეუერთდა. ცხენოსნებიც დაქვეითდნენ, მკიდრო და ერთიანი ფრონტით, წინ გამოწეული შუბებით დადგნენ და ირანელებს შეუტიეს. ირანელებმა შუბის წვერებით კედლად აღმართული წყობა გაარღვიეს. შუბის წვერებზე დაძგერებული, გამწარებული და საბრძოლო ჯარების გამაყრუებელი ხმაურით დამფრთხალი ცხენები ყალყზე დგებოდნენ და მხედრებს ძირს აგდებდნენ. მაშინ, ხორიანეს ბრძანებით, ირანელებმა ცოტათი უკან დაიხიეს და ისრების სროლა დაიწყეს. მოწინააღმდეგემაც ამითვე გასცა პასუხი. განგმირული ირანელთა სარდალი ცხენიდან გადმოვარდა და პირქვე დაეცა მიწაზე. გამოცდილი და მამაცი სარდლის სიკვდილმა ჯარში არეუ-ღარევა გამოიწვია. ქართველ-ბიზანტიელებმა შეტევა გააძლიერეს. მტერმა ვერ გაუძლო ახალ შემოტევას და ზურგი აქცია ბრძოლის ველს, ნაწილი გაიქვლიტა, ნაწილმა გაქცევით უშველა თავს. ირანელთა ბანაკი დაიშალა.

აჯანყება აფხაზეთში

ეგრისში ბრძოლის უამს ბიზანტიელებს აფხაზეთში აუჯანყდნენ. იმპერატორ იუსტინიანეს თავიდანვე უნდოდა ეგრისის სამეფო დაესუსტებინა. ამ მიზნით ცდილობდა მეფის ხელისუფლებისაგან ეგრისის პროვინციები ჩამოეშორებინა და თავისი უშუალო ბატონობა დაემყარებინა. აფხაზეთში დაბანაკებული ბიზანტიელთა ჯარი აშკარა ძალადობას მიმართავდა იდგილობრივი მოსახლეობის მიმართ და ახალ-ახალ წესებს

აპყარებდა. უცხოელთა ბატონობით შეწუხებულმა ხალხმა ისარგებლა იმით, რომ ბიზანტიის ჯარი ეგრისის ცენტრალურ რაიონებში იყო დაბანაკებული, და აჯანყდა.

აჯანყებულთა მთავარი დასაყრდენი პუნქტი და ერთადერთი იმედი ზღვისპირა დიდი, მტკიცე და მიუდგომელი ციხესიმაგრე ტრაქეა იყო. იმპერატორმა იუსტინიანემ აჯანყებულთა წინააღმდეგ დიდძალი ჯარი გაგზავნა ზღვითა და ხმელეთით. ზომალდებით მომავალმა ჯარის ნაწილმა დასავლეთიდან შემოუარა ციხე-სიმაგრეს, ხმელეთის ჯარი კი აღმოსავლეთიდან მიადგა. ამრიგად, აფხაზები მტრის გარემოცვაში მოექცნენ და იძულებული გახდნენ, უკან დაეხიათ ციხისკენ მიმავალი ერთადერთი ვიწრო ბილიკით. ბიზანტიელები ორივე მხრიდან აპყვნენ ბილიკს და გაქცეულებმა და დადევნებულებმა ერთდროულად მიადწიეს ციხის კარებს. ციხის დარაჯები შეეცადნენ, თავისიანები შეეშვათ ციხეში, მაგრამ ერთმანეთში არეული მტერ-მოყვრის გამოცალკეევა შეუძლებელი გახდა და ბრბოს მოწოლის გამო კარების დაკეტვაც ვერ მოახერხეს. ამრიგად, ბიზანტიელებიც და აფხაზებიც ციხის შიგნით აღმოჩნდნენ.

ბიზანტიელებმა იფიქრეს, აფხაზები ტყვედ ჩავიგდეთო, მაგრამ მოტყუდნენ. აფხაზები ციხის შიგნით აგებულ და ყოველი მხრიდან შემოზღუდულ სახლებში გამაგრდნენ და მთელი ძალ-ღონით იგერიებდნენ შემოსეულთ. როცა ბიზანტიელებმა ვერ დაძლიეს თავდამცველთა წინააღმდეგობა, სახლებს ცეცხლი წაუკიდეს. ცეცხლმა ჩანთქა და ფერფლად აქცია შენობებიც და მათი დამცველებიც. აფხაზთა მხოლოდ ერთმა ნაწილმა მოახერხა, გასხლტომოდა გამხეცებულ მტერს და კავკასიის მთებში გაიქცა მეზობელ ჰუნებთან. ბიზანტიელებმა მიწასთან გაასწორეს ციხე-სიმაგრე, გადაწვეს და უდაბნოდ აქციეს აფხაზთა მიწა-წყალი და მათი ცოლ-შვილი ტყვედ წაიყვანეს.

ბრძოლა პეტრასათვის

იმპერატორმა იუსტინიანემ სარდალი დაგისტე, რომელიც 549 წელს პეტრადან სამარცხვინოდ გაიქცა და ციხე-ქალაქის

აღების შესაძლებლობა ხელიდან გაუშვა, — დააპეტყვედნენ და ციხეში დაამწყვდევინა. მის მაგივრად ეგრისში ბიზანტიელთა ჯარის სარდლად ბესა გამოგზავნეს. ბესას, ტომით თრაკიელ გუთს, თუმცა 70 წლისათვის მიეღწია, მაგრამ სიმამაცე და სამხედრო გამოცდილება არ აკლდა. ისე, როგორც თითქმის ბიზანტიელთა ყველა სარდალი, — ბესაც ვერცხლისმოყვარეობით იყო დაავადებული. 546 წელს, როცა რომს გუთების ბელადმა ტოტილამ ალყა შემოარტყა და ქალაქში საშინელი შიმშილი მძვინვარებდა, როცა გაწამებული ხალხი ყოველგვარ ნაგავს ჭამდა, აღარ დარჩა არც ძაღლი, არც კატა, არც თაგვი, — რომის გარნიზონის მეთაური ბესა გადანახული პურით სპეკულაციას ეწეოდა: სენატორებზე ჰყიდდა ზღაპრულად მაღალ ფასებში და საკუთარ გამდიდრებაზე ზრუნავდა.

551 წლის გაზაფხულზე ბესამ ალყა შემოარტყა პეტრას. მისი ბრძანებით ბიზანტიელთა ერთი ნაწილი ციხის კედლის ქვეშ გვირაბის გაყვანას შეუდგა სწორედ იმ ადგილას, სადაც წინათ დავისთე თხრიდა. ეს იმიტომ, რომ ვალავნის კედელი სხვა ადგილას ყველგან მაგარ კლდეზე იყო დაშენებული, აქ კი — მიწაყრილზე. მაგრამ ბიზანტიელები მოტყუედნენ, დავისთეს მიერ ამ ადგილას კედლის დარღვევის შემდეგ ირანელებმა ცარიელი ადგილი ხრეშით ამოავსეს, მასზე ერთმანეთთან გადაბმული მორები დააწყვეს და კედელი ზედ დააშენეს. ბიზანტიელებს კი ეგონათ, კედლის საძირკველს თხრიდნენ. როცა გვირაბი გაიყვანეს და მიწა გამოაცალეს, კედელი სრულიად დაუზიანებლად და სწორად ჩაეშვა განათხარში, თუმცა დადაბლდა, მაგრამ მასზე გადასვლა მაინც შეუძლებელი იყო. დაქანებული და უსწორმასწორო ადგილმდებარეობის გამო კედლებთან ტარანების მიგორებაც არ შეიძლებოდა.

გაპირვებაში ჩავარდნილი ბიზანტიელები მათ ჯარში მყოფ პუნთა ერთ-ერთი ტომის — საბირების მოხერხებულობამ და გამოგონებამ იხსნა. საბირებმა ბიზანტიელთა მძიმე ტარანის მაგიერ, რომელიც ოთხი დიდი ბოძით აგებულ და საგორავეებზე დადგმულ დიდ ოთხკუთხა სახლს წააგავდა, ახალი სახის მანქანა გააკეთეს. მსხვილი ბოძებისა და საგორავეების ნაცვლად ერთმანეთთან გადაბმული ღობურა მოიშველიეს. ღობურ-

რა მანქანა მთლიანად ტყავით იყო დაფარული. მანქანის შიგნით კი თავისუფალ თოკებზე ერთი რკინით თავმოქმედდელი იყო ლი ეკიდა. ძელი რამდენჯერმე ეხეთქებოდა კედელს და ანგრევდა. ასე გაკეთებული ტარანი ისე მსუბუქი იყო, რომ ორმოც მეტროლს თავისუფლად შეეძლო, მხარზე აეკიდა და ისე მიეტანა კედელთან. რამდენიმე ასეთი მანქანა ამ წესით კედლებთან მიიტანეს და განუწყვეტლივ ურტყამდნენ გალავანს. მანქანების ორივე მხარეზე შეჯავშნული და მუზარადებიანი მეომრები იდგნენ, რომლებსაც ხელში ანკესისებურ რკინის-ბოლოებიანი გრძელი შუბები ეჭირათ. როცა ძელი კედლის ქვების წყობას შეარყევდა, ამ შუბებით გამოჰქონდათ ქვები.

ირანელებმა ცხადად დაინახეს, რომ საფრთხე გაძლიერდა და კედელი უნდა ჩამონგრეულიყო. მაშინ მათ ზღუდის ზემოთ ხის კოშკიდან გოგირდით, შავი ფისითა და ნავთით შეჯავებული მასისაგან ანთებული ქოთნები დაუშინეს კედლის მნგრეველ მანქანებს. მანქანებთან მდგომი მეომრები განუწყვეტლივ იგერიებდნენ ანთებულ ქოთნებს, მაგრამ ცეცხლი სწრაფად ვრცელდებოდა.

ციხე-სიმაგრის ამ უბანზე რომ ასეთი ჯოჯოხეთური აღიტრიალებდა, ბესამ კედლის დადაბლებულ ნაწილზე კიბეები მიადგმევინა და, სხვები რომ გაემხნევებინა, პირველი თვითონ შეუდგა ასვლას. 2 300 ირანელი და 6 000 ბიზანტიელი სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში ჩაება. იმდროინდელი ისტორიკოსის პროკოფი კესარიელის სიტყვით: „გაიმართა ხელჩართული ბრძოლა. ორივე მხარე ისე გულადად იბრძოდა, რომ მსგავსი ბრძოლა, ვფიქრობ, ამ ჩვენს დროში არსად ყოფილა.“ ყველაზე დიდი შეხლა-შემოხლა კიბეების ზედა საფეხურებზე გაიმართა. მოიერიშენი თავდაყირა ცვიოდნენ. ჩამოვარდა ბესაც. სარდლის სიცოცხლე საფრთხეში აღმოჩნდა. 70 წლის მძიმედ შეჯავშნული და ზორბა ტანის მოხუცი წამოდგომას ვერ ახერხებდა. მაშინ ჯარისკაცთა ერთი ჯგუფი გარს შემოეხვია ბესას და ზემოდან ფარები მოაფარა. ვინ იცის, რითი დამთავრდებოდა ყოველივე ეს, რომ ისევ სარდალს არ ემარჯვა. მან მეტროლებს უბრძანა, ფეხებზე წაევლოთ ხელი და ასე გაეთრიათ, რაც შეიძლებოდა შორს კედლიდან. ამრიგად მიათრიეს სარდალი ისეთ ადგილამდე, სადაც მტრის ისარი ვერ

მიადწევდა. სამშვიდობოზე გასული სარდალი წამოდგა, სხვი-
ბიც წააქეზა, ისევ ზღუდისაკენ გაემართა და კიბეებზე უკმა
შეუდგა. ბესას სიმამაცემ მებრძოლები აღაფრთოვანა და უფ-
რო გააფრთებით შეუტიეს ციხეს. ირანელებმაც გააძლიერეს
ცეცხლოვანი ქოთნების სროლა. სწორედ ამ დროს უცბად და-
უბერა სამხრეთის ძლიერმა ქარმა და კოშკს, საიდანაც ანთე-
ბულ ქოთნებს ისროდნენ, ცეცხლი მოედო. კოშკიც და შიგ
მყოფნიც ნაცარტუტად იქცნენ. შემტევი ჯარის ერთი ნაწილი
ჩანგრეული კედლიდან ციხეში შეიჭრა.

უკვე სადამო იყო, როცა პეტრას გარნიზონი მოიერიშეებს
დანებდა, მაგრამ ბრძოლა ამით არ დამთავრებულა. მეორე
დღეს განახლდა ბრძოლა ირანელთა იმ 500 გადარჩენილი მე-
ომრის წინააღმდეგ, რომლებიც ციხე-ქალაქის შიგნითა აკრო-
პოლისში გამაგრებულიყვნენ. ბესამ შესთავაზა, უბრძოლვე-
ლად დაგვენბდითო. მათ გადაჭრით უარი განაცხადეს. მაშინ
ბიზანტიელებმა აკროპოლისს ცეცხლი წაუკიდეს და ხუთასივე
მებრძოლი შიგ ჩაიფერფლა. „ნათელი გახდა, — წერს ამ ამ-
ბების თანამედროვე, პროკოფი, — თუ რაოდენ მნიშვნელო-
ბას ანიჭებდა ხოსრო ლაზიკას: მას ყველაზე უფრო მამაცი ჯა-
რისკაცები გამოერჩია პეტრას დასაცავად. სურსათიც იმდენი
აღმოჩნდა შიგ, რომ გარნიზონს ხუთი წლის განმავლობაში
ეყოფოდა“.

ციხე-ქალაქი პეტრა ბიზანტიელებმა ძირფესვიანად დაანგ-
რიეს და მიწასთან გაასწორეს.

ბრძოლა არკოპოლისთან

ეგრისში ირანელთა ძირითადი და მთავარი დასაყრდენი
პუნქტის პეტრას დაკარგვას ხოსრო ვერავითარ შემთხვევაში
ვერ შეურიგდებოდა. ბიზანტიისა და ეგრისის მმართველმა
წრეებმა კარგად იცოდნენ, რომ ირანის პატრონი ახალი ენერ-
გიით შეუდგებოდა დასავლეთ საქართველოში დაკარგული
პოზიციების აღდგენას. პეტრას გარშემო მიმდინარე სისხლის-
მღვრელი ბრძოლები ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული, რო-
ცა ირანიდან ეგრისში ახალი ლაშქარი მოეშურებოდა ცნობი-

ლი სარდლის მერმეროეს მეთაურობით. მიუხედავად იმისა, რომ სარდალმა ბესამ ეს იცოდა, მისი ცხოვრების მთელი მანძილი თანამგზავრმა ავადმყოფობამ — სიმდიდრის მოხვეჭის მოდ მტანჯველმა ჟინმა მოუარა და იმის ნაცვლად, რომ პეტრას აღების შემდეგ ეგრისში შემოსასვლელი გზების გამაგრებაზე ეზრუნა, — პონტოსა და სომხეთში გაემგზავრა, რომ ხარკი მოეგროვებინა და ოქრო-ვერცხლი მოეხვეჭა. ამ გარემოებამ მერმეროეს გაუადვილა ეგრისში ლაშქრობა. დიდძალი ჯარითა და საბრძოლო სპილოებით პეტრას მოსაშველებლად მომავალმა მერმეროემ გზაში გაიგო ციხე-ქალაქის დაცემის ამბავი. ამიტომ მან მიმართულება იცვალა, სასწრაფოდ გადალახა სურამის ქედი, მდინარე ყვირილა და რიონის მარჯვენა სანაპიროთი ეგრისის დედაქალაქის ციხე-გოჯისაკენ გაემართა.

ციხე-გოჯს ბერძნები არქეოპოლისს (ძველ ქალაქს) ეძახდნენ. ის გაშენებული იყო მდინარე ტეხურის პირას. ქალაქის უძლიერესი ციხე-სიმაგრე ძლიერ დაქანებული და მაღალი გორაკის თავზე იდგა. აქეთ მომავალ მერმეროეს მისმა მზვერავებმა აცნობეს, რომ რიონის შესართავის ახლოს დაბანაკებული იყო ჯარის ერთი საკმაოდ დიდი შენაერთი. სარდალმა გადაწყვიტა, ჯერ მოკავშირეთა ამ შენაერთისათვის მოელო ბოლო და შემდეგ მობრუნებოდა არქეოპოლისს. აქეთ წამოსულმა მერმეროემ, არქეოპოლისს რომ ჩაუარა, ციხის გარნიზონს ამაყად შესძახა: თქვენც მალე მოგიბრუნდებით, ჯერ კი იმათ უნდა მივესალმოო. ციხის მცველებმაც ასევე ამაყად ჩამოსძახეს: იმათ თუ შეეყრები, ჩვენთან ვერასოდეს ველარ დაბრუნდებო. როცა გაიგეს, რომ მერმეროე რიონისკენ წაპოვიდა, აქ დაბანაკებული ჯარის სარდლებს შეეშინდათ, ჯარი სასწრაფოდ ნაევებში ჩასხეს და მდინარის მარცხენა ნაპირზე გადავიდნენ. ისე ძალიან ჩქარობდნენ, რომ სიჩქარეში სურსათის მხოლოდ ერთი ნაწილი გადაიტანეს, მეორე ნაწილი კი მდინარეში გადაყარეს, რომ მტერს არ ესარგებლა. მერმეროეს ბანაკი ცარიელი დახვდა. გაჯავრდა, სადგომები გადაწვა და არქეოპოლისისაკენ მობრუნდა.

მოადგა თუ არა არქეოპოლისს, მერმეროემ ქალაქის ზემო ჭიშკარის მისადგომებთან, ყველაზე უფრო ძნელმისასვლელ ადგილებში, მთებში ბრძოლას შეჩვეული და გამოცდილი

მშვილდოსნები გაგზავნა, თვითონ კი მთელი თავისი ჯარით, ტარანებით და სპილოებით ციხე-ქალაქის ქვემო კონკრეტულ ადგილამდე.

იერიშის წინა დღეს მერმეროეს ერთი ადგილობრივი აზნაური დაუკავშირდა. სამშობლოს მოღალატეს სარდალმა ასეთი დავალება მისცა: როცა ჩვენი ჯარი იერიშზე გადავა, შენ ცეცხლი წაუკიდე შენობებს, სადაც გარნიზონის პური და სხვა სურსათი ინახებაო. მერმეროე ასე ვარაუდობდა: თუ მეციხოვნეები ცეცხლის ჩაქრობას შეუდგებოდნენ, ირანელები ისარგებლებდნენ ამით და გალავანს გადალახავდნენ, ხოლო თუკი ისინი მოგერიებას ამჯობინებდნენ, — სურსათი დაიწვებოდა და ამის შემდეგ ალყით ადვილად შეიძლებოდა გარნიზონის წინააღმდეგობის გატეხა.

მოღალატემ დავალება პირნათლად შეასრულა. გარნიზონი გაკირვებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, მაგრამ არ დაიბნა და გამოსავალი იპოვა. მცირე რაზმი ცეცხლის ჩაქრობას შეუდგა, ხოლო უმეტესობა ჭიშკართან ელვისებურად გამოვარდა და ირანელებს შეესია.

ირანელთა ლაშქარი პანიკამ მოიცვა, საბრძოლო წყობის შიღება ვერ მოახერხა და დიდი ზარალი ნახა. ამ დროს ერთი დაქრილი და გამძვინვარებული სპილო შემოტრიალდა, ყალყზე შედგა, ვინც ზურგზე ასხდა, ჩამოყარა, ხოლო ახლო მდგომი მებრძოლები დაქსაქსა. ამ შემთხვევამ უფრო არია მოიერიშეთა რიგები. ახლა მოიერიშეთა როლში ის გამოვიდა, ვინც თავდაცვაში უნდა ყოფილიყო და უთავბოლოდ გაქცეულ ირანელებს დაედევნა. ირანელებმა სამი სარდალი და 1 000 მებრძოლი დაკარგეს.

„შეიტან თავი შენი!“

არქეოპოლისთან გამარჯვება არ ნიშნავდა, რომ ეგრისი განთავისუფლდა. ეგრისის ყველაზე უფრო მდიდარი და მჭიდროდ დასახლებული მხარე — მდინარე ცხენისწყლიდან ქართლის საზღვრამდე, — ირანელებს ეჭირათ. ბიზანტიელები და ეგრისელები რიონის ჭალებსა და არქეოპოლისში იყვნენ თავ-

შეფარებულები. გუბაზ მეფე და ზოგი ეგრისელი მთებში იხიზნენ. ეს იყო 551—552 წლების ზამთარში.

ასეთი მძიმე მდგომარეობა იყო ეგრისში, როცა ლოს კიდევ ერთი მოღალატე გამოუჩნდა. ეს კაცი, სახელად თეოფობი, ერთ-ერთ გავლენიან აზნაურად ითვლებოდა ეგრისში. ქუთაისის ჩრდილო-დასავლეთით და არქეოპოლისის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, საფიქრებელია, ახლანდელი უნაგირას მთის მიდამოებში, ცხენისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე, მდებარეობდა ციხე-სიმაგრე უქიმერიონი. ციხე სვანეთსა და ლეჩხუმში შესასვლელ გზას დარაჯობდა და კეტავდა.

ირანელთა უხვმა საჩუქრებმა და მომავალი წყალობის იმედებმა თეოფობი დააბრმავა და იგი მერმეროეს დაჰპირდა, ციხეს ხელში ჩაგაგდებინებო. ერთ დღეს მოღალატე გამოცხადდა ციხის მცველ რაზმთან და მოახსენა: ბიზანტიელთა ჯარი სულ ერთიანად დაიღუპა, გუბაზი და ჩვენნიანებიც გაფანტული არიან, მთელი კოლხეთი სპარსელების ხელშია, არც რაიმე იმედი ჩანს, რომ გუბაზი და ბიზანტიელები ძალაუფლებას როდისმე დაიბრუნებენ; მერმეროემ 70 000 მეომარი მოიყვანა, ახლა კი ხოსრო მოსულა მთელი თავისი ჯარითო. მეციხოვნეები სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნენ. თეოფობი შეჰპირდა, ხოსრო არაფერს დაგიშავებთ, თუ ციხეს უომრად ჩააბარებთო. მეციხოვნეებსაც ყველაფერი ეს მწარე სინამდვილედ ეჩვენათ და ციხე ჩააბარეს. უქიმერიონის ციხე-სიმაგრე ხელში ჩაიგდო თუ არა, მერმეროე სვანეთსა და ლეჩხუმსაც დაეპატრონა. ქუთაისის ციხეში 3.000 მეომარი ჩააყენა, თვითონ შორაპანში ჩავიდა, ციხე შეაკეთა, გაამაგრა და იქ დაბანაკდა. შორაპანიდან ირანის სარდალმა მთებში გახიზნულ, ცივი ზამთრითა და უსურსათობით საშინლად შეწუხებულ ეგრისელებსა და გუბაზს ასეთი წერილი გაუგზავნა:

„ადამიანთა ცხოვრების მიმდინარეობას ორი თვისება აწესრიგებს — ძალა და გონიერება. ძლიერნი სუსტებზე მბრძანებლობენ, სუსტთაგან ისინი, რომლებიც თავიანთ სისუსტეს გონიერებით წამლობენ, მლიქვნელობით ელოლიავებიან მბრძანებელთ და მშვენივრად ახერხებენ ცხოვრებას თავიანთ მამულში... და, აი, ძვირფასო გუბაზ, თუ ფიქრობ, რომ სპარსელებს აჯობებ ომში, ნუღარ აყოვნებ, შეგვებრძოლე! — ლაზი-

კის რომელსამე ნაწილში გვიპოვნი ჩვენ, თუ კი გრძნობ, რომ უძღლური ხარ სპარსელთა ძალის წინააღმდეგ, გეგონებ, რომ ეკარგო, აირჩიე მეორე გზა, შეიცან თავი შენი და ეთაყვანე შენს მბრძანებელს ხოსროს, როგორც მეფეს, გამარჯვებულსა და ბატონს. ხოლო, თუ შენ არც ერთი ეს გზა არ მოგწონს, წადი რომელსამე სხვა ქვეყანაში და ამით საშუალება მიეცი შენი უგუნურობის წყალობით გაწამებულ ლაშებს, ერთხელაც არის ამოისუნთქონ!”

გუბაზი მტკიცედ დარჩა თავის წინანდელ გადაწყვეტილებაზე — უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ებრძოლა მოსისხლე მტრის წინააღმდეგ. მას იმედი ჰქონდა, რომ ჯერ კიდევ არ წავეგო და თუ ბიზანტიელები დაეხმარებოდნენ, საქმეს გამოასწორებდა. ამ შეურყეველი რწმენითა და იმედით ეგრისის მეფე მთებში დარჩა.

ზამთარი მიიწურა. გაზაფხულდა თუ არა, გუბაზი და მისი მეომრები ბარად ჩამოვიდნენ, ბიზანტიელთა სარდლის—მარტინეს ჯარს შეუერთდნენ და ბანაკი რიონის შესართავის ახლოს გაშალეს. მერმეროეს ახალი ძალები მოაშველეს ირანიდან და პირველმა შეუტია ეგრისელებს. მთელი ზაფხული და შემოდგომა იბრძოდა მერმეროე, მაგრამ ვერაფერს გახდა და ზამთარი რომ დადგა, ისევ ქუთაისისაკენ დაიხია.

ამრიგად, 552 წლის ბრძოლებმა ირანელებს დამარცხება არგუნა. ასე „შეიცნო გუბაზმა თავი თვისი“.

სამომავლი ოპერაციები 553 წელს

553 წელს ირანელთა სარდლობამ მთავარ ამოცანად დაისახა, გაერღვია ეგრისის ციხე-სიმაგრეთა სისტემა ცხენისწყლის სანაპირო ხაზზე, ფოთის და შავი ზღვის სხვა სანაპირო პუნქტები ხელში ჩაეგდო და ამრიგად მთელი ეგრისი დაეპყრო. ამ მიზნით მერმეროემ გადაწყვიტა, თავდაპირველად იერიში მიეტანა ციხე-სიმაგრე ტელეფისზე. ეს ციხე ცხენისწყლისა და რიონის შესართავის ახლოს მდებარეობდა, იქ, სადაც ამჟამად ტოლების სასოფლო საბჭოა სამტრედიის რაიონში. ციხე-სიმაგრე ძნელადმისადგომი, ძლიერი და მტკიცე იყო: ერთი

მხრივ, მაღალი კლდეები, მეორე მხრივ, ღრმა ხრამებზე დასრულებული ველები იცავდა, ირგვლივ ჭაობიანი ეკალ-ბარდით დაფარული და გაუვალი დაბლობი ერტყა. აქ იდგა სარდალი მარტინე.

მერმეროე ხედავდა, პირდაპირი იერიში რომ მიეტანა ციხეზე, ძვირად დაუჯდებოდა. ამიტომ შეეცადა, მოწინააღმდეგის სიფხიზლე მოედუნებინა. ამ მიზნით, ირანელთა სარდალმა თავი მოიავადმყოფა, ლოჯინში ჩაწვა და ხმა გაავრცელებინა, სარდალი კვდებოდა. ყველაფერი ეს ისე საიდუმლოდ და მოხერხებულად მოაწყო, რომ თვით ირანელთა ჯარიც დარწმუნდა, სარდალი მძიმე ავადააო. მალე ხმაც გამოვიდა, მოკვდაო. ამ ხმამ ტელეფისის ციხემდეც მიაღწია. მზვერავებმაც იგივე დაადასტურეს. იმის იმედით, რომ უსარდლოდ დარჩენილი ჯარი შეტევაზე არ წამოვიდოდა და უკან დაბრუნდებოდა, ბიზანტიელებმა სიფხიზლე მოადუნეს, ყარაულებიც მოხსნეს, ღამე მშვიდად ეძინათ და დღე სოფლებში ქეიფობდნენ.

ირანელებს ხელსაყრელი მომენტი დაუდგათ. მერმეროე სრულიად მოულოდნელად სავსებით ჯანსაღი და უვნებელი წარუდგა თავის ჯარს. მან სწრაფად აამოძრავა მთელი ლაშქარი და საიერიშოდ დაიძრა. ციხის კედლებთან მტრის უეცარი გამოჩენა იმდენად მოულოდნელი იყო, რომ ბიზანტიელებს თავზარი დაეცათ. სასწრაფოდ დატოვეს ტელეფისი, სირცხვილეულნი გაიქცნენ დაბლობში და ტელეფისიდან ერთი კილომეტრით დაშორებულ ბანაკს შეუერთდნენ. იქ იყვნენ სარდლები ბესა და იუსტინე. გამოქცეული ჯარის ერთი ნაწილი მათ ვერ შეაკავეს. ისინი სოფლებს მოედვნენ და მოსახლეობის ძარცვას მიჰყვეს ხელი. სწორედ ამ დროს მათ ზედ თავზე წამოადგა მტერი. შეშინებული ბიზანტიელი მეომრები სასწრაფოდ გამოიქცნენ და ყვირილითა და აურზაურით შეიქრნენ თავისიანების ბანაკში. ამ გარემოებამ მთელი ბანაკი ააფორიაქა. შეშინებულმა სარდლებმა ჯარი აპყარეს და მთელ ოცდახუთ კილომეტრზე მეტი უკანმოუხედავად გაირბინეს. სამარცხვინოდ გაქცეულმა ბიზანტიელებმა ქოშინით მიაღწიეს მდინარე ტეხურისა და რიონის შესართავის რაიონს. ამ ადგილს ნესოსს (კუნძულს) ეძახდნენ. აქ არხის საშუალებით რიონის წყალი ტეხურს უერთდებოდა და ამრიგად ყოველი მხრით წყლით შემოზღუდული საკმაოდ ფართო ხელოვნური

კუნძული იქმნებოდა. ეს ადგილი მდებარეობდა დაახლოებით იქ, სადაც ამჟამად სოფელი ისულაა (ცხაკაიას სარდლების აქ დაბანაკდა ბიზანტიელთა ჯარი.

მერმეროეს ძალა არ ჰყოფნიდა, იერიში მიეტანა ნესოსში დაბანაკებულ მტერზე. ამიტომ ის ცხენისწყალს აჰყვა ჩრდილოეთის მიმართულებით და უნაგირას მთასთან მის მიერ დაკავებულ და გამაგრებულ ციხეში ჯარი ჩააყენა, თვითონ კი დანარჩენი ჯარით ქუთაისში ჩავიდა. აქ ის ნამდვილად ავად გახდა და მცხეთაში გადაიყვანეს. ღრმად მოხუცებული და მძიმე ავადმყოფი მერმეროე გარდაიცვალა მცხეთაში 554 წელს. მერმეროეს სიკვდილი დიდი დანაკლისი იყო ირანისათვის. გამოცდილ და ჰკუადამჯდარ სარდალს უჭერებდნენ ჯარისკაცები. ბოლოჯამს მერმეროე ორივე ფეხით კოჭლობდა, თითქმის ველარ დადიოდა, მაგრამ მეომრები რომ გაემხნეებინა, საკაცით დაატარებდნენ ხოლმე.

პირაპული მკვლელობა

ბიზანტიელთა ჯარის წარუმატებლობა და სამარცხვინო მარცხი 553 წელს განსაკუთრებით გუბაზს აწუხებდა. ყველაფრის მიზეზად, სავსებით სამართლიანად, სარდლების უნიათობა და უღარდელობა მიაჩნდა. გუბაზი ფიქრობდა, თუ საქმე შემდეგშიაც ასე გაგრძელდებოდა, ირანელები მთელ ეგრისს დაიპყრობდნენ. ამიტომ, თავიდან რომ აეცდინა მომავალში მსგავსი სამარცხვინო დამარცხებანი, ყველაფერი იუსტინიანეს აცნობა. გუბაზი სწერდა, ბესა, მარტინე და რუსტიკე დაუდევრობასა და უგუნურობას იჩენენო. პირდაპირი და გულმართალი გუბაზი არც მალავდა თავის ზრახვას, აშკარად და პირში ეუბნებოდა სარდლებს, თქვენი გეგმები უვარგისიაო, შურიანები და ვერცხლს დახარბებული ხართო, ამის გამო არა ერთი ხელსაყრელი შემთხვევა დაკარგეთ და ბევრჯერ თითქმის უკვე გამარჯვებამდე მიყვანილი საქმე სამარცხვინოდ ჩაშალეთო.

ბიზანტიელი სარდლები გუბაზს არ ეპუებოდნენ. მათ შურდათ მეფის მაღალი ავტორიტეტი, განსაკუთრებით არ მოს-

წონდათ სარდლებს გუბაზის დამოუკიდებლობა. ის ჩვენი ქვე-
შევრდომია და ყველაფერში ჩვენი ნება-სურვილის ამტკიცებელი
ბელი უნდა იყოსო, — ხშირად იტყოდნენ ხოლმე.

იმპერატორ იუსტინიანეს სწყინდა, რომ სარდლები იმელს
ვერ უმართლებდნენ. სარდალ ბესაზე ადრევე იყო გამწყრალი.
ბესამ პეტრას აღების შემდეგ ქართლიდან გადმოსასვლელი
გზები არ ჩაქეტა და ხარკის ასაკრეფად და სიმდიდრის მოსახ-
ვეჭად წავიდა, რითაც მტრის შემოსევას შეუწყო ხელი. ამი-
ტომ იუსტინიანემ, როგორც კი გუბაზის შემონათვალის მოის-
მინა, ბესა თანამდებობიდან გადააყენა, მთელი ქონება ჩამო-
ართვა და აფხაზეთში გაგზავნა. ბესას, იმპერატორის განსა-
კუთრებულ განკარგულებამდე, იქიდან ფეხი არ უნდა მოეც-
ვალა. რაც შეეხება მარტინეს, თუმცა იმპერატორი მასზეც გა-
ჯავრებული იყო, ამჯერად ის არ დაუსჯია და დატოვა ეგრისში
მოქმედი ჯარის პირველი სარდლის თანამდებობაზე. რუსტიკე
სარდალი არ იყო. ის იმპერატორის ხაზინას განაგებდა. იმ სა-
განძურიდან აჯილდოებდნენ ბრძოლებში თავგამოჩენილ მე-
ომრებს. პატივმოყვარე რუსტიკე ამ თანამდებობის წყალობი-
თაც დიდი გავლენით სარგებლობდა. სარდლები ისე ვერავის
დააჯილდოებდნენ, თუ რუსტიკე არ დაეთანხმებოდა.

მარტინეს და რუსტიკეს სიძულვილი და მტრობა გუბაზი-
სადმი უფრო გაძლიერდა და გამწვავდა, მას შემდეგ, რაც გუ-
ბაზმა იუსტინიანესთან დაასმინა დაუდევარნი არიანო. მათ
იფიქრეს, გუბაზი შემდეგშიაც არ გვაპატიებს დაუდევრობას
და უგუნურებასო და გადაწყვიტეს მოეკლათ. ბოროტმა ადა-
მიანებმა ცილი დასწამეს ქართველთ მეფეს, ბიზანტიელებს
ლალატობს და ირანელებს ემხრობაო. ამ გზით შეეცადნენ, წი-
ნასწარ თავი დაეზღვიათ და თავიანთი ვერაგული გადაწყვეტი-
ლებისათვის სამართლიანი და კანონიერი სახე მიეცათ.

მარტინემ და რუსტიკემ სასწრაფოდ გაგზავნეს კონსტან-
ტინოპოლში იოანე — რუსტიკეს ძმა. მას დაავალეს, დაერწმუ-
ნებინა იმპერატორი, გუბაზი გვლალატობსო. და, აი, კონსტან-
ტინოპოლის ბრწყინვალე სასახლეში საიდუმლო შეხვედრაზე
იმპერატორსა და იოანეს შორის ასეთი დიალოგი გაიმართა:

— გუბაზი გადაგვიდგა და მთელ ქვეყანას მალე სპარსე-

ლებს გადასცემს, თუ რაიმე საშუალებით ამაში ხელს არ შე-
 ვუშლითო, — მოახსენა მამბეზლარმა იმპერატორს.

იუსტინიანე განცვიფრდა. დაუჯერებლად მიაჩნდა გუბაზის
 ლალატი, მაგრამ სრული უნდობლობით მაინც არ მოეკიდა ამ
 ცნობას. არც აჩქარდა, სისატიკე არ გამოიჩინა, არც მწვალი
 დასწვა და არც შამფური. ჩაფიქრდა და ბრძანა:

— გუბაზი მეახლოს!

იოანე შიშმა აიტანა, ვაითუ გუბაზმა სიმართლე გამოამჟ-
 დაენოს და დავილუპოთო, და ცბიერად უპასუხა:

— ბრძანებას შევეასრულებთ, ბატონო, მაგრამ როგორ მო-
 ვიქცეთ, თუ თვითონ არ მოისურვა, რომ გეახლოთ?

— აიძულეთ, როგორც ქვეშევრდომი! ყოველი ღონე იხ-
 მარეთ და აქ გამომიგზავნეთ!

— მაგრამ რა ვუყოთ, თუ ვაიძულებთ და მაინც წინააღმ-
 დევობას გაგვიწევს?

— სხვა რა უნდა უყოთ, თუ არა ის, რაც ტირანს ეკუთვ-
 ნის, ტირანივით უნდა დაისაჯოს.

ცბიერმა იოანემ გაიხარა და იმპერატორს კიდევ ერთი
 კითხვა მისცა:

— მაშ არ უნდა ეშინოდეს იმას, ვინც გუბაზს მოკლავს?

— რა თქმა უნდა, არა! — მიუგო იუსტინიანემ.

იოანესაც სწორედ ასეთი პასუხი სურდა. იმპერატორისა-
 გან თუ მხარდაჭერა ექნებოდათ, გუბაზს ადვილად დააბრა-
 ლებდნენ, გვეურჩა და წინააღმდეგობა გაგვიწიო. მან იუს-
 ტინიანეს წერილიც გამოართვა; იმპერატორი სარდლებს
 სწერდა:

„დაუჯერებელი და უცნაურია ის, რაც თქვენ მაცნობეთ,
 სახელდობრ, თითქოს, გუბაზს სურდეს, გადაუდგეს მამა-პა-
 პის ადათს, ყველაფერში ერთმორწმუნე რომაელებს და გადა-
 ვიდეს მისადმი მტრულად განწყობილ, სრულიად უცხო და
 სხვა სარწმუნოების მიმდევარ სპარსელთა მხარეზე. და ეს ჩა-
 იდინოს იმ დროს, როდესაც მას ჩვენგან უსიამოვნო არაფერი
 შეხვედრია. მიუხედავად ამისა, რადგან ვიცით, რომ ადამიანს
 სჩვევია მერყეობა და ცვალებადობა და გარემოებათა სხვადა-
 სხვანაირობასთან ერთად თვითონაც სხვადასხვანაირად იქცე-
 ვა ხოლმე, — ჩვენ საჭიროდ არ ვცანით, სრული უნდობლო-

ბით მოვპყრობოდით თქვენი მაცნის მიერ მოტანილ ამბავს...
 მაგრამ გუბაზის მიმართ აჩქარებულად რომ არ გადავწყვეტილიყავით
 მკაცრი და სასტიკი ნაბიჯი და არც სირბილე გამოვიჩინოთ, მი-
 ზანშეწონილად მივიჩნიეთ, შუა გზა აგვეჩია და ის კაცი აქ
 დაგვებარებინა. ამიტომ გავალებთ, გამოგზავნოთ, რაც შეიძ-
 ლება მალე, ნებით ან ძალით. მაგრამ თუ ის განზრახვას მი-
 გიხვდებათ, წინააღმდეგობას გაგიწევთ და წამოსვლაზე უარს
 განაცხადებს, — შეიპყარიო და წამოათრიეთ (ამის ნებასაც
 გაძლევთ ამ შემთხვევაში), ხოლო თუ ის გაგისხლტებათ და
 თქვენზე იერიშს მოიტანს და, მაშასადამე, ამა თუ იმ სახით
 ხელს აღმართავს თქვენზე, მაშინ ჩვენ აშკარა საბუთი გვექნება
 მის განზრახვაზე და შეგვიძლია, მტრად ჩავთვალოთ. ასე
 რომ, თუ მას, ასე გათავხედებულს, ვინმე კიდევაც მოკლავს,
 ამას უკანონო საქციელად არ ჩავუთვლით; ამ საქმისათვის არა
 თუ დაისჯება ის, როგორც მკვლელობის ჩამდენი, არამედ ქე-
 ბას დაიმსახურებს, როგორც ტირანის მომსპობი.“

დაბრუნდა თუ არა იოანე ეგრისში, და იმპერატორთან მო-
 ლაპარაკების ამბავი და წერილიც მოიტანა, მარტინე და რუს-
 ტიკე დარწმუნდნენ, რომ საქმე კარგად იყო მოგვარებული და
 მაშინვე შეუდგნენ ბოროტი განზრახვის სისრულეში მოყვა-
 ნას. დაიბარეს სხვა სარდლებიც, რომლებსაც დაუმალეს თა-
 ვიანთი ნამდვილი მიზანი და უთხრეს: საქიროა, სასწრაფოდ
 გუბაზთან წახვიდეთ და მოეთათბიროთ, თუ როგორ დავესხათ
 თავს ონოგურისში (უნაგირას მთის მიდამოებში) გამაგრებულ
 სპარსელებსო. ამათაც დაიჯერეს და მცირე ამალით გუბაზს
 ეახლნენ. მოახსენეს, სალაშქროდ გეახელით და მარტინე და
 რუსტიკეც მალე მოვლნო. პატივისცემის ნიშნად გუბაზი თვი-
 თონ წამოვიდა მათ შესახვედრად.

კოლხეთის დაბლობში, მდინარე ხობისწყლის სანაპიროზე
 „შეეგება ის უბედური მათ უმცველებოდ და უშიშრად, მცი-
 რედენი შეუიარაღებელი და საბრძოლველად მოუმზადებელი
 ამალით“. იმდროინდელი ისტორიკოსი ასე გადმოგვცემს იმ
 საშინელ ტრაგედიას, რომელიც ამ შეხვედრაზე დატრიალდა:

„ყველანი ცხენებზე ისხდნენ და ისე მსჯელობდნენ. რუს-
 ტიკემ თქვა: აბა, გუბაზ, სპარსელების წინააღმდეგ მივდივართ,
 ისინი ონოგურისში ჩამჯდარან; გამოგყევი და ჩვენთან ერთად

მიიღე მონაწილეობა ამ ლაშქრობაში. სირცხვილდ იქნებოდა: თუ ისინი კვლავ თავისუფლად ისხდებიან ჩვენი ქვეყანაში; მით უმეტეს, მცირერიცხოვანნი არიან და ბრძოლისუნარითაც ვერ შეგვედრებიანო.

— ეს ლაშქრობა, ხომ მარტო თქვენ გეხებათ, — მიუგო გუბაზმა, — რადგან მხოლოდ თქვენ მიგიძღვით ბრალი იმაში, რაც მოხდა. რომ თქვენ ასე უგუნურად და დაუდევრად არ მოპყრობოდით საქმეს, არც ეს ციხე იქნებოდა ჩვენს წინააღმდეგ გამაგრებული, არც ასე უსირცხვილოდ და ქუდმოგლეჯილი გაიქცეოდით და არც სხვა რამე მოხდებოდა ამ შეუფერებელი ამბებიდან. ახლა კი, ძვირფასნო, თუ თქვენ ამბობთ, რომ დიდება გიყვართ და სარდლის ღირსების სიმალლეზე დგახართ, თქვენი შეცდომა უნდა გამოასწოროთ. რაც შემეხება მე, არ გამოგყვებით და არც ჩაებმები ომში, სანამ თქვენს მიერ ჩადენილ ყველა შეცდომას არ უწამლებთ“.

„როგორც კი ეს ითქვა, — განაგრძობს ისტორიკოსი, — მაშინვე იოანემ იშიშვლა ხანჯალი და გუბაზს მკერდში ჩასცა. გუბაზი ერთბაშად დაეცა ძირს, მე ვფიქრობ, არა იმდენად დარტყმისაგან, რამდენადაც იმის გამო, რომ ასე მოულოდნელად დაატყდა თავს ეს ამბავი. გუბაზმა ფოთხვა დაიწყო და ცდილობდა, ამდგარიყო, მაგრამ ამ დროს ზედ წაადგა რუსტიკეს მეშუბე. მას დავალებული ჰქონდა, მახვილით გაეჩეხა თავი გუბაზისათვის. მეშუბემ ბოლო მოუღო მის სიცოცხლეს. აი, ასეთ პირობებში მოკლეს გუბაზი, როგორც ამბობენ სარწმუნო კაცები, რომელთაც ზედმიწევნით იცოდნენ ეს ამბავი... ლაზთა მთელი ლაშქარი აღელდა. მეომრებმა გადაწყვიტეს, ამიერიდან აღარ შერეოდნენ რომაელებს და არც მათთან ერთად ელაშქრათ. როდესაც გუბაზის გვამი, თანახმად მათი წესისა, დაკრძალეს, ბრძოლაში მონაწილეობა აღარ მიიღეს, როგორც უაღრესად შეურაცხყოფილებმა და სამშობლოს დიდების დამკარგველებმა.“

ასე ამთავრებს ამ ამბების თანამედროვე მემკვიდრე აგათია თავის თხრობას იმ ვერაგულ მკვლელობაზე, რომელიც მოხდა 554 წელს მდინარე ხობისწყლის სანაპიროზე.

გუბაზის ვერაგულად მოკვლის შემდეგ მარტინეტიკემ ონოგურისში დაბანაკებული სპარსელების წინააღმდეგ გაილაშქრეს. სარდლები ამჟამად ისე ესწრაფოდნენ გამარჯვებას, როგორც არასდროს: გამარჯვებით, ჯერ ერთი, იმპერატორის გულს მოიგებდნენ, მეორეცაა და საერთო გულისწყრომაც ერთგვარად შენელდებოდა, თან ფიქრობდნენ, ვინცობაა მკვლელობის ნამდვილი საქმე გამომეღავენდეს, ბრწყინვალე გამარჯვებით კმაყოფილი იმპერატორი დანაშაულს გვაპატიებსო.

ბიზანტიელები გულდასმით მოემზადნენ და ისე მიიტანეს იერიში ონოგურისის ციხეზე. ამ ბრძოლაში ეგრისის ჯარი არ მონაწილეობდა. ბიზანტიელთა იერიში უშედეგო აღმოჩნდა. 3000-მა სპარსელმა სასტიკად დაამარცხა 50 000 ბიზანტიელი. მაშინ აშკარა გახდა ბიზანტიელებისათვის, რას ნიშნავდა ეგრისის ჯარის მონაწილეობა ბრძოლაში.

ეგრისის ჯარის მეთაურებმა და წარჩინებულებმა 555 წლის ზამთარში მთიანი სამეგრელოს ერთ-ერთ ხეობაში ხალხმრავალი კრება მოიწვიეს. სახალხო კრებაზე ერთი საკითხი იდგა: როგორ მოვიქცეთ, ირანელების მხარეზე გადავიდეთ, თუ ისევ ბიზანტიელებთან დავრჩეთო. საზიზღარი მკვლელობით აღშფოთებული ხალხი თავს ვერ იკავებდა და ხმამაღლა ყვიროდა. ზოგი იმას ამბობდა, ირანელებს მივემხროთ და ბიზანტიელები განვდევნოთო, ზოგი — ირანელებს ისევ ბიზანტიელები სჯობიანო. სახალხო კრების მეთაურ აზნაურთა ერთი ჯგუფის ხელმძღვანელი აიეთი ირანელებს ემხრობოდა. მან შემდეგი სიტყვებით მიმართა კრებას:

„...გაქრა კოლხთა ძველი დიდება და ამიერიდან ველარ ველირსებით სხვებზე მბრძანებლობას. ამის შემდეგ აქეთ გვიბრძანებენ და ვეცადოთ, ძალიან არ დავგჩაგრონ იმათ, ვინც წინათ ჩვენი ქვეშევრდომი იყო. ნუთუ უკიდურესი უგუნურობა არ არის, რომ ვსხედვართ და ვმსჯელობთ, მტრებად ჩავთვალოთ ისინი, ვინც ეს ჩაიდინა, თუ მეგობრებად? უნდა ვიცოდეთ, რომ მათი თავხედობა ამაზე არ შეჩერდება: თუ ჩვენ ამ ბოროტმოქმედებას უყურადღებოდ დავტოვებთ, და

გულხელდაკრეფილი ვისხდებით, ისინი არ მოგვეშვებოდნენ, უფრო შეუპოვრად აგვხდიან ნამუსს... მე ვინატრებდი ვთქვამდნენ სახელმწიფოს ჰქონდეს მისი ძველი ძლიერება, არ დასუსტდეს უცხო და გარეშე ხალხთა დახმარება და, ყოველგვარ საქმიანობაში, როგორც ომიანობის, ისე მშვიდობიანობის დროს, მხოლოდ საკუთარ თავს ეყრდნობოდეს. მაგრამ, როდესაც ჩვენ უკვე ტრიალის, ან ბედის უკუღმართობის, ან ორივეს წყალობით ისეთ უძღურებაში ჩავცვივდით, რომ სხვათა ხელქვეითნი გავხდით, ვფიქრობ, უმჯობესია, იმათ ხელში ვიყოთ, ვინც უფრო კეთილის მსურველია... სასირცხვილო იქნება, თუ ჩვენს მეფეს დავივიწყებთ და მის მკვლელებს პირფერობას დავუწყებთ. ის რომ ახლა აქ იყოს, საყვედურით აგვაავსებდა და დაგვძრახავდა ჩვენი დაუდევრობის გამო, რომ ეს ბოროტ-მოქმედნი იმის მაგიერ, რომ დიდი ხნის წინათ ყოფილიყვნენ გაძევებული, ჯერ კიდევ დადიან ამ მიწა-წყალზე. მაგრამ ამიერიდან გუბაში ველარ გამოჩნდება ჩვენ შორის და ვერც სიტყვით მოგვმართავს, მაგრამ ის თითქოს ამ კრებაზეა და მიგვითითებს თავის ჰრილობაზე, მკერდზე და კისერზე, და თვის ტომთ სთხოვს, ახლა მაინც გადაუხადეთ მტერს სამაგიეროო... ნუ ვაყოვნებთ, დროს ტყუილად ნუ ვკარგავთ, სასწრაფოდ შეეუდგეთ საქმეს, სპარსელებს მივეხმაროთ და ბიზანტიელები განვდევნოთ.“

აიეტის სიტყვამ უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა. კრებამ ერთხმად იხუვლა, ახლავე გადავიდეთ ირანელების მხარეზეო.

ხალხი რომ ასე აღტაცებული და აღფრთოვანებული იყო მქვერმეტყველური სიტყვის ძალით, წინ წამოდგა აზნაურთა მეორე ჯგუფის წარმომადგენელი, ეგრისელებს შორის დიდი სახელისა და ავტორიტეტის მქონე ფარტაზი. მან სთხოვა კრებას, მოესმინათ მისთვის. ხალხი რომ დაწყენარდა, შუა ადგილას გამოვიდა და თქვა:

„...აიეტის სიტყვებით ისე გამოდის, თითქოს თქვენ ყველანი ამტკიცებთ, მომხდარი ამბავი საშინელება არ არისო, თითქოს საზიზღარ მკვლელობას არ კიცხავდეთ და მხოლოდ იმაზე მსჯელობდეთ, არიან თუ არა გუბაზის მკვლელები დამნაშავენი... მე კი ვამბობ, წყეული და შეჩვენებული არიან ისინი.

და დიდად მესიამოვნებოდა მათი საშინლად დასჯა, სწამოვნებით შეეხედავდი არა მარტო იმათ დაღუპვას, ვინც განწმენის გუბაში და საკუთარი ხელით ჩაიღინა ეს მკვლელობა, არამედ ყველა იმათაც, რომელთაც შეეძლოთ, შეეფერხებინათ ეს მკვლელობა და არ შეაფერხეს, და, აგრეთვე, იმათაც, რომელთაც ეს მკვლელობა გაეხარდათ და არცთუ ისე აღშფოთდნენ. თუმცა მე ამას ვფიქრობ, მაგრამ სპარსელების მხარეზე რომ გადავიდეთ, მაინც არ იქნება სასარგებლო... მსჯელობის დროს ნუ აყვებით მოწოლილ ბოლმას და გულისტკივილს, რომ არ დაეკარგოთ მოსაზრების უნარი და ბუნდოვანი არ გავხადოთ ჩვენი მსჯავრი, შევინარჩუნოთ უნარი უკეთესის არჩევისა... უგუნური ადამიანები სულ მუდამ დასტირიან განვლილ უბედურებას, ხოლო გონიერნი შეიცნობენ ხოლმე ბედის უკულმართ ტრიალს, მათ არ აშფოთებთ ცვლილებები და, როდესაც წინანდელ მდგომარეობას კარგავენ, არ ისპობენ მომავლის იმედებს... სპარსელები ჩვენი წეს-ჩვეულებების, ჩვენი საწმენოების მტრები არიან, ისინი აგვიკრძალავენ მამა-პაპის ადათებს და თავიანთ სჯულზე გადაყვანას შეეცდებიან, ამაზე უფრო სამძიმო რა უნდა განვიცადოთ ჩვენ, რომლებიც ცოცხლები ვიქნებით და ამავე დროს მკვდრებიც. მეორე მხრივ, რომ დაეუშვათ, სპარსელები მართლაც სანდონი არიან და ეს აზრი მივიღოთ, მაშინაც განა ცხადი არ არის, რომ ჩვენ ვერ შევძლებთ ჩვენი გადაწყვეტილების, — სპარსელების მხარეზე გადასვლის, — შესრულებას, რადგან ბიზანტიელთა მრავალრიცხოვანი ჯარი ზედ თავზე გვადგას და ირანელები კი შორს არიან. ნურავინ ნუ ცდილობს, გული აგვიჩუყოს მიცვალებული გუბაშით, თითქოს ჯაბანივით მოტირალი ჭრილობებს უჩვენებდეს თავის ტომთ და ევედრებოდეს, შეიბრალონ იგი. იქნებ, ეს შეეფერებოდეს საცოდავ და სუსტ არსებას, მაგრამ ეს არ შეეფერება მეფეს, ისიც ლაზთა მეფეს, მით უმეტეს გუბაზს. ის რომ აქ იყოს, უეჭველია, როგორც ღვთისნიერი და გონიერი ადამიანი, გაგვიცხავდა ჩვენი ამგვარი ზრახვებისათვის, მოგვიწოდებდა, არ მიეცემოდით სასოწარკვეთილებას, მონების მსგავსად კი არ გავქცეულიყავით, არამედ აღვჭურვილიყავით კოლხის თავისუფალი შეგნებით, ვაჟკაცურად აგვეტანა უბედურება და არაფერი სასირცხვილო და მამა-პაპუ-

რი წესების შემბილწველი არ ჩაგვედინა, არსებულ მდგომარეობაში დავრჩენილიყავით და იმედი გვექონოდა, რომ ჩვენ ნების თვალი არ მოაკლდება ერს... მე იმ აზრისა ვარ, რომ საჭიროა, რომაელთა მეფეს ვაცნობოთ მომხდარი ამბავი, რათა იგი სათანადოდ მოეპყრას იმათ, ვისაც ამ მკვლელობაში მთავარი დანაშაული მიუძღვის, და თუ ის ამას იზამს, ამიერიდან მოისპობა ჩვენი უთანხმოება რომაელებთან... თუკი ის უარყოფს ჩვენს თხოვნას, მაშინ უნდა მოვითათბიროთ, მიზანშეწონილი იქნება თუ არა, მეორე გზას დავადგეთ. თუ ასე მოვიქცევით, იმასაც დავამტკიცებთ, რომ ცხონებული გუბაზი არ დაგვივიწყნია და იმასაც, რომ საქმეებს მოფიქრებით ვაგვარებთ და არა წინდაუხედავად.“

ფარტაზის ბრძნულმა სიტყვამ ერთბაშად მოხიბლა ყველა და კრებამ ერთბაშად ივრიალა, ასე იყოსო.

მალე, ამის შემდეგ, ეგრისის წარჩინებულ აზნაურთა დელეგაცია კონსტანტინოპოლში ჩავიდა, დაწვრილებით მოახსენა იმპერატორს საქმის ნამდვილი ვითარება და მოითხოვა, უდანაშაულო მეფის მკვლელები სასტიკად დაესაჯათ. დელეგაციამ იუსტინიანეს სთხოვა, ეგრისის მეფედ გუბაზის უმცროსი ძმა წათე დაემტკიცებინა, რომელიც მაშინ კონსტანტინოპოლში იმყოფებოდა. იმპერატორმა დაუყოვნებლივ შეასრულა ორივე თხოვნა. დაინიშნა სასამართლო. სასამართლოს ადგილზე უნდა გამოეკვლია საქმე და საჯაროდ გაესამართლებინა მკვლელები.

ეგრისის მეფედ დამტკიცებული, ბრწყინვალე მეფურ ტანისამოსში გამოწყობილი წათე ზეიმით შემოვიდა სამშობლოში. ეგრისის ჯარი და მოსახლეობა, ბიზანტიის ჯარი და სარდლები მალლა აწეული დროშებით, საყვირებით და აღფრთოვანებული შეძახილებით შეხვდნენ ახალ მეფეს. წათე სათავეში ჩაუდგა სახელმწიფოს და მამა-პაპური წესებით შეუდგა მართვას.

გუბაზის მკვლელები—ძმები რუსტიკე და იოანე — ბორკილებგაყრილნი სატუსალოში ჩასვეს და დიდის ამბით შეუდგნენ სასამართლო გამოძიებას. სწორედ ამ დროს ირანელებმა საომარი ოპერაციები განაახლეს და სასამართლოც გადაიდო.

მერმეროეს გარდაცვალების შემდეგ ხოსრომ ერისთავი ირანის ჯარის მეთაურად თავისი ერთ-ერთი გამოცდილი სარდალი ნახორაგანი გამოგზავნა. 555 წლის გაზაფხულზე ნახორაგანის უზარმაზარ ლაშქარში 60 ათასამდე მეომარი ითვლებოდა. სარდალი ნესოსის გარშემო დაბანაკებული ბიზანტია-ევრისის ჯარის წინააღმდეგ დაიძრა. გალაშქრების წინ სარდალმა ერთი რაზმი გამოჰყო და დაავალა, იერიში მიეტანა და გაენადგურებინა ჰუნების ერთ-ერთი ტომის — საბირების რაზმი. საბირები ქირით მსახურობდნენ ბიზანტიელთა ლაშქარში და დაბანაკებული იყვნენ არქეოპოლისის მახლობლად. ამით ნახორაგანი ცდილობდა, ნესოსის წინააღმდეგ მოლაშქრე მთავარი ძალების ზურგის უსაფრთხოება უზრუნველყო. სარდლის მიერ გამოყოფილმა რაზმმა გადაწყვიტა, ღამით დაცემოდა მძინარე საბირებს და ერთიანად გაეყლიტა ისინი. რაღაც შემთხვევით ერთ ტყეში რაზმმა ხელთ იგდო ერთი ევრისელი. ევრისელს უბრძანეს, მეგზურობა გაგვიწიეო. ისიც წინ წარუძღვა გახარებულ მტერს. ირანელებს ექვი არ ეპარებოდათ, რომ მათი გეგმა დაუბრკოლებლად შესრულდებოდა. მეგზური, რომლის სახელი ისტორიამ ვერ შემოგვინახა, გმირი აღმოჩნდა. მან ისარგებლა ღამის სიბნელით და დაბურული ტყით, თანდათან ჩამოშორდა ირანელთა რაზმის მოწინავეებს, სასწრაფოდ მიიბრინა საბირების ბანაკთან და როცა ნახა, მშვიდად ეძინათ, გულშემზარავი ხმით შეჰყვირა: „საცოდავებო, საცაა ამოწყდებით!“ ამ კაცს სახის გამომეტყველებაზეც კი ეტყობოდა, თუ რა დიდი უბედურება იყო მოსალოდნელი.

გაიგეს თუ არა, ირანელები ჩვენს წინააღმდეგ მოდიანო, საბირებმა ერთიანად დატოვეს ბანაკი და თხრილების გარეთ ჩასაფრდნენ, ბანაკში შესასვლელი კი ღიად დატოვეს. გათენებას ბევრი არ აკლდა, როცა ირანელებმა, როგორც იყო, ბანაკს მოაღწიეს. ბანაკიდან ჩამიჩუმი არ ისმოდა. მტერს ეგონა, სძინავთო და თავის მხრივ ჩუმათვე, ყოველგვარი ხმაურის გარეშე შიგ შევიდა, რომ ზედ საწოლებზე წამოდგომოდა მძინარეებს და ერთიანად ამოეყლიტა. როცა მთელი რაზმი ბანაკში შევიდა, ამ დროს თხრილებს გარეთ ჩასაფრებული საბი-

რები ორივე მხრიდან შემოცვივდნენ ბანაკში და თავს დაესხ-
ნენ შემოსეულ მტერს. მოულოდნელობით გამოწვეულმა მტერმა
და დაბნეულობა იმდენად დიდი იყო, რომ ირანელებს არც კი
უცდიათ, თავი დაეცვათ. ბევრი გაწყდა, ბევრმა კი, როგორც
იყო, გააღწია ბანაკს, მაგრამ თავი მაინც ვერ დაიხსნა: ადგილ-
მდებარეობის უცოდინარმა ირანელებმა სიბნელეში გზა ვერ
გაიკვლიეს და ყველგან მოწინააღმდეგეებს აწყდებოდნენ.
მტერს დადევნებული საბირების ხმა და ბრძოლის ხმაური
შორს აღწევდა. კარგად ესმოდათ ეს ხმაური არქეოპოლისშიც,
მაგრამ სანამ ბნელოდა, ვერ მიმხვდარიყვნენ, რა ხდებოდა.
როცა ირიყრაქა და ბნელი ნათელმა შეცვალა, ცხადი გახდა,
რომ საბირები მტერს მისდევდნენ. ეს რომ დაინახეს, არქეო-
პოლისის გარნიზონიც გამოვიდა და დაედევნა გაქცეულებს.
მტრის 3 000-იანი რაზმიდან მხოლოდ ათასამდე მეზრძოლმა
მიაღწია ნახორაგანის ბანაკამდე.

ასე იხსნა თავისიანები უცნობმა ეგრისელმა გვირმა აშ-
კარა განადგურებისაგან.

ბრძოლა ფოთისათვის

არქეოპოლისთან მარცხის შემდეგ ნახორაგანმა გადაწყვიტა,
გვერდი აევილო ნესოსისათვის და ქალაქი ფოთი აეღო. ამ მიზ-
ნით, მან ღამე ჩუმად გადალახა რიონი და დილით მდინარის
მარცხენა სანაპიროს გასწვრივ ფოთისაკენ გასწია. უნდოდა
სამხრეთიდან მისდგომოდა ქალაქს, რადგან ჩრდილოეთის
მხრიდან ჩამდინარე რიონი დაბრკოლებას ვერ შეუქმნიდა.
მზე კარგა მაღალზე იდგა, როცა ბიზანტიელებმა გაიგეს, რომ
ნახორაგანმა მდინარე გადალახა და ფოთისკენ მიიწეოდა. სარ-
ღლებმა მაშინვე ხომალდებსა და ნავეებში ჩასხეს ჯარი და მდი-
ნარებას გაჰყვნენ, რომ მტრისათვის დაესწროთ და ქალაქში
ჩასულიყვნენ. ნახორაგანს ეს წინასწარვე გათვალისწინებული
ჰქონდა და ფოთის მისასვლელთან მორებით და ნავეებით ჩა-
ხერგა მდინარე მთელ სიგანეზე. ამ ზღუდესაც არ ენდო და
სპილოების მთელი ხროვა შერეკა წყალში იმ ადგილებზე, სა-
დაც გასვლა შესაძლებელი ჩანდა. ბიზანტიელები გადაულახავ

დაბრკოლებას წააწყდნენ და ფლოტი იძულებული გახდა, ვაკს გამობრუნებულიყო. მაგრამ არ დაიბნენ, მთელი ჯარისმცემლები თის გზით მდინარის მარჯვენა სანაპიროს გაჰყვა და უტყუარად უფრო ადრე ჩააღწია ქალაქს.

ხისგან აგებული ფოთის სიმაგრე ზოგ ადგილას სიძველისაგან დამპალი და ჩამონგრეული იყო. ქალაქის დამცველები სასწრაფოდ შეუდგნენ ციხის გამაგრებას. კედლების დასაცავად წინ სახელდახელო ზღუდე აღმართეს, ციხეს გარშემო ღრმა თხრილი შემოაყოლეს, პალიასტომის ტბიდან არხი გაიყვანეს და თხრილი წყლით ამოავსეს; ზღვაზე, ნაპირის ახლოს და რიონის შესართავთან დიდი სატვირთო ხომალდები გაამწყრივეს და მათზე ანძის თოკებით ნავეები ჩამოკიდეს. ამ ნავეებში მშვილდ-ისრით, შურდულებითა და ქვისმტყორცნელი მსუბუქი მანქანებით შეიარაღებული მეომრები ისხდნენ. მათ ზევიდან ისრები და ქვები უნდა დაეშინათ მოიერიშეებისათვის. ხომალდები იდგა რიონშიც. სადარაჯო ნავეებში ისხდნენ მეომრები და მდინარეს ხან აღმა აუყვებოდნენ და ხან დაღმა დაუყვებოდნენ. ქალაქის მცველებმა ციხის ირგვლივ მინდორში აქა-იქ ღრმა ორმოები ამოთხარეს, რომ მტერს კედლებთან მანქანები ვერ მიეყენებინა. თან ფოთის ახლო-მახლო სოფლები გადასწვეს, ვაითუ მტერმა სოფლის ნაგებობანი დაანგრიოს და ნანგრევებით ორმოები ამოავსოსო.

თავდამცველები რომ ამ მზადებაში იყვნენ, ქალაქის ახლოს დაბანაკებულმა ნახორაგანმა ტყეში მუშათა დიდი რაზმი გაგზავნა, ორმოების ამოსავსებად ხე-ტყე მოზიდეთო. ორივე მხარე ისე გულდასმით ემზადებოდა საბრძოლველად, რომ მართლაც სასტიკი და შეუბრალებელი შეჯახება იყო მოსალოდნელი.

ბიზანტიელთა სარდალმა მარტინემ იფიქრა, ჩემიანებს გავამხნევებ და მტერს შევაშინებო და ხერხს მიმართა: ირანელები რომ იერიშისათვის ემზადებოდნენ, თავისი ჯარი ერო ადგილას შეჰყარა, უნდა მოგეთათბიროთო. იმ დროს, როცა ჯარის ნაწილები განლაგდნენ და ის იყო თათბირი იწყებოდა, უცბად ვიღაც უცნობი მოვარდა, დაღლილ-დაქანცული ძლივს იდგა ფეხზე, პირდაპირ მარტინეს ეახლა და ხმამაღლა განაცხადა: ეს-ეს არის კონსტანტინოპოლიდან მოვდივარ და იმპე-

რატორის წერილი მომაქესო. წერილი მარტინეს გაუწოდა/
იმანაც გამოართვა, გახსნა და თვალი არც კი გადაუვლოვს ზეი-
მალა წაიკითხა: ზიგლინოთქა

„გიგზავნით ახალ ჯარს, იმაზე არა ნაკლებს, რაც უკვე გყავთ... არა აუცილებელი საჭიროებისათვის, არამედ უფრო ჩემი თქვენდამი კეთილგანწყობილების დასამტკიცებლად... მაშ მიიღეთ ეს ჯარიც, იყავით ყოჩაღად და იბრძოლეთ მამაცურად, დარწმუნებულმა იმაში, რომ ჩვენ ყველაფერს გავაკეთებთ, რაც კი საჭირო იქნება.“

მოსულს მაშინვე შეეკითხნენ, სად არის ჯარიო. აგერ, სულ თხუთმეტიოდე კილომეტრზე დავტოვე ისინი, დასასვენებლად გაჩერდნენო, — უპასუხა უცნობმა. მარტინემ ითვალთაქცა, შეწუხებული სახე მიიღო და განაცხადა:

— ახლავე უკან წავიდნენ, რაც შეიძლება საჩქაროდ გაბრუნდნენ შინისაკენ... საკვირველია! ეს ხალხი, — და ხელი ჯარისკენ გაიშვირა, — რამდენი ხანია ჩემთან იბრძვის, რამდენჯერ დაუმარცხებიათ მტერი, ახლაც საქმე იქამდე მიიყვანეს, საცაა კისერს მოტეხენ მტერს და საბოლოოდ გაიმარჯვებენ. და, აი, ასეთ დროს ჩვენი გამარჯვების გვირგვინი და ჭილდოები მათ უნდა გაინაწილონ.

დაამთავრა თუ არა ეს სიტყვა, ჯარს მიუბრუნდა და შესძახა:

— განა თქვენც ასე არ ფიქრობთ, თანამებრძოლო მეგობრებო?

მთელმა ჯარმა ერთხმად იგრიალა, სარდალი მართალს ბრძანებსო.

მარტინე გახარებული და მეტისმეტად ნასიამოვნები დარჩა, რომ წინდაწინ მოფიქრებული კომედია ასე ბრწყინვალედ გაითამაშა. ჯარს გული მიეცა. გუნებაში უკვე გამარჯვებას ზეიმობდნენ და ნადავლს ინაწილებდნენ.

ეს ამბავი ელვის სისწრაფით გავრცელდა და ირანელებამდეც მიადღწია. შეშინებულმა ნახორაგანმა სასწრაფოდ გამოპყო საკმაოდ ძლიერი რაზმი და იმ მიმართულებით გაგზავნა, საიდანაც თითქოს ბიზანტიელთა ახალი ჯარი უნდა მოსულიყო. რაზმი დიდის ამბით ჩასაფრდა და ლოდინი დიუწყო იმათ, ვინც სინამდვილეში არასოდეს არ მოვიდოდა. შემდეგ ნახო-

რაგანი მთელი ლაშქრით ბანაკიდან დაიძრა და ქალაქისაკენ
გაემართა, რომ დაესწრო და ბიზანტიელთა იმ არასტრატეგულ
ჯარის მოსვლამდე აეღო ქალაქი.

სწორედ იმ დროს, როცა ნახორაგანი ბანაკიდან გამოვიდა, ბიზანტიელთა ერთ-ერთი სარდალი იუსტინე, რომელიც იერიშს ჯერ არ მოელოდა, 5 000 ცხენოსნით ქალაქიდან გავიდა. მიდიოდა სამხრეთის მიმართულებით, მახლობელი ტაძრისაკენ, რომ ღმერთს შევედრებოდა. ვერც სპარსელებმა შეამჩნიეს ცხენოსნები და ვერც ბიზანტიელებმა შენიშნეს ქალაქისაკენ მიმავალი სპარსელები (რადგან ისინი სხვა მხრიდან უახლოვდებოდნენ ქალაქს).

ნახორაგანი ქალაქის ზღუდეს მიაღწა. ატყდა საშინელი ხმაური და ორივე მხრიდან დაჰკრეს საბრძოლო ნალარა. ქალაქის ყველა უბანზე თავგანწირული და სისხლისმღვრელი ბრძოლა გაჩაღდა. განუწყვეტლივ მოზუზუნე ისართა სიმრავლემ მზე დაჩრდილა. ერთნი მანქანებს ეზიდებოდნენ და ცეცხლმოკიდებულ ისრებს სტყორცნიდნენ, მეორენი ხის კედლებს ცულებით ჩეხდნენ. ქალაქის დამცველები კოშკებიდან, მიწურებიდან, და ხომალდებზე დაკიდებული ნავეებიდან მანქანებით ისროდნენ დიდრონ ქვებს. შურდულებიდან კი უფრო პატარა ქვების წვიმა მოდიოდა განუწყვეტლივ და ერთმანეთის მიყოლებით მოქროდა ისრები და ხელშუბები. ცხენების ჭიხვინი, ფარების ერთმანეთზე ცემა და აბჯრების ქლარუნი რაღაც საშინელი ხმით ირეოდა ჰაერში. შავი ზღვის ლურჯად მოლივლივე ტალღებს დახოცილთა და დაჭრილთა თბილი სისხლის ნაკადი შეერია.

იუსტინე თავისი ლაშქრით ის იყო, უკვე მობრუნდა ტაძრიდან და როცა ნახა, რა ჯოჯოხეთური ალი ტრიალებდა, 5000 მხედრით მოულოდნელად შეუტია ზღვის ნაპირას მებრძოლ ირანელებს. ირანელებმა იფიქრეს, ეს ის ჯარია, ბიზანტიელები რომ მოელოდნენო. ხმა გავრცელდა, ახალი ჯარი მოვიდაო, შეტევაზე გადასული მტერი შიშმა და მღელვარებამ მოიცვა, აირ-დაირია და მარცხენა ფრთა მთლად დაიშალა. ბრძოლის ამ უბანზე ციხის მცველთა დიდი ნაწილი ზღუდიდან გადმოვიდა და იუსტინეს მხედრებთან ერთად დაედევნა გაქცეულ ირანელებს. მოიერიშეთა მარჯვენა ფრთა კი მწყობრად იდგა და

მედგრად იბრძოდა. ბიზანტიელებს ამ უბანზე გაუქირლავთ. ლამის გაქცევა დააპირეს. ამ დროს ერთ-ერთი ბიზანტიელი მეშუბე ვიწრო ადგილას მოემწყვდა. ის-ის იყო, გამწყვდებოდა სპილო უნდა დასძვერებოდა, რომ სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილმა შუბი ჩასცა სპილოს წარბებს ზემოთ. შუბი შიგ შეერჭო და სპილო გააშმაგა. ერთბაშად უკან მოტრიალდა, შუბი მაინც ვერ მოიცილა, უფრო გაცოფდა, ხორთუმი აქეთიქით მოიქნია და ირანელი მებრძოლები ერთმანეთს მიაჭყლიტა. გამწარებულმა ცხოველმა მასზე ამხედრებული მებრძოლები ძირს ჩამოჰყარა და გასრისა, მერე ცხენებს დაერია, მიჰყარ-მოჰყარა. ცხენებიც ყალუზზე დგებოდნენ, მხედრები თავს ვერ იკავებდნენ და ძირს ეცემოდნენ. უმხედრო ცხენები წალმა-უკულმა დარბოდნენ. ირანელთა წყობა აირია. ამით ისარგებლეს ქალაქის მცველებმა და მთელი ენერგიით შეუტიეს. მტრის მთელმა ჯარმა პირი იბრუნა და სასწრაფოდ მოკურცხლა ბანაკისაკენ. ახლა თავდამცველები შეტევაზე გადავიდნენ და გაქცეულთ დაედევნენ. დევნით და ხოცვით გული რომ იჯერეს, საყვირის ხმაც გაისმა, ნულარ მისდევთო და ეს საშინელი ბრძოლაც დამთავრდა. ბრძოლის ველზე ირანელთა 10. 000-ზე მეტი მეომარი დაეცა.

სასტიკად დამარცხებული ნახორაგანი ქუთაისის მიდამოებში დაბრუნდა, მხედრობის უმეტესი ნაწილი იქ დატოვა და თვითონ დანარჩენი ჯარით დასაზამთრებლად ქართლში გადავიდა.

ამ გამარჯვების შემდეგ ბიზანტიელებმა იმპერატორის მიერ აღრევე გამოგზავნილი ერთი სენატორის თავმჯდომარეობით, დიდი ცერემონიით გაასამართლეს გუბაზის მკვლელები. რუსტიკე და მისი ძმა იოანე სიკვდილით დასაჯეს. მარტინეს თაობაზე იმპერატორს აცნობეს, რომ ისიც მონაწილეობდა მკვლელობაში. იმპერატორმა მარტინე თანამდებობიდან მოხსნა და სასჯელად მხოლოდ ეს აკმარა, რადგან მხედველობაში მიიღო 555 წელს მის მიერ მოპოვებული ბრწყინვალე გამარჯვება. მარტინეს მაგიერ ეგრისში ბიზანტიელთა ჯარის სარდლად იუსტინე დაინიშნა.

მისიმიელების ტომი ეგრისის ჩრდილოეთ ნაწილში ცხოვრობდა, კავკასიის მთების ძირში, აფხაზეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით და სვანეთის ჩრდილო-დასავლეთით.

555 წელს, როცა ჯერ დაწყებული არ იყო ზემოთაღწერილი ბრძოლები, მისიმიელთა ქვეყანაში მოვიდა ერთი ბიზანტიელი სარდალი. მას იმპერატორის დავალებით კავკასიონის გადაღმა მცხოვრებ ბიზანტიელთა მოკავშირე ალანებისათვის ფული უნდა გადაეცა. ბიზანტიის იმპერატორი თავიდანვე მოკავშირე „ბარბაროსებს“ ყოველწლიურად უგზავნიდა საზღაურს.

სარდალი მრავალრიცხოვანი მცველებით მისიმიელების ერთ ციხე-სიმაგრეში დაბანაკდა. ხალხში ხმა გავრცელდა, სარდალს გადაწყვეტილი აქვს, ეს ციხე-სიმაგრე ალანებს გადასცესო. მისიმიელებმა მოციქულები მიუგზავნეს. თეთრწვერა და თავისიანებში დიდად პატივცემული ადამიანები — ხადე და თიანე სარდალს წარუდგნენ და მოახსენეს:

„უსამართლობისა და შეურაცხყოფის მოყენება განგიზრახავს ჩვენთვის, სარდალო, არც სხვას უნდა მისცე ნება, რომ ქონება წაგვართვას და არც თვითონ უნდა მოინდომო ამის ჩადენა. თუ ეს მართლა არ გიღვეს გულში, საჩქაროდ წადი აქედან, სხვა ადგილას გადაბარგდი. შენ იქ სურსათი არ მოგაკლდება, ჩვენ მოგიტანთ ყველაფერს, რაც კი დაგჭირდება. აქ კი არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დარჩე.“

სარდალმა მოსმენით კი მოუსმინა, მაგრამ ბევრი აღარ უფიქრია, არც არაფერი უკითხავს, გაჯავრდა, როგორ ბედავენ მონები, ასეთი სიტყვებით მიმართონ მბრძანებელსო და მოციქულები გააჯოხვინა. მცველებმა უწყალოდ სცემეს მისიმიელებს და ცოცხალ-მკვდარნი გაისტუმრეს შინისაკენ.

მოციქულების გაჯოხვამ სასტიკად აღაშფოთა და შეურაცხყო მისიმიელები. ისინი ღამე დაეცნენ თავს სარდლის ბანაკს და ყველანი ამოჟლიტეს. ცხადი იყო, ბიზანტიელები არ აპატიებდნენ ამას მისიმიელებს და სასტიკად გაუსწორდებოდნენ. ამიტომ მისიმიელებმა გადაწყვიტეს, ირანელების მხა-

რეზე გადასულიყვნენ. მაგრამ ამჯერად ბიზანტიამ მისიმიელე-ბისათვის ვერ მოიცალა, რადგან ეგრისში ებრძოდნენ ნახევრე-განს.

სისხლიანი ღამე

დამთავრდა ფოთის გარშემო დიდი ბრძოლა. ირანელები დამარცხდნენ და 556 წელს ბიზანტიელთა ლაშქარი მისიმიე-ლების მიწა-წყალს შეესია. მისიმიელებს ირანმა ვერ გაუწო-და დახმარების ხელი და საკუთარი ძალებისამარა გამაგრდნენ მკვიდრად ნაგებ ციხე ძახარში. ძახარს რკინის ციხეს ეძახდ-ნენ, მაგრამ ბიზანტიელებმა შეუტყეს და გაიმარჯვეს. ციხის მცველებიდან ოთხმოცი კაცი გადაურჩა სიკვდილს. დანარჩე-ნები მოისრა.

გამარჯვებულმა ბიზანტიელებმა ალყა შემოარტყეს ცი-ხის ერთ მახლობელ, მაღალმთიან და ძნელად მისასვლელ სო-ფელს. სოფელს სასმელი წყალიც აღარ ჰქონდა. ერთ ღამეს მოალყეებმა შეამჩნიეს, რომ სოფლელები კლდის ვიწრო ბი-ლიკით ძირს ჩამოდიოდნენ და წყალს ეზიდებოდნენ. მეორე ღამეს მოალყეთა მზვერავი ჩუმად შორიდან აედევნა მათ, ბილიკი გულდასმით დაათვალიერა და ნახა, რომ ბილიკის თავ-ზე მხოლოდ რვა კაცი იდგა გუშაგად. მზვერავი ბანაკში დაბ-რუნდა და ყველაფერი სარდალს მოახსენა.

მესამე ღამეს ბიზანტიელთა სარდალმა ასი მეომარი გაგ-ზავნა ბილიკისაკენ, და დაავალა, გუშაგები შეიპყარით, ან ამოხოცეთო. მეომრებს წინ ის მზვერავი მიუძღოდა. ბილიკის თავს რომ მიუახლოვდნენ, შეამჩნიეს, რომ გუშაგებს ცეცხლი დაენთოთ და ეძინათ, მხოლოდ ერთი ფხიზლობდა. ამ დროს ერთ ბიზანტიელს ფეხი დაუცდა, წაიქცა და ფარი გადაუტყ-და. ხმაურზე გუშაგებს გამოეღვიძათ. ბიზანტიელები შეცბნენ. საკმარისი იყო, ზევიდან ერთი ლოდი დაეგორებინათ მისიმი-ელებს, რომ ვიწრო ბილიკზე გრძლად გამწკრივებული ბიზან-ტიელები ერთიანად მოესპოთ. საფრთხის მოლოდინში ასივე მებრძოლი, თითქოს გაქვავდაო, კლდეს მიეკრა, ბუჩქნარებში მიიმალა ისე, რომ ჩამიჩუმი არ ისმოდა. კარგა ხანი რომ გა-

ვიდა და საეჭვო არაფერი ჩანდა, დარაჯებმა იფიქრეს, ყურმა მოგვატყუაო და ისევ მიიძინეს. ბიზანტიელებმა თავისი სიძულვილი ამოისუნთქეს, ნელ-ნელა აპყვნენ ბილიკს, თავს დაესხნენ მისიმიელ გუშაგებს და ყველანი ამოხოცეს. ქვევით დაბანაკებულ ლაშქარს შეატყობინეს, გუშაგები დავხოცეთო და ბიზანტიელი მეომრებიც დაუყოვნებლივ აიჭრნენ ბილიკზე. საყვირმა და იარაღის ქლარუნმა სოფელი გამოაღვიძა. გაოგნებული ხალხი ვერ გარკვეულიყო, რა მოხდა და სახლებიდან გამობოდა, მაგრამ ზედ კარზევე აწყდებოდა მტერს და შუბებზე აგებული ძირს ეცემოდა. ბავშვთა და ქალთა გულსაკლავი წივილ-კივილი იქაურობას აყრუებდა. მტარვალი არავის ინდობდა.

ერთი დედაკაცი სახლიდან ანთებული ჩირაღდნით გამოვარდა, იმწამსვე იმ საცოდავს ერთმა ჯარისკაცმა შუბი შიგტუცელში ატაკა, დავარდნილი ჩირაღდანი აიღო და სახლს ცეცხლი წაუკიდა. ჩალით დახურულ ხის სახლებს უმალ მოედო ცეცხლი. ხანძარმა შთანთქა ყველაფერი. ხელისგულივით გამოჩნდა მთელი სოფელი. აცახცახებული და დაფეთებული ბავშვები და მოხუცები აქა-იქ ორლობეებში მიყუჟულიყვნენ, ზოგი უთავბოლოდ დაბორილებდა. ვერც ერთი მათგანი ვერ გადაურჩა ბოროტი და გამხეცებული მტრის ხელს. ბავშვები გულსაკლავი ყვირილით დედებს ეძახდნენ, ბიზანტიელები კი, კლდეებიდან ყრიდნენ, ან ჰაერში ისროდნენ და ქვევით აშვერილ შუბებს ახვედრებდნენ.

ასე დამთავრდა ეს საშინელი სისხლიანი ღამე.

მტერს ეგონა, გავიმარჯვეო, მაგრამ მოტყუვდა. გათენების ხანს სოფლის მახლობელი ერთი ციხიდან უცბად ხუთასამდე მისიმიელი გამოვიდა და მოულოდნელად მოვარდნილი ნიაღვარივით თავს დაესხა ბიზანტიელებს. მრავალი მეომარი ამოწყდა, გადარჩენილები კი დაფრთხნენ და არეულ-დარეულად თავქვე დაეშვნენ ბილიკზე. ბევრი მათგანი კლდეზე გადაიჩეზა, დანარჩენები კი დაბეგვილ-დაჩეხილი და წვივებდახეთქილნი დაბრუნდნენ ბანაკში. ბრძოლა ამითაც არ დამთავრებულა. კიდევ რამდენიმე დღე იცავდნენ თავს მისიმიელები. ბოლოს მტრის სიმრავლემ სძლია და ბრძოლა შეწყვიტეს.

გამარჯვებულმა ბიზანტიელებმა ვერ გაბედეს სოფლებში

რაზმი ჩაეყენებინათ, დატოვეს მისიმიელთა მიწა-წყალი და ცენტრალურ ეგრისში დაბრუნდნენ. მისიმიელთა მხარეში შეუდგნენ ძველებური, მამა-პაპური წესით ცხოვრების აღდგენა-განახლებას.

ზ ა ვ ი

555 წლის დეკემბერს ბრძოლებში დამარცხებული ირანის ჯარის ერთი ნაწილი ეგრისში დარჩა. სარდალი ნახორაგანი კი მთავარი ჯარით ქართლში გადავიდა, რომ იქ დაეზამთრა. ეგრის-ბიზანტიის ლაშქარიც საზამთრო ბანაკში განაწილდა.

ირანელთა დამარცხებამ ხოსრო მეტისმეტად გააჩაღრა. მან ნახორაგანი ქართლიდან გაიწვია და საშინელი სასჯელი მიაგო: კისრიდან ფეხებამდე გაატყავებინა და ტიკივით გაბერილი ტყავი კლდეზე დააკიდებინა.

ხოსრო დარწმუნდა, რომ ეგრისში გაბატონება ამჯერად შეუძლებელი იყო. გადაწყვიტა, დროებით ზავი დაედო და თავისი გეგმების განხორციელება ხელსაყრელი მომენტისათვის გადაედო.

მართლაც, კონსტანტინოპოლში ირანსა და ბიზანტიას შორის დროებითი ზავი დაიდო. ეგრისის ერთი ნაწილი ბიზანტიელებს ეჭირათ, მეორე — ირანელებს. შეთანხმდნენ, დროებითი ზავის განმავლობაში გადაწყვეტილიყო ყველა სადაო საკითხი და საბოლოო ზავისათვის მიედწიათ. ბოლოს, ეგრისში დაწყებული ომის ოც წლისთავზე, 562 წელს ქალაქ დარაში ბიზანტიასა და ირანს შორის დაიდო ორმოცდაათწლიანი ზავი. მთელი ეგრისი ბიზანტიას დარჩა, სვანეთი კი ისევ ირანს ეჭირა.

ამრიგად, ოცი წლის თითქმის განუწყვეტელი და გამანადგურებელი ომის შემდეგ, ეგრისის განაწამები ხალხი მშვიდობიან ცხოვრებას ეღირსა. ნაომარი, გადამწვარი და გავერანებული სოფლები მშრომელი აღამიანის ყოვლისშემძლე ხელების წყალობით თანდათანობით იმუშებდა ჭრილობებს და კვლავ შენდებოდა. კოლხეთის ქოხებიდან კვლავ გაისმა მხიარული სიმღერის ხმები, ჭალებსა და მინდვრებში, ბაღჩა-ბა-

ლებსა და ზვრებში ომის საზარელი ხმაურის ნაცვლად კვლავ
ვაისმა ბავშვთა სასიამოვნო ყივილ-ხივილი. მართალია, მშრულ
მელის ბედი უნუგეშო იყო: ქვეყანას ისევ უცხო ძალა მუქ
ვეობდა და მიწის მუშას არა ნაკლებ სწუწნიდა სისხლს საკუთა-
რი დიდკაცობა. მაგრამ ომის საშინელებას თავდაღწეულმა
და უკეთესი მომავლის რწმენით შთაგონებულმა მხვნელ-მთეს-
ველმა იარაღის ნაცვლად კვლავ კავსა და სახნისს მოჰკიდა
ხელი.

ბიზანტიის გავლენის დამყარება საქართველოში

ირანმა ვერ მიაღწია თავის სანუკვარ ოცნებას — გაჭრილი-
ყო შავი ზღვის სანაპიროზე და ხელში ჩაეგდო ამ პუნქტზე გა-
მავალი სავაჭრო გზები. ვერ მიაღწია, მაგრამ იმედი როდი გა-
დაწყვიტა. შაჰი მაგრად ებლაუჭებოდა სვანეთს, სვანეთში ბა-
ტონობის შენარჩუნება საშუალებას აძლევდა, როცა საამისო
ხელსაყრელი მომენტი დადგებოდა, ამ მნიშვნელოვან სტრა-
ტეგიულ პუნქტს დაყრდნობოდა და კვლავ დაუფლებოდა ეგ-
რისს. ბიზანტიის მთავრობამაც კარგად იცოდა, თუ რა შედეგი
უნდა მოჰყოლოდა ირანელთა ბატონობას სვანეთში. სწორედ
ამიტომ ეგრისში ომის დამთავრების შემდეგ სვანეთი ბიზან-
ტია-ირანის ურთიერთობას ამწვავებდა. ირანელებიცა და ბი-
ზანტიელებიც აშკარად აღიარებდნენ, სანამ სვანეთის საკითხი
არ მოგვარდება, ჩვენ ვერ მოვრიგდებითო. ერთხელ, ბიზან-
ტიის ელჩმა ირანის შაჰს პირდაპირ მიმართა: „მას შემდეგ,
რაც ჩავაქრეთ ომის ალი და თითქოს თავისუფლად ამოვისუნ-
თქეთ, მხოლოდ ერთი ნაპერწკალი-ლა დარჩა: ბოროტებათა
ნაპერწკლად მე ვგულისხმობ სვანეთს, რომელიც გვემუქრება,
უდიდესი უთანხმოების ცეცხლად გადავიქცევიო.“

ბიზანტიის ხელისუფლება ამბობდა, ზავის თანახმად ეგრი-
სი ჩვენ გადმოგვეცა, სვანეთი კი ყოველთვის ეგრისის ქვე-
შევრდომად ითვლებოდა. ეგრისის მეფე იყო სვანეთის უზენა-
ესი გამგებელი. ამიტომ, ვინც გამგებელს (კოლხეთს) ფლობს,
ხელქვეითიც (სვანეთი) იმას უნდა ეკუთვნოდესო. შაჰის მთავ-
რობა ამტკიცებდა, სვანეთი ყოველთვის დამოუკიდებელი იყო

და არასოდეს კოლხეთის ძალაუფლებას არ ექვემდებარებოდა. თან ჩვენ კი არ დაგვიპყრია სვანები, თავიანთი სურვილით დაგვიმორჩილდნენ და ამიტომ სვანეთი ჩვენ გვეკუთვნისო.

ბიზანტიელმა ელჩებმა ისტორიული დოკუმენტებით დაუმტკიცეს ირანელებს, რომ სვანეთი ნამდვილად კოლხეთის მეფეს ემორჩილებოდა. მიუხედავად ამისა, ირანელები სვანეთს მაინც არ თმობდნენ. ბიზანტიის მთავრობამ გადაწყვიტა, დიდი ფულადი საზღაური მიეცა ირანისათვის. შაჰი არ დაყაბულდა.

იმ დროს, როცა ბიზანტია-ირანი სვანეთზე დაობდნენ, ქართლში, სომხეთსა და ალბანეთში ირანელთა ბატონობა მეტისმეტად მძიმე და აუტანელი გახდა. პირადი გამდიდრების სურვილით შეპყრობილი ირანელი მოხელეები მოსახლეობაზე ძალადობდნენ, სულით ხორცამდე ყველფდნენ მშრომელებს. სამხრეთ აზერბაიჯანის ერთ-ერთმა ირანელმა მმართველმა ალბანელთა ძარცვა-გლეჯით 2 400 კილოგრამი ოქრო მოხვეჭა. ირანელს 30 000 სული პირუტყვი და 2 100 მონა კაცი და ქალი ჰყავდა. გაუმაძღარი მმართველი ამასაც არ სჯერდებოდა, ღარიბს, მოხუცს, ქვრივს, ობოლს უკანასკნელ ლუკმას ართმევდა.

ირანელი დამპყრობლების ასეთმა თავგასულობამ და უსამართლობამ საყოველთაო აღშფოთება გამოიწვია დაპყრობილ ქვეყნებში. 571-72 წლებში სომხეთი, ქართლი და ალბანეთი აჯანყდნენ. ამით ისარგებლა ბიზანტიის მთავრობამ და ერთმორწმუნეთა დაცვის საბაბით ომი გამოუცხადა ირანს. ამრიგად, 562 წლის ორმოცდაათწლიანი ზავი მალე დაირღვა და ბიზანტია-ირანს შორის ახალი ომი დაიწყო.

აჯანყებულებმა ბიზანტიის კეისრის ჯარების დახმარებით განდევნეს ირანელი დამპყრობლები თავიანთი ქვეყნის უდიდესი ნაწილიდან. ირან-ბიზანტიის ომი ოც წელიწადს გაგრძელდა. ირანელები იძულებული გახდნენ, დაეტოვებინათ სვანეთი. 591 წელს ბიზანტია-ირანს შორის ისევ ზავი დაიდო. ირანმა ბიზანტიას გადასცა სომხეთის უდიდესი ნაწილი ვანის ტბამდე და ქართლი — თბილისამდე.

ამრიგად, VI საუკუნის დამლევისათვის ქართლის უდიდესი ნაწილი განთავისუფლდა ირანელების ბატონობისაგან, მაგრამ ბიზანტიის წარმატება დროებითი და ხანმოკლე გამოდგა.

მეექვსე საუკუნის ბოლოსა და მეშვიდე საუკუნის დასაწყისში ბიზანტიის იმპერია სახალხო მოძრაობამ მოიცვა, მოხატულ მფლობელური იმპერიის კრიზისი გამწვავდა. აჯანყებულნი ყებას მოსდევდა. აჯანყდა დედაქალაქის ღარიბი მოსახლეობა. დაიწყო აშკარა სამოქალაქო ომი. ბიზანტიის იმპერიის ამ უღარესად გართულებული მდგომარეობით ისარგებლა ირანის შაჰმა და 604 წელს ომი დაიწყო. სულ რაღაც თხუთმეტი წლის განმავლობაში ირანმა დაიპყრო სირია, პალესტინა, ეგვიპტე; სამჯერ მიაღვა ბოსფორის სრუტეს და კონსტანტინოპოლს დაემუქრა. ბიზანტიელებმა 591 წლის ზავით მიღებული ქართლის ნაწილიც დაკარგეს.

შეწუხდნენ ბიზანტიელები, საკმაოდ მრავალრიცხოვან ლაშქარს მოუყარეს თავი და 622 წელს ირანს შეუტყეს. პირველი დიდი დამარცხება ირანის ჯარმა მცირე აზიაში იგემა. ბიზანტიელმა კეისარმა ჰერაკლემ პონტოში გამოიზამთრა და 623 წელს სომხეთში შეიჭრა. აიღო, გაძარცვა და დაარბია დვინი და ნახჭევანი, შემდეგ ალბანეთს მიაღვა, აიღო ალბანელთა დედაქალაქი ბარდავი.

ჰერაკლეს მხარეზე იბრძოდნენ ლაზები, აფხაზები და იბერების ერთი ნაწილი, მაგრამ თავი დამოუკიდებლად ეჭირათ. როცა კეისარმა მოინდომა ირანის შუაგულში ლაშქრობა, მათ მიატოვეს ბიზანტიის ჯარი და შინ მობრუნდნენ. სომხებმა, ალბანელებმა და ქართველთა ერთმა ნაწილმა უმტყუნეს ბიზანტიის კეისარს. ჰერაკლე ფიქრობდა, ირანელებს დაერევინო, ისინი კი ჰერაკლეს შეებრძოდნენ. ამიერკავკასიელებისათვის ბიზანტიაც და ირანიც დამპყრობელი ქვეყანა იყო და, რა თქმა უნდა, ორთავეს ებრძოდნენ. 625 წელს ირანელებისაგან შევიწროვებულმა ჰერაკლემ უკან დაიხია, მცირე აზიაში. ლაშქრობის დროს ბიზანტიელებმა დაარბიეს, გაძარცვეს, დაანგრიეს და გაანადგურეს ამიერკავკასიის ქალაქები და დაბეზები. შეძრწუნებულმა ამიერკავკასიელებმა ხელიც კი არ გაუმართეს ბიზანტიელთა უკანდახეულ ლაშქარს. ხალხმა კარგად იცოდა, რომ ბიზანტიელები ირანელებზე უკეთეს დღეს არ დააყრიდნენ.

ამიერკავკასიის ხალხთა დახმარებისაგან იმედგაწყვეტილი ჰერაკლე ჩრდილოეთ კავკასიის მომთაბარე და მეომარ ხაზა-

რებს დაუკავშირდა. ხაზარებმა იფიქრეს, დიდ ნადვლსა და სიმდიდრეს მოვიპოვებთო და ხალისით დათანხმდნენ ამიერკავკასიას შესეოდნენ. 626 წლის ბოლოს ხაზართან მთავრის (ხაკანის) ბრძანებით, მომთაბარეთა დიდი ურდო აზერბაიჯანს შეესია. ხაზარებმა უამრავი ტყვე, პირუტყვი, ძვირფასი ტანსაცმელი, ოქროს ჭურჭელი და სხვა მრავალი სიმდიდრე ჩაიგდეს ხელთ. როცა ამ ამბავმა ხაზართა მთავრის ყურამდე მიღწია, სიმდიდრის გაუმადლარი სურვილით შეპყრობილმა თვითონ გადაწყვიტა, ახალი დიდი ლაშქრობა მოეწყო. VII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის მოვსეს კალანკატუაციის ცნობით, ხაზართა მთავარმა (ხაკანმა) შეატყობინა ყველას, — მთისა და ბარის ბინადართა და მომთაბარე ტომებს, — ამიერკავკასიაში უამრავ სიმდიდრეს ვიშოვით, თუ გავილაშქრებთო. შეიკრიბა უთვალავი მოლაშქრე. ლაშქარს სათავეში ჩაუდგა ჯიბლუ-ხაკანი.

ხაზართა ლაშქარი მოვარდნილი ნიაღვარივით გამოიჭრა დერბენდის გასასვლელისაკენ, მიწასთან გაასწორა დერბენდი და ცეცხლითა და მახვილით მოედო ალბანეთის ქალაქებსა და სოფლებს. აი, როგორ აგვიწერს მოვსეს კალანკატუაცი გამძვინვარებულ ხაზართა ბრბოებს: „მათი თვალი არავის იბრალეებდა, არც ულამაზეს ქალებს, არც ბავშვებს, არც მამრსა და არც მდედრს, არც უვარგისსა და გამოუსადეგარს, არ სტოვებდნენ არც ხეიბრებსა და მოხუცებს, არ იცოდებდნენ ჩვილ ბავშვებსაც, რომლებიც მოკლულ დედებს ეხვეოდნენ და რძის მაგივრად მათი ძუძუდან სისხლსა წოვდნენ. როგორც ცეცხლი მოივლის ლერწამს, ისე შედიოდნენ ერთ კარში და გადიოდნენ მეორეში.“

ალბანეთის გაძარცვისა და განადგურების შემდეგ ხაზართა გამძვინვარებული ლაშქარი „გარს შემოადგა ნატიფს, სავაჭროსა და სახელგანთქმულ დიდ ქალაქ ტფილისს“. აქვე მოვიდა იმპერატორი ჰერაკლე თავისი ჯარით. ეს იყო 626 წელს. იმპერატორი გადაეხვია ხაზართა წინამძღოლს, ჩემი შვილი ხარო და თავზე საკუთარი გვირგვინი დაადგა. დიდებული ნადიმი გადაუხადა ჯიბლუ-ხაკანს და მის სარდლებს ძვირფასი ოქრო-ვერცხლის ჭურჭელი, სამეფო ტანსაცმელი და ძვირფასი ქვებით მოოჭვილი ბეჭდები აჩუქა. შემდეგ ჰერაკ-

ლემ ხაკანს თავისი ქალიშვილის ევდოკიას სურათი უჩვენა და შეჰპირდა, ცოლად მოგათხოვებ, თუ ხაზარები ამიერკავკასიისა და სპარსეთზე სალაშქროდ გამომყვებიანო.

თბილისის მთავარ ციხე-სიმაგრეს ქართველები და სპარსელები იცავდნენ. ირანის შაჰმა ალყაშემორტყმულებს 1000 რჩეული მეომარი მოაშველა. ქალაქის დამცველნი მდგრად დახვდნენ მტერს. გაიმართა სასტიკი და დაუნდობელი ბრძოლა. ქართველი ისტორიკოსის ჯუანშერის სიტყვით, ქართლის მაშინდელი ერისმთავარი სტეფანოზი, გულადი და უშიშარი სარდალი, ყოველდღე ქალაქის მთავარ შესასვლელ კარებთან იბრძოდა და აკავებდა მოზღვაებულ მტერს. ერთ-ერთ ბრძოლაში სტეფანოზი მოკლეს. მტერი ქალაქში შემოვიდა და ციხეს ალყა შემოარტყა. ციხის მცველები არ ებუებოდნენ ხაზარებსა და ბიზანტიელებს. მოალყეებმა ციხის კედლებს ოთხთვლიანი მანქანებით უზარმაზარი ქვები დაუშინეს. კედელი იზარებოდა, მაგრამ დამცველები მხნეობას არ კარგავდნენ, დანგრეულს ხელახლა აშენებდნენ და ერთმანეთს ამხნეებდნენ. ბიზანტიელებისა და ხაზარების ურიცხვი ლაშქარი, რომელიც „მთებსავით გარსშემოდგომოდა ქალაქს“—ქვითა და ქვიშით გატენილ უზარმაზარ ტიკებს ყრიდა მტკვარში, აგუბებდა მდინარეს და ქალაქში უშვებდა. ამოო გამოდგა მტრის ყოველი მეცადინეობა. ქალაქს მდგრად იცავდნენ. იმედდაკარგულმა მტერმა თათბირი გამართა და გადაწყვიტა, ქალაქისათვის ალყა მოეხსნა.

თბილისის ციხის მცველებმა რომ გაიგეს, მტერი წასვლას აპირებსო, უფრო გათამამდნენ და სასაცილოდ აიგდეს იმპერატორი და ხაკანი. ერთი დიდი გოგრა მოიტანეს, ერთი წყრთის სიგრძესა და სიგანეზე ხაკანი დაახატეს, წარბების ნაცვლად წვრილი ხაზი გაავლეს. პირტიტველა ხაკანს ერთი მტკაველის სიფართის ნესტოები უჩანდა. გამოვიდა ხაზართა სახეს მიმსგავსებული გამოსახულება, რომელიც ბრმად გამოიყურებოდა. გოგრა ციხის გალავანზე დადეს მტრის დასანახად და ისრების სროლა დაუწყეს, თან ხმამაღლა გაჰყვიროდნენ: „აი, თქვენი კეისარი, მეფე, მობრუნდით, თაყვანი ეციო.“ ასევე სასაცილოდ აიგდეს ციხისმცველებმა ჰერაკლე კეისარი. გალავანზე გადმომდგარი მეომრები ბიზანტიელებს ჩასძახოდ-

ნენ, თქვენს მეფეს თხის წვერი და ვაცის კისერი ^{წვესო} გა-
გულსებული კეისარი და ხაკანი ბოლმას გულში ^{გაგულსებული}
არა ნაკლებ გამძვინვარდა ხაზართა ჯარიც. დაიღალდნენ და და-
სუსტდნენ, დახოცილებისა და დაქრილთა მოვლას ვერ ასდი-
ოდნენ. ზამთარიც ახლოვდებოდა. იმპერატორი იძულებული
გახდა, თბილისისათვის ალყა მოეხსნა და სპარსეთში გაელაშ-
ქრა. ხაკანი კი შინ გაუშვა, იმ პირობით, რომ მომავალ წელს
უფრო დიდი ჯარით დაბრუნებულიყო და ჯავრი ეყარა.

627 წელს ხაზართა მრავალრიცხოვანი ლაშქარი ჯიბლუ-ხა-
კანის შვილის შათის წინამძღოლობით ისევ მიადგა თბილისს.
გაათრებულ შათი არაფერს ზოგავდა, ოღონდ შური ეძია
თბილისელებზე, მათ ხომ გასულ წელს შეურაცხვეს და გა-
ამასხრეს ხაზარების ხაკანი. თბილისელები ამჯერადაც თავ-
განწირულად ებრძოდნენ მტრებს, მაგრამ, როგორც იმდროინ-
დელი ისტორიკოსი გადმოგვცემს, „ძველ, მხნე კაცთაგან არა-
ვინ იყო ქალაქის შიგნით, და ორი თვის გმირული ბრძოლის
შემდეგ იძულებული გახდნენ, იარაღი დაეყარათ ურიცხვი
მტრის წინაშე. ციხის დაცემისთანავე მტერი ქალაქს მოედო
და დაიწყო საშინელი ხოცვა და ძარცვა-რბევა. დაუნდობელმა
ხაზარებმა ქალაქში სისხლის ტბა დააყენეს. „დედათა ოხვრა
და გმინვა ისე ისმოდა, როგორც ურიცხვი ცხვრის ფარის ბლა-
ვილი“. თბილისის ქუჩები დახოცილთა გვამებით დაიფარა.
მიცვალებულებს და დაქრილებს უწყალო მეომრები ფეხებით
თელავდნენ. საშინელი ხოცვა-ყლეტა მხოლოდ მაშინ დამთავ-
რდა, როცა „შეწყდა ხმა ტირილისა და ვაებისა და აღარავინ
გადარჩა ცოცხალი“ და როცა მტერმა გაიგო, რომ „მათი მახ-
ვილები დაძლნენ სისხლისდვრით“.

გაძღა მტერი თბილისში ნაძარცვი სიმდიდრითაც: მოსახ-
ლეობა გაქლიტეს თუ არა, ხაზარებმა ხელთ იგდეს განძით სავ-
სე ყუთები. მთელ ჯარს ზურგით მიჰქონდა განძეული და ერთ-
მანეთზე ახვავებდა თავისი ბატონის წინაშე. იმდენ ხანს მიჰ-
ქონდათ ნაძარცვ-ნაალაფევი, რომ ხაკანს ყურებაც კი მოსწყ-
ყინდა ოქროსა და ვერცხლის ფულების ურიცხვი სიმრავლისა.
„მტერმა ხელთ იგდო ეკლესიები, მარგალიტის ქვებით მოოქ-
ვილი უთვალავი სამკაული და ჭურჭელი... ვერცხლის ჭიქები
და სასმისები, ოქროს ქანდაკებები, აგრეთვე ყანწები და უზარ-

მაზარი ხის ხაპები, რომლებითაც ხორცის წვეს თქვენი
ნენ.“

თქვენი
წილი

ჰერაკლე კეისარი კი სომხეთიდან ასურეთში შეტევა
რატორის ჯარი გზადაგზა უღმობლად ანადგურებდა ყველა-
ფერს, რაზედაც კი ხელი მიუწვდებოდა. ირანელებმა ჰერაკ-
ლე სატახტო ქალაქ კტეზიფონთან შეაჩერეს, მაგრად დაუხვდ-
ნენ. ჰერაკლემ ვერ გაბედა კტეზიფონისათვის შეეტია და-
უკან დაიხია სამხრეთ აზერბაიჯანში. ვინ იცის, რითი დამთავ-
რდებოდა ბიზანტიის იმპერატორის ეს ლაშქრობა, რომ ბედ-
ნიერ შემთხვევას არ ეხსნა იგი გასაჭირისაგან. ამ დროს ირან-
ში სასახლის გადატრიალება მოხდა. შაჰი მოკლეს და ტახტის
მემკვიდრემ ჰერაკლესთან დაუყოვნებლივ საზავო მოლაპარა-
კება დაიწყო. 628 წლის აპრილში ირანს და ბიზანტიას შორის
ისევ ზავი დაიდო.

ამ დროიდან მთელი საქართველო ბიზანტიის გავლენის
სფეროში მოექცა. ბიზანტიელები ეგრისს უფრო უჭერდნენ
ხელს, ვიდრე ქართლს. მეშვიდე საუკუნის მეორე ნახევარში
ბიზანტიის მთავრობამ ეგრისის მეფის ხელისუფლებაც კი მოს-
პო, ხოლო ქართლის შინაურ საქმეებში ნაკლებად ერეოდა.
ასე გაგრძელდა რამდენიმე ათეულ წელიწადს. მალე სასანიან-
თა ირანის სახელმწიფოს ბოლო მოუღეს ახალმა საშიშმა დამპ-
ყრობლებმა — არაბებმა. საქართველოსა და ამიერკავკასიაშიც
არაბთა ბატონობის მძიმე ხანა დადგა.

III

ბრძოლა არაბი დამპყრობლების წინააღმდეგ

სახალიფო და დაპყრობითი ომები

დასავლეთ აფრიკის ქვიშიანი სანაპიროებიდან აღმოსავლეთით, თითქმის წყნარ ოკეანემდე გადაჭიმულია უდაბნოები. ამ უდაბნოთა ცენტრალურ ზონაში, აზიის სამხრეთ დასავლეთით მდებარეობს არაბეთის ნახევარკუნძული. ეს არის უმთავრესად მშრალი სტეპებისა და ნახევრად უდაბნოების ქვეყანა. მისი ტერიტორია ევროპის კონტინენტის ერთი მეოთხედის ტოლია. ნახევარკუნძულს დასავლეთიდან წითელი ზღვა აკრავს, აღმოსავლეთიდან—სპარსეთის ყურე, სამხრეთიდან კი—ინდოეთის ოკეანე. ადრე, ჩრდილოეთით ნახევარკუნძული სინაის ყელით უერთდებოდა ეგვიპტეს. ამჟამად ეს ყელი არ არსებობს. მის ადგილას გაყვანილია სუეცის არხი.

არაბეთის ნახევარკუნძულის ამ უზარმაზარ ტერიტორიაზე უძველესი დროიდანვე ერთმანეთის მონათესავე სხვადასხვა ტომები ცხოვრობდნენ. ამ ტომებს არაბებს ეძახდნენ. ქვეყნის შუა ნაწილი ნეჯდი ყველაზე მოუსავლიანი და მწირი ადგილი იყო. აქ მომთაბარეობდნენ მამაცი და გაბედული მეჯოგე ბედუინები. ბედუინის თითქმის ერთადერთ სიმდიდრედ აქლემი ითვლებოდა. უდაბნოს ამ ნამდვილ ხომალდს რამდენიმე დღე შეუძლია უსმელ-უჭმელად გაძლოს. ბედუინების სამხრეთ-დასავლეთით ბინადარი არაბები ცხოვრობდნენ. ნახევარკუნძულის უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მდებარეობდა მდიდარი და აყვავებული ოაზისი—იამენი, ანუ ბედნიერი არაბეთი. „იამან“ არაბულად მარჯვენას ნიშნავს. აქედანაა მიღებული „ბედნიერი“, რადგან ცრუმორწმუნე ხალხები „მარჯვენას“ „ბედნიერის“ მნიშვნელობას უკავშირებდნენ. ასეთივე

რწმენა უძველესი დროიდანვე ქართველ ტომებშიც არსებულა, რაზედაც მიუთითებს ქართული „მარჯვენა“ — მარჯვენა და „მარცხენა“ — „მარცხი“, „დამარცხება“. არსებულა
მარჯვენა
მარცხენა

იემენიდან ჩრდილოეთისაკენ, წითელი ზღვის სანაპირომთაგორიან და უნაყოფო ჰიჯაზზე გადიოდა დიდი სავაჭრო-საქარავნო გზა. ეს გზა არაბეთს, ბიზანტიას, ირანს და სხვა ქვეყნებს ერთმანეთთან აკავშირებდა. ამ საქარავნო გზაზე გაშენებული იყო არაბეთის ორი დიდი ქალაქი — მექა და მედინა.

ახალი წელთაღრიცხვის V—VI საუკუნეებში არაბეთში გვაროვნული წყობილება ჯერ კიდევ ძალაში იყო, მაგრამ თანდათანობით ძლიერდებოდა დიდკაცობის გავლენა. ტომთა ბელადები, მათი ოჯახის წევრები და ნათესავეები ცდილობდნენ, დაემორჩილებინათ მომთაბარე მეჯოგე ბედუინები და თავიანთი ჯოგების მწყემსებად გადაექციათ. ამ ნიადაგზე იზრდებოდა წინააღმდეგობა ღარიბებსა და წარჩინებულებს შორის. წარჩინებულებს სურდათ, შეენარჩუნებინათ და განემტკიცებინათ ბატონობა და გაერთიანებისაკენ მიისწრაფოდნენ. გაერთიანება აინტერესებდათ ვაჭრებსაც.

მეშვიდე საუკუნის დასაწყისში არაბეთის სამხრეთი ნაწილი სასანიანთა ირანმა ჩაიგდო ხელში, ჩრდილოეთი კი ბიზანტიამ. იემენიდან ჰიჯაზზე გამავალ საქარავნო გზაზე თითქმის აღარავინ დადიოდა. ამ დროიდან მთავარი სავაჭრო გზა სპარსეთის ყურით და მდინარე ევფრატის გაყოლებით მიდიოდა. სავაჭრო გზის გადანაცვლებამ დიდი გავლენა იქონია მოსახლეობის ყველა ფენაზე. დაზარალდნენ ბედუინებიც. ისინი ძველ გზაზე ქარავნების გამყოლებად და მცველებად მუშაობდნენ და გარკვეულ შემოსავალს ღებულობდნენ.

ასეთ პირობებში დაიწყო ფეოდალური ურთიერთობის ჩამოყალიბება არაბეთში.

არაბეთის ფეოდალური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ახალმა რელიგიამ. ამ ახალ რელიგიას ისლამი ეწოდა, რაც ღვთისადმი მინდობას ნიშნავს. მის მომხრეებს მუსლიმანებს ე. ი. მინდობილებს უწოდებენ. ახალი რელიგიის მიმდევრებს რელიგიის ფუძემდებლის მაჰმადის სახელის მიხედვით მაჰმადიანებსაც ეძახიან. VII საუკუნეში შექმნილი არაბთა ფეოდალური სახელმწიფოსა და რე-

ლიგიის მეთაურებს მუჰამედის (მაჰმადის) მოადგილეები ეწოდებოდათ. ხალიფას სახელის მიხედვით არაბთა სახელმწიფოსაც სახალიფო დაერქვა.

სახალიფო თავიდანვე დაპყრობების გზას დაადგა. არაბ ფეოდალებს მდიდარი ქვეყნების დაპყრობა, სიმდიდრის ხელში ჩაგდების გარდა, სახალიფოში მიმდინარე კლასობრივი ბრძოლის შენელებისათვისაც სჭირდებოდათ. ფეოდალები ღირბ არაბებს ზღაპრულ ფერებში უხატავდნენ მეზობელი თუ შორეული ქვეყნების სიმდიდრეს. არაბეთის მწირი ბუნების წიაღში მცხოვრებ ყველა ფენას სიმდიდრე თავისებურად იზიდავდა. ჯერ კიდევ მუჰამედის სიცოცხლეში გაილაშქრეს არაბებმა სირიაში, მაგრამ ვერავეითარ წარმატებას ვერ მიაღწიეს და ახალი დიდი ლაშქრისათვის მზადება დაიწყეს. ამ დროს, 632 წელს, გარდაიცვალა მუჰამედი.

ხალიფა აბუ ბექრის დროს დაიწყო დიდი და ხანგრძლივი ომები ბიზანტიისა და ირანის წინააღმდეგ. 635—37 წლებში არაბებმა ბიზანტიელებს წაართვეს სირია და პალესტინა, მომდევნო წლებში — ეგვიპტე. 651 წელს არაბებმა დაიპყრეს მთელი ირანი. სასანიანთა სახელმწიფოს ბოლო მოეღო. არაბთა დამპყრობლური მახვილი თითქმის მთელ მაშინდელ მსოფლიოს გადაწვდა.

არაბი ფეოდალები სხვათა ქვეყნებს იპყრობდნენ და ისლამს ავრცელებდნენ, ამბობდნენ საღვთო ომს ვეწევით ურწმუნოთა წინააღმდეგო. სინამდვილეში ქვეყნებს იპყრობდნენ იმისათვის, რომ სახალიფოს ტერიტორია გაეფართოებინათ, ნადავლი ეშოვნათ და ხარკი აეღოთ. ჩვენ, — ამბობდნენ არაბი ფეოდალები, — ღვთისაგან რჩეული და შეყვარებული ვართ, ეს ქვეყანაც ჩვენი კეთილდღეობისა და სიამოვნებისთვისაა გაჩენილი, არამუსლიმანებს იმდენად აქვთ არსებობის უფლება, რამდენადაც ჩვენთვის მუშაობენ, გვაჭმევენ და გვასიამოვნებენო.

IX საუკუნის არაბი ისტორიკოსის იაკუბის ცნობით, ხალიფა ომარს (634—644 წწ.) უთქვამს: „მაჰმადიანები ჰამენ მათ (დაპყრობილებს), სანამ ცოცხლები არიან, ხოლო როცა დავიხოცებით, ჩვენი შვილები შეჰამენ მათ შვილებს“. ხალიფას

ეს ნათქვამი მშვენიერად გამოხატავს არაბთა დაპყრობების
ნამდვილ მიზანსა და ხასიათს.

თავდაპირველად არაბები შედარებით ღმობიერად ეპყრო-
ბოდნენ დაპყრობილი ქვეყნების მოსახლეობას და არც სარწ-
მუნოებას დევნიდნენ. განსაკუთრებით რბილი და შედარებით
ადვილი ასატანი იყო არაბთა ბატონობა იქ, სადაც ნებაყოფ-
ლობით დაემორჩილებოდნენ. მართლაც ზოგან ბიზანტიელები-
სა და ირანელების ძალმომრეობით სულშეხუთული ხალხები
არაბებს ხვდებოდნენ, როგორც განმათავისუფლებლებს. ამ
გარემოებამ საგრძნობლად შეუწყო ხელი არაბთა წარმატებას.

პირველ ხანებში სახალიფოს დაპყრობილი ქვეყნებიდან
უამრავი სიმდიდრე შემოსდიოდა. მარტო ერაყიდან ყოველ-
წლიურად ასი მილიონი დირჰემის (დაახლოებით 25 მილიონი
მანეთი ოქროთი) შემოსავალს იღებდნენ. 637 წელს, როცა
არაბებმა სასანიანთა ირანის სატახტო ქალაქი კტეზიფონი აი-
ღეს, მათ ხელში ჩაუვარდათ 900 მილიონი დირჰემის ღირებუ-
ლების ქონება, მათ შორის ხელოვნების მრავალი ძეგრფასი ნი-
მუში და ოქრო-ვერცხლის ნივთები. უდაბნოს შვილებმა არც
კი იცოდნენ, როგორ მოეხმარათ ისინი. იმავე კტეზიფონში
არაბებს ხელში ჩაუვარდათ ძვირფასი ქვებით მოოჭვილი სასა-
ნიანთა სასახლის დიდი ხალიჩა. ეს იყო ხელოვნების უძვირფა-
სესი ნიმუში. სხვა ნადავლთან ერთად დიდი ხალიჩა ხალიფას
გაუგზავნეს მედინაში. ომარმა არ იცოდა, რა ექნა ხალიჩისა-
თვის. მთელს არაბეთში არსად იყო ისეთი სამოქალაქო ნაგე-
ბობა, ხალიჩა რომ გაეშალათ. უხერხულ მდგომარეობაში ჩა-
ვარდნილი ხალიფა ამ გაჭირვებიდან ალიმ, მაჰმადის სიძემ,
გამოიყვანა: მისი წინადადებით ხალიჩა დაჭრეს და ხალიფას
და მის ახლობლებს დაუნაწილეს. ერთი ნაჭერი ალისაც შეხვ-
და. მან შემდეგში ეს ნაჭერი 20 000 დირჰემად (დაახლოებით
5 000 მანეთი ოქროთი) გაყიდა.

დაპყრობების გზით მოპოვებული სიმდიდრის უდიდესი
ნაწილი არაბი ფეოდალების კუთვნილება იყო, არაბთა საზო-
გადოების დაბალი ფენა კი სილატაკეში ცხოვრობდა და შიმ-
შილობდა. ამ მხრივ საინტერესო და დამახასიათებელია ერთი
არაბული თქმულება ხალიფა ომარზე:

ერთხელ, საღამო ეამს, როცა მზე უკვე კარგა ხნის ჩასუ-

ლი იყო და საკმაოდ ბნელოდა, ომარი თავისი მსახურის თან-
ხლებით ქალაქგარეთ გავიდა სასეირნოდ. ქალაქის ერთ-ერთ კუთხეში
რა უბანში მათ თვალი მოჰკრეს მოგიზგიზე კოცონს. ხალიფა-
იქითყენ გაემართა. მიუახლოვდა თუ არა, დაინახა ერთი დედა-
კაცი, რომელსაც გარს ბავშვები შემოჰხვეოდნენ და საცოდა-
ვად ტიროდნენ. დამწუხრებული დედაკაცი კოცონთან ჩაცუც-
ქულიყო და ნაღვლიანად შესცქეროდა ქვაბს.

— მშვიდობა თქვენდა, კოცონთან მსხდომნო! — მიესალმა
ომარი ქალს.

— კურთხეულ იყავ და მშვიდობა შენდა! — იყო პასუხი.

— შეიძლება, მოვიდე თქვენთან?

— მობრძანდით, თუ კეთილი ნებით მოდიხართ, თუ არა-
და, ღვთის გულისათვის, ნუ დაგვირღვევთ მყუდროებას.

ხალიფა ახლოს მივიდა, მოხერხებული ადგილი მონახა, ჩა-
მოჯდა და შეეკითხა:

— აქ რას აკეთებთ?

— ჩვენ აქ გვაჩერებს ღამე და სიცხვე! — მიუგო ქალმა.

— რატომ ტირიან ბავშვები?

— შიათ და იმიტომ!

— რა გაქვს ქვაბში?

— არაფერი. ვერ ვაწყნარებ და ამიტომ ჩამოვკიდე ქვაბი,
ამათ ჰგონიათ, რაღაცა იხარშება, ამასობაში დაიღლებიან და
ჩაეძინებათ კიდევ! დაე, ღმერთი იყოს მსაჯული ჩემსა და
ომარს შორის!

— კეთილო ქალო! — მიუგო ხალიფამ, — საიდან უნდა
იცოდეს ომარმა შენი ამბავი?

— მან გაგზავნა ჩემი ქმარი ომში, ის საწყალი იქ დაიღუ-
პა და მე და ჩემს პატარებს ლუკმა არა გვაქვს. თვით განსაჯე:
ჩვენზე მზრუნველობა ომარს აკისრია, ის კი ამაზე არც ფიქ-
რობს.

დაფიქრებული ომარი გაეცალა მათ, მობრუნდა სასახლეში
და თავისი ზურგით მიუტანა ქალს ფქვილი და ხორცი, თვი-
თონ მოუხარშა, დააპურა და მანამ არ წასულა, ვიდრე ბავშ-
ვებმა მშვიდად არ დაიძინეს.

ამ თქმულებაში კარგად ჩანს, როგორ სილატაკეში ცხოვ-

რობდა არაბი ხალხი იმ დროს, როცა ფეოდალური დიქტატორ-
 ბა სიმდიდრეში ცურავდა და არც იცოდა, როგორ შეეცდებოდა
 ეს სიმდიდრე.

ამიერკავკასიის დამპყრობა

ამიერკავკასიის ქვეყნებში არაბთა პირველი დამრბევი რაზმები 636—637 წლებში გამოჩნდნენ. მაშინ არაბებმა სირიაზე გაილაშქრეს და ამიერკავკასიის ქვეყნებში ხელს ითბობდნენ. შეესეოდნენ სოფლებს, დაბებს, დაარბევდნენ იქაურობას და ნაალაფევით უკან ბრუნდებოდნენ.

639 წელს არაბებისაგან დამარცხებულმა ირანელმა ფეოდალებმა ალბანეთს შეუტიეს, გაძარცვეს ქალაქი ბარდა და მრავალი ტყვე ჩაიგდეს ხელთ. ალბანელებმა ჯუანშერის მეთაურობით მედგარი წინააღმდეგობა გაუწიეს შემოსეულებს. ამ ბრძოლებში ჯუანშერს ეხმარებოდნენ ქართლისა და სომხეთის მეომრებიც. ქართლის მთავარმა ადარნერსემ ერთ-ერთ ბრძოლაში დაჭრილ ჯუანშერს თვითონ შეუხვია კრილობა. შემდეგ ალბანელებს მხარში ამოუდგა და მტერი განდევნეს.

640 წელს არაბთა დამრბევი რაზმები მოედნენ სომხეთის მიწა-წყალს. გაძარცვეს მრავალი ქალაქი და სოფელი, ტყვედ ჩაიგდეს მეომრები. მიწა-წყალს კი ვერ დაეპატრონენ და უკან გაბრუნდნენ. სომხებმა ამოისუნთქეს, მაგრამ ორი წელიც არ იყო გასული, რომ სომხეთში არაბთა უფრო მრავალრიცხოვანი ლაშქარი შემოიჭრა. სამშობლოს დამცველებს სათავეში ჩაუდგა სომეხი ფეოდალი თეოდოროს რშტუნი.

ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის დროიდან მთელ ამიერკავკასიას ბიზანტია ფლობდა და ბიზანტიის მთავრობა ვალდებული იყო, დაეცვა ქვეყანა შემოსეული მტრებისაგან. რშტუნმა მიმართა ბიზანტიას, მაგრამ ბიზანტიის სარდალმა უარით გამოისტუმრა. არც ქართლსა და ალბანეთს ეცალათ. ორივე ქვეყანა საკუთარ საზღვრებს დარაჯობდა. არაბები მათაც ემუქრებოდნენ. ასე რომ, სომხებს მარტო მოუხდათ ბრძოლა არაბების წინააღმდეგ. დამპყრობლები სომხეთის დედაქალაქ დვინში შეიჭრნენ, გატეხეს ციხისმცველთა გმირული წინააღ-

მდეგობა და ქალაქი აიღეს. ბრძოლაში დაიღუპა თორმეტი-ათასი სომეხი, 35 ათასი კაცი, უმთავრესად ქალაქების მცველები, ტყვედ ჩაუვარდა მტერს. VIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის ლევონდის სიტყვით, „უზომო იყო განსაცდელი, რომელიც სომეხ ხალხს დაუდგა; ვაებამ, კენესამ და მოთქმამ მოიცვა ქვეყანა. არავინ იცოდა, რა უფრო ეტირათ: უსჯულოთა მახვილით სიკვდილი; თუ ცოცხლად დარჩენა და ვაქიშვილებთან და ქალიშვილებთან განშორება. ხოცვა-ჟლეტას გადაარჩინილნი, შესახედავად საცოდავნი, მკვდრებივით დაცემულიყვნენ მკვდრების გვამებზე და სისხლში მოსვრილნი ქვითინებდნენ, მაგრამ არ შეეძლოთ ამ გვამების აღება და დასაფლავება.“

იმავე ხანებში (642-43 წწ.) არაბთა რაზმები ქართლსა და ალბანეთში შეიჭრნენ. დამპყრობლებს ყველგან მდგრად შეხედნენ, მათაც ნადავლი აკრიფეს, ტყვეები წაიყვანეს და გაეცალნენ სომხეთსაც, ქართლსაც და ალბანეთსაც. ამგვარად, არაბთა ამ პირველ ლაშქრობებს არავითარი პოლიტიკური შედეგი არ მოჰყოლია: არაბებმა ამიერკავკასიაში ფეხი ვერ მოიკიდეს.

651 წელს არაბებმა მთლიანად დაიპყრეს ირანი, უკვე ცხადი გახდა, რომ მრავალრიცხოვანი დამპყრობლების წინააღმდეგ ამიერკავკასიის ქვეყნები ვერას გააწყობდნენ. 652 წელს სომხეთმა მორჩილება გამოუცხადა არაბებს. ქართლს საფრთხე დაემუქრა.

653 წლის ზამთრის დასაწყისში ქალაქ დვინში არაბთა დიდძალი ჯარი დაბანაკდა. აქედან არაბთა სარდალი ქართლს დაემუქრა: ან დაგემორჩილდით, გვემსახურეთ, ან თქვენი ქვეყანა დასტოვეთო. ქართველები არ დაემორჩილნენ და თავდასაცავად ემზადებოდნენ. განრისხებული არაბთა სარდალი ქართლის საზღვრებისაკენ დაიძრა, რომ ერთიანად გაენადგურებინა და მოესპო ქართველობა. მაგრამ ამჯერად ქართლი მოახლოებულ უბედურებას მკაცრმა ზამთარმა გადაარჩინა: ქართლისაკენ მიმავალ არაბებს გზაში დიდმა თოვლმა და სუსხიანმა ყინვებმა მოუსწრო. სიცივეში ბრძოლას შეუჩვეველმა არაბებმა მიატოვეს ქართლიც და სომხეთიც და სირიაში გადაბარგდნენ. ამით ისარგებლეს ბიზანტიელებმა და სომხეთში შეიჭრნენ, დაარბი-

ეს და გაძარცვეს სომხეთის ბევრი ოლქი. 654 წლის გაზაფხულზე არაბთა სარდალი ჰაბიბი ისევ სომხეთში ბიზანტიელები დაამარცხა და განდევნა. ბიზანტიელთა სარდალი მავრიანოსი ქართლში გამოიქცა.

ჰაბიბიმ სომხეთი და ალბანეთი დაიმორჩილა და დიდი ლაშქრით ქართლისაკენ წამოვიდა. ქართველებმა იფიქრეს, წინააღმდეგობის გაწევა უაზრობააო და ქვეყანა აოხრებისა, ხოცვა-ჟლეტისა და განადგურებისაგან რომ ეხსნათ, ამჯობინეს, ნებით დამორჩილებოდნენ. ჯერ ერთი, ნებით დამორჩილებულებს არაბები რბილად ექცეოდნენ, მსუბუქ ხარკს სჯერდებოდნენ და ქრისტიანულ სარწმუნოებას არ სდევნიდნენ. მეორეცა და, სომხეთის მაგალითიდან ჩანდა, შეიძლება წინააღმდეგობა გაეწიათ, დროებით თავისუფლება შეენარჩუნებინათ, მაგრამ არაბთა მრავალრიცხოვან ლაშქარს ბოლომდე ვერ გაუძლებდნენ. თანაც არაბეთთან დამორჩილებით ბიზანტიელთა ბატონობას თავს დააღწევდნენ.

654-655 წლებში საქართველოსაკენ მიმავალ ჰაბიბის ქართლის ერისმთავარმა თავისი ელჩები შეაგება. შეუთვალა, დავზავდეთ და დაგმორჩილდებითო და ძღვენიც მიართვა. ქართველმა ელჩმა არაბების სარდალს ქება-დიდება შეასხა, რომ მისი გული მოენადირებინა. ელჩმა უთხრა ჰაბიბის, თქვენ ღვთისაგან გამორჩეული და შეყვარებული ხალხი ხართო. არაბთა სარდალს ძალიან გაუხარდა, ქართველები ნებაყოფლობით რომ დაემორჩილნენ და მირთმეული ძღვენი ხარკის ანგარიშში ჩაუთვალა. ქართლში შემოსულმა ჰაბიბიმ ერისმთავარს მისწერა: „ჩემთან და ჩემს გვერდით მყოფ კეთილმორწმუნეებთან თქვენი მოციქული მოვიდა და მოგვახსენა, რომ ჩვენ (არაბები) სწორედ ის ერი ვართ, რომელსაც ღმერთმა პატივი მიანიჭა და დააწინაურა... მერე გვიამბო, რომ თქვენ მშვიდობიანობის ჩამოგდებას გვთხოვთ. თქვენი საჩუქრები დავთვალე და თქვენ ხარკად ჩავითვალეთ. გიგზავნით ხელშეკრულებას, რომელშიც ჩამოთვლილი მაქვს პირობები: თუ მიიღებთ იმას და ასარულებთ, ხომ კარგი, თუ არა და ღვთისა და მისი მოციქულის სახელით ომს გამოგიცხადებთო“.

ქართლის მმართველი წრე დათანხმდა არაბთა სარდალის მიერ წარმოდგენილ პირობებზე. ეს ხელშეკრულება ანუ „დაც-

ვის სიგელი“, რომელიც გაცემულია ქალაქ თბილისში, აწარმოებულ არაბთა სარდლის ჰაბიბის მიერ და დაცულა კუნის არაბი ისტორიკოსების ბელაძორისა და ტაბარის ისტორიულ შრომებში, ასეთი იყო:

1. არაბები ქართველთა სიცოცხლეს, სარწმუნოებას, ეკლესია-მონასტრებს უვნებლობას და ხელუხლებლობას აღუთქვამენ; 2. ქართველები მორჩილებას უცხადებენ არაბებს და იხდიან ხარკს—ჯიზიათს, პირად გადასახადს თითო კომლზე დინარის (დაახლოებით 5 მანეთი ოქროთი) რაოდენობით; 3. ქართველებს უფლება არა აქვთ რამდენიმე კომლი ერთ კომლად შეაერთონ და ამ გზით ხარკი შეამცირონ; არც არაბებს აქვთ უფლება, ერთი კომლი რამდენიმე კომლად გაჰყონ და ამ გზით ხარკი გაადიდონ; 5. ქართველები ვალდებული არიან, დაეხმარონ არაბებს შეძლებისდაგვარად, რჩევით და თანადგომით თავიანთი მტრების წინააღმდეგ ბრძოლაში, ე. ი. ქართლის მოსახლეობა კისრულობს სამხედრო სამსახურს; 6. თუ ქართველები ისლამის სარწმუნოებას მიიღებენ, მაშინ ისინი ჩაითვლებიან მუსლიმანების ძმებად და ჯიზიათისაგან თავისუფალნი იქნებიან, მაგრამ ვინც ისლამში გადასვლის შემდეგ უარყოფს მას და ისევ ქრისტიანობას დაუბრუნდება, მას პირდაპირ ომი გამოეცხადება, ე. ი. დაისჯება.

ამრიგად, 655 წელს აღმოსავლეთ საქართველო არაბების ბატონობის ქვეშ მოექცა, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ყოფილა საბოლოო დამორჩილება. არაბთა ბატონობა ამჯერად მხოლოდ ორ წელიწადს გაგრძელდა. 657-661 წლებში სახალიფოში ატყდა დაუნდობელი შინაური ბრძოლა ხალიფას ტახტის გარშემო. ამით ისარგებლეს ამიერკავკასიის ქვეყნებმა და არაბების მოხარკეობისაგან თავი გაითავისუფლეს.

661 წელს სახალიფოში შინაური ბრძოლა დამთავრდა. გაიმარჯვა სირიის მმართველმა მუავიამ ომეადების გვარიდან. ამ დროიდან სახალიფოს ცენტრი სირიის მთავარი ქალაქი დამასკო გახდა, ხოლო არაბთა სახელმწიფოს სათავეში ომეადების დინასტია მოექცა.

განმტკიცდა თუ არა ხალიფას ტახტზე, მუავიამ გადაწყვიტა, შური ეძია ამიერკავკასიის ფეოდალებზე, რომლებიც სახალიფოში მიმდინარე შინაბრძოლის დროს გადაუდგნენ და

ბიზანტიის მხარეზე გადავიდნენ. როგორც ჩანს, მუავიამ შემლო სომხეთი, ალბანეთი და ქართლი კვლავ დაემორჩილებოდა VII საუკუნის 60-იანი წლებიდან ამიერკავკასიაში უსუსურესად რთული და დაძაბული ვითარება შეიქმნა. ერთმანეთს სამი დიდი ძალა ებრძოდა: არაბები, ბიზანტიელები და ხაზარები. მთავარი მოწინააღმდეგენი — არაბები და ბიზანტიელები ცდილობდნენ, ჩრდილო კავკასიიდან მომავალ საუღელტეხილო გზებზე დერბენდსა და დარიალზე გამაგრებულიყვნენ. ბრძოლის ბედი წამდაუწუმ იცვლებოდა. ხან არაბები შემოიჭრებოდნენ ამიერკავკასიაში, ხან ბიზანტიელები. ერთნიც და მეორენიც ძარცვავდნენ, აოხრებდნენ სოფლებსა და ქალაქებს, ტყვედ მიჰყავდათ ადამიანები. ადგილობრივ მთავართა შორის თანხმობა არ იყო, ისინი ხან ერთის მხარეზე გადადიოდნენ, ხან — მეორისა, იმის მიხედვით, თუ რა ეჩვენებოდათ უფრო ხელსაყრელად. ამ ძარცვა-რბევითა და არეულობით სარგებლობდნენ ხაზარები, რომელთა ძლიერი სახელმწიფო ყირიმიდან ვოლგამდე იყო გადაჭიმული. სიმდიდრისა და ნადავლის ხელში ჩაგდების მიზნით, VII საუკუნეში და შემდეგაც ხაზარები არა ერთხელ შემოიჭრილან ამიერკავკასიაში.

684 წელს, როცა სახალიფოში ისევ ატყდა შინაური ბრძოლა, ხაზარებმა იფიქრეს, ახლა ხელსაყრელი დროა ძარცვარბევისთვისო და დერბენდის გზით ალბანეთში შემოიჭრნენ, შემდეგ სომხეთსა და ქართლს მოედვნენ, ხელთ იგდეს დიდძალი ქონება და ტყვეები. ხაზარებთან ბრძოლაში დაიღუპნენ სომეხთა, ქართველთა და ალბანელთა მთავრები.

სახალიფოში ატეხილი შინაური ბრძოლით ისარგებლა ბიზანტიამაც და არაბებს შეუტია. 686 წელს ქართლი, სომხეთი და ალბანეთიც აჯანყდნენ. ქართლის მთავარმა ნერსემ დიდი დახმარება აღმოუჩინა მოძმე სომხეთს: სომეხი ისტორიკოსის ჰოვანეს დრასხანაკერტელის ცნობით, „ქართველთა მთავარმა ნერსემ სასტიკად დაამარცხა სომხეთში მყოფი არაბთა ჯარის სარდალი ბარაბა და გააქცია იგი.“

სამ წელიწადს არც ერთი მათგანი არც არაბების ხელისუფლებას ცნობდა და არც ბიზანტიელებისას. იმავე წელს ხალიფა და კეისარი შეთანხმდნენ და ერთმანეთთან ხელშეკრულება დადეს, კვიპროსის კუნძულის, იბერიის (ქართლის) და სომხე-

თის ქვეყნებიდან მიღებული შემოსავალი შუაზე უნდა გაეყ
ყოთ. მაგრამ ქართლი და სომხეთი არც არაბებს აქლევდნენ
ხარკს და არც ბიზანტიელებს.

ბიზანტიის მთავრობა შეეცადა, გაეტეხა ამიერკავკასიის
ჩალხთა წინააღმდეგობა. კეისრის ბრძანებით, ბიზანტიის ლაშ-
ქარი შემოვიდა სომხეთში, ქართლსა და ალბანეთში და დრო-
ებით მოახერხა მათი დამორჩილება: 90-იან წლებში კი, როცა
ბიზანტიაში შინაური ბრძოლა ატყდა, ამიერკავკასიაში ისევ
არაბები გაბატონდნენ.

აღმოსავლეთ საქართველო რომ ხან არაბებს სდევნიდა და
ხან ბიზანტიელებს, დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელები
ბატონობდნენ. მეტისმეტად შეაწუხეს ბიზანტიელებმა ეგრისე-
ლები. დღედაღამ მოსვენებას არ აძლევდნენ, ქირნახული არ
შეარჩინეს მუშაკაცს და ქვეყანა სიმდიდრისაგან დაცალეს. 697
წელს ლაზიკის (ეგრისის) მმართველი სერგი ბარნუკის ძე აუ-
ჯანყდა მათ და ქვეყანა არაბებს გადასცა. ამას მოჰყვა ბიზან-
ტია-არაბების სამხედრო ლაშქრობანი ეგრისში. VIII საუკუ-
ნის დასაწყისისათვის არაბებმა თითქმის მთელი დასავლეთ
საქართველო დაიპყრეს. ბიზანტიელები გამაგრდნენ მხოლოდ
ზოგიერთ ზღვისპირა ქალაქში.

ამრიგად, VIII საუკუნის დასაწყისში არაბებმა ამიერკავ-
კასია თითქმის დაიმორჩილეს, მაგრამ ფეხი მტკიცედ მაინც
ვერ მოიკიდეს. აჯანყებები არ წყდებოდა. არაბები იძულებულ-
ნი იყვნენ, ახალ-ახალი ლაშქრობები მოეწყოთ და განსაკუთ-
რებით იმას ესწრაფოდნენ, ხაზარების ძალა გაეტეხათ, გაე-
მაგრებინათ კავკასიის საუღელტეხილო გზები და ამით განემ-
ტკიცებინათ თავიანთი ბატონობა ამიერკავკასიაში.

ხალიფა ხიშამმა (724—743 წწ.) ამიერკავკასიის მმართვე-
ლად დანიშნა სარდალი ჯარაჰი და დაავალა, ხაზარების წინააღ-
მდეგ გაილაშქრეთ. ჯარაჰის ლაშქარი ჯერ ქართლში შემოვიდა.
ქართლის მმართველებმა მას ჰაბიბის მიერ გაცემული სიგელი
წარუდგინეს. არაბთა სარდალმა ეს ხელშეკრულება განაახლა
და ხაზარებს შეუტია, მაგრამ დამარცხდა. დარიალის კარს არა-
ბები ვერ დაეპატრონენ.

ჯარაჰის დამარცხების შემდეგ ხალიფამ ამიერკავკასიის
მმართველად გამოგზავნა ცნობილი სარდალი მასლამა. ახალმა

სარდალმა დაიკავა დარიალი და შიგ არაბთა გარნიზონი ჩაეყენა. მალე მასლამას ლაშქარმა განდევნა ხაზარები დერბენი დიდან. გაამაგრა იქაურობა, მოაწყო იარაღისა და სურსათის საწყობები და 2400 სირიელი კოლონისტი ჩაასახლა. მათ დაავალა, დერბენდის კარი დაეცვათ. არაბთა ამ სარდალმა სახელი გაითქვა, როგორც მკაცრმა და შეუბრალებელმა. ერთხელ მასლამამ ალყა შემოარტყა აზერბაიჯანის ერთ-ერთ ქალაქს. ქალაქის მოსახლეობა სარდალს შეჰპირდა, დაგმორჩილდებით თუ არც ერთ კაცს არ მოკლავთო. მასლამამ დაიფიცა, რომ ამ პირობას შეასრულებდა, მაგრამ შევიდა თუ არა ქალაქში, თავის ლაშქარს უბრძანა, დაეხოცათ ყველა, გარდა ერთი კაცისა.

732-33 წლებში მასლამა დამასკოში წავიდა ხალიფასთან და ამიერკავკასიის მმართველად ხალიფა ხიშამის ძმისშვილი მერვანი დატოვა. მერვანი მასლამას ლაშქრობათა მონაწილე იყო და მამაცი და გაბედული სარდლის სახელი დაიმსახურა. ხაზარების წინააღმდეგ ლაშქრობის დროს მერვანი არაბთა მოწინავე ლაშქარს მეთაურობდა. ბრძოლების დროს ის ზოგჯერ სადღაც იკარგებოდა და მასლამას მოახსენებდნენ ხოლმე მერვანი მოკლულიაო. ამაზე მასლამა მიუგებდა, ეს შეუძლებელია მოხდეს მანამდე, ვიდრე მას ხალიფობას არ მიულოცავენო. მართლაც 744 წელს ის ხალიფა გახდა მერვან II-ის სახელით. ეს მერვანი, რომელსაც ქართული წყაროები მურვან ყრუს უწოდებენ, ცნობილია, როგორც კავკასიის დამპყრობელი. არაბი ისტორიკოსის იაკუბის სიტყვით, მან „ყველა ოლქი დაიპყრო“ (იგულისხმება კავკასიის ყველა ოლქი).

მალე ამიერკავკასიის ახალი მმართველი (მერვანი) ხალიფას ესტუმრა და ამიერკავკასიის საბოლოო დამორჩილებისა და ხაზარების წინააღმდეგ ბრძოლის საკუთარი გეგმა გააცნო, თან ასოციაციისიანი ლაშქარი სთხოვა. ხალიფა სიამოვნებით დათანხმდა და 735 წელს მრავალრიცხოვანი ლაშქრით მერვანი ამიერკავკასიაში დაბრუნდა. პირველ რიგში მერვანს აჯანყებული ქართველების დამორჩილება მოუხდა. ერთი ქართული წყაროს ცნობით, მერვანის ლაშქარი კავკასიას „მოეფინა, ვითარცა ღრუბელი ბნელი, სიმრავლითა, ვითარცა მკალი (კალია) და მუმლი... და დაფარა პირი ქვეყნისა.“

არაბთა სარდალი წარმოუდგენელი სისასტიკით მოქმედებდა. მერვანისათვის არ არსებობდა სიტყვა შებრალება და არავის არაფერს უგონებდა. სწორედ ამიტომ შეარქვეს მისთვის ველებმა ზედმეტ სახელად „ყრუ“, ხოლო სომხებმა — „ავარანშან“, რაც ამაოხრებელს ნიშნავს.

საქართველოში შემოსულმა მერვანმა, ქართველი ისტორიკოსის ჯუანშერის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და უმრავლესნი ციხენი ყოველთა საზღვართა ქართლისათა.“ ქართლის მმართველები და წარჩინებულნი ეგრისში გადაიხვეწნენ.

ქართლის აოხრების შემდეგ მურვანი თავისი ლაშქრით დასავლეთ საქართველოში გადავიდა და „შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი ეგრისის ქუეყანისანი.“ სხვათა შორის არაბებმა დაანგრიეს ეგრისის დედაქალაქი ციხე-გოჯი (ნოქალაქევი), რომელსაც სამმაგი გალავანი ჰქონდა შემოვლებული. შემდეგ მერვანმა გადალახა კელასურის გამაგრებული კედელი — ბიზანტიისა და საქართველოს მაშინდელი საზღვარი და დაანგრია ქალაქი ცხუმი (სოხუმი).

ქართველები ყველგან მედგარ წინააღმდეგობას უწევდნენ შემოსეულ მტერს. იმერეთში მერვანს დიდი ზიანი მიაყენეს არგვეთის მთავრებმა დავით და კონსტანტინემ. ისინი სათავეში უდგნენ ზემო იმერეთის ლაშქარს. ქართული წყაროს მიხედვით, გაგულისებულ მერვანს უთქვამს თურმე, ვინ გაკადნიერდა ისე, რომ ეწინააღმდეგება ღვთის უდიდეს მოციქულს მაჰმედსო და დავითი და კონსტანტინე დაუტყვევებია. ლამაზი და ტანადი ჭაბუკები მერვანს მოსწონებია და არ უნდოდა თურმე დაეხოცა. შეპირებია, მიიღეთ ჩვენი სჯული და პატივსა და სახელს მოგანიჭებთო. სამშობლოს ერთგულმა ვაჟაკებმა დამპყრობელთა პატივს გმირული სიკვდილი არჩიეს. მერვანის ბრძანებით, დავითი და კონსტანტინე საპყრობილეში ჩააგდეს. ერთი კვირა არც აჭამეს, არც ასვეს და გაწამებულები კვლავ მერვანს წარუდგინეს. მერვანმა ისევ შესთავაზა, სჯული გამოიცვალეთ და სახელსა და დიდებას გწევთო. უდრეკი და მამაცი ქართველები ვერ გადაიბირა არაბთა მეთაურმა. გაგულისდა სარდალი, ბრძანა, ტყვეებს ტანთ გახადეთ, თავდალმა ხეზე ჩამოკიდეთ და ჯოხებით გვემეთო. დიდხანს სცემ-

დნენ, გვემდნენ, სულერთიანად გაალურჯეს. მერე ჩამოსხნეს,
ყელზე ქვები მოაბეს და რიონში გადაყარეს.

თანამემამულეებმა დალუპულ გმირთა გვამები შაინჯ
ძებნეს და ქალაქ ქუთაისის მახლობლად, მდინარე წყალწითე-
ლას ნაპირას დაასაფლავეს. გადმოცემით, საქართველოს მე-
ფის ბაგრატ IV-ის (1027—1072 წწ.) ბრძანებით, წამებულთა
საფლავთან მოწამეთას მონასტერი ააგეს. გმირთა გვამები კი
საფლავიდან ამოიღეს, ორივეს ერთი კუბო გაუკეთეს და მონ-
ასტრის შიგნით დაასვენეს.

საქართველოს აოხრების შემდეგ მერვანმა დაამარცხა ხა-
ზარები, დაარბია და ააოხრა დაღესტნის მთიელი ტომების მი-
წა-წყალი, ცეცხლსა და მახვილს მისცა აზერბაიჯანი და სომ-
ხეთი. გულქვა სარდალი ყველგან შეუბრალებელი იყო. მას
ძალიან გაუჭირდა აზერბაიჯანში ქალაქ შექის აღება. შექელე-
ბი ერთ თვეს უმკლავდებოდნენ არაბებს. აიღო თუ არა ქალა-
ქი, მერვანი, ქალაქის ტიშკართან დადგა და უბრძანა მეომრებს,
ტყვეები მომგვარეთო. იდგა და თავისი ხელით სჭრიდა თავს
შექელებს. მტერმა აზერბაიჯანსა და სომხეთშიც დიდი ნადავ-
ლი ჩაიგდო ხელთ. ხარკის ანგარიშში მიჰყავდათ ადამიანებიც.
ყოველწლიურად რამდენიმე ჭაბუკსა და ქალიშვილს მიჰ-
გვრიდნენ ხოლმე სარდალს და ისიც არაბეთს გასაგზავნად
ულამაზესებს არჩევდა.

მერვანმა კავკასია მოსრა და მოთხარა. ჯუანშერის სიტყვით:
„იქმნა მას ეამსა განრყუნილ ქუეყანა ქართლისა, სომხითისა
და რანისა და არღარა იპოვებოდა ნაშენები, არცა საჭამადი
კაცთა და პირუტყვთა ყოვლადვე.“

743—44 წლებში სახალიფოში შინაური ბრძოლა გამწვავ-
და და მერვანმა დედაქალაქს მიაშურა. მალე მერვანი ხალიფა
გახდა. 750 წელს ის მოკლეს. სახალიფოს სათავეში აბასიანთა
დინასტია ჩაუდგა. არაბთა სახელმწიფოს დედაქალაქი კი ახ-
ლადდაარსებულ ქალაქ ბაღდადში გადაიტანეს. ამ დროიდან
არაბთა სახელმწიფოს ბაღდადის სახალიფოსაც უწოდებენ.

ამგვარად, ერთი საუკუნე მოუნდნენ არაბები, საბოლოოდ
დამკვიდრებულყვნენ სომხეთში, ქართლსა და ალბანეთში.
(დასავლეთ საქართველოში არაბებმა ვერ შეძლეს ფეხის მო-
მაგრება). არც სომხები, ქართველები და ალბანელები უდებდ-

ნენ თავს. იბრძოდნენ ყველგან და ყოველთვის, როცა კი
დროს მოიხელთებდნენ. 748—750 წლებში სამივე ქვეყანაში
სახალხო აჯანყებამ იფეთქა. არაბებმა აჯანყება ჩააქრეს და
მოსახლეობა სისხლში ჩაახრჩვეს.

ბრატონა ბატონოზის სიმძიმე

აბასიანთა დინასტიამ დაპყრობილ ქვეყნებს უფრო მოუჭი-
რა ხელი. ბაღდადში ქვეყნის ყველა ნაწილიდან დაუსრულე-
ბელ ნაკადად მიედინებოდა სამხედრო ნადავლითა და ხარკით
დატვირთული ქარავნები. სახელმწიფოს თითქმის ერთადერთი
შემოსავალი სწორედ ნადავლი და ხარკი იყო. კომლობრივი
გადასახადის ჯიზიათის გარდა დაპყრობილი ქვეყნების მოსახ-
ლეობა იხდიდა საადგილ-მამულო გადასახადს — ხარაჯას. ხა-
რაჯას იხდიდნენ მიწის რაოდენობაზე და ხარისხსა და შემო-
სავლიანობას მნიშვნელობა არ ჰქონდა.

დაწესებულ გადასახადზე პასუხისმგებლობა თემს ეკისრე-
ბოდა და არა ცალკეულ კომლებს. თუ თემის რომელიმე გადა-
ტაკებული წევრი ვერ გადაიხდიდა გადასახადს, მის მაგიერ
თემს უნდა გადაეხადა. გადასახადების მთელი სიმძიმე მშრო-
მელს აწვა კისერზე. ადგილობრივმა ფეოდალებმა პრივილე-
გიები დაკარგეს და საკუთარი ყმების ექსპლოატაცია გააძლიე-
რეს.

მძიმე გადასახადებისაგან თავის დაღწევის მიზნით, გლეხო-
ბა მამაპაპეული ადგილებიდან გარბოდა. იმისათვის, რომ გაქ-
ცევა აღეკვეთათ, ხალიფას საგანგებო ბრძანებით, ყმებს კი-
სერზე ტყვიის ფირფიტას ჰკიდებდნენ. ფირფიტაზე ეწერა
ყმის მისამართი.

პატრიარქ მიხეილ სირიელის ცნობით, ბევრი მამა-პაპის
საფლავებს თხრიდა და ოქროსა და ვერცხლს ეძებდა, რომ გა-
დასახადები დაეფარა. „საყოველთაო უბედურება სუფევდა, —
საშინელი ტანჯვა-წვალებით, სახრჩობელებითა და არაადაში-
ანური მოპყრობით ეღებოდა ბოლო ადამიანების სიცოცხ-
ლეს“, — წერს სომეხი ისტორიკოსი ლევონდი.

მსგავსი მდგომარეობა იყო საქართველოშიც. VIII საუკუ-

ნის მეორე ნახევრის ქართველი მწერალი იოვანე საბანისძე
როცა აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის იმედი
დელ მდგომარეობას ახასიათებდა, წერდა: „ვართ... მსაზღვრე
ბასა ქუეშე დამონებულ და ნაკლულოვანებითა და სივლახა-
კითა შეკრულნი, ვითარცა რკინითა, ხარკსა ქუეშე მათსა
გუემულნი და ქენჯნილნი, ძუირ-ძუირად ზღუეულნი“.

დაპყრობილი ქვეყნების მართვა-გამგებლობის გაუმჯობე-
სების მიზნით არაბებმა სახალიფო ოლქებად დაჰყვეს. ყოველ
ოლქს ხალიფას მოადგრლე — ამირა განაგებდა. ამირას ხელში
იყო ოლქის სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლება. ამირა
ასრულებდა უმაღლესი მსაჯულის მოვალეობასაც. ერთი ასე-
თი ამირა თბილისში იჯდა და მოხელეთა მრავალრიცხოვა-
ნი არმია ჰყავდა. მოხელეთა თვითნებობა, მათი თითქმის განუ-
საზღვრელი უფლებები სულს უხუთავდა ადგილობრივ მოსახ-
ლეობას.

ქართლში ამირაც იყო და ერისმთავარიც. ერისმთავარი
ამირას ემორჩილებოდა, მაგრამ დამპყრობლებს ესეც არ მო-
ეწონათ. IX საუკუნის დასაწყისში მოსპეს ქართლის ერის-
მთავრის ხელისუფლება და ადგილობრივი ფეოდალური არის-
ტოკრატიის უდიდესი ნაწილი გაეღიტეს.

აბასიანთა დროიდან დაპყრობილ ქვეყნებში ისლამის გავ-
რცელებაც დაიწყეს. არაბები სხვადასხვა საშუალებით ცდი-
ლობდნენ, ადგილობრივი მოსახლეობა გაემაჰმადიანებინათ.
იოვანე საბანისძის სიტყვით, არაბებმა „თავიანთი ყალბი სარწ-
მუნოებით მრავალნი შეაცდუნეს და გარდადრიკნეს გზისაგან
სიმართლისა... რომელნიმე მძლავრებით, რომელნიმე შეტ-
ყუვილით, რომელნიმე სიყრმესა შინა უმეცრებით, რომელნი-
მე მზაკუარებით“.

ხაზარების შემოსევა

მერვანის ლაშქრობის შემდეგ ხაზარების წინააღმდეგობა
საგრძნობლად გატყდა. ამ დროიდან მეოთხედი საუკუნის მან-
ძილზე ამიერკავკასიას ხაზარები აღარ შემოსევიათ. მაგრამ ხა-
კანს სამხრეთით მძარცველურ ლაშქრობაზე არასოდეს არ აუ-

ღია ხელი. ხაკანის ამ მისწრაფებას ისიც აძლიერებდა, რომ ბიზანტიის იმპერატორის კარი ყოველმხრივ ცდილობდა, ქვეყანაში გამოეყენებინა თავისი დაუძინებელი მტრის წინააღმდეგ. ამ მიზნით, ბიზანტიის მთავრობა შეეცადა, პოლიტიკური კავშირი დაემყარებინა ხაზარების სახელმწიფოსთან. იმპერატორ ლევ ისაერიელის შვილი კონსტანტინე ხაკანის ასულზე (სხვა ცნობით დაზე) დაქორწინდა. ჩრდილოეთის დედოფალი კონსტანტინობოლში მონათლეს და ირინე დაარქვეს. მის შვილს — ლევ IV-ს ზედმეტ სახელად „ხაზარს“ ეძახდნენ.

VIII საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისში ხაზარებმა ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე განაახლეს ბრძოლა არაბების წინააღმდეგ. 764 წელს ისინი დერბენდის გზით ალბანეთში შეიჭრნენ, ქვეყანა დაარბიეს და ხელთ იგდეს საქონლის ჯოგები და ცხენების რემა. შემდეგ ხაზარები აღმოსავლეთ საქართველოში შემოვიდნენ და თბილისი ააოხრეს. ერთ-ერთი ქართველი მემატიანე გადმოგვცემს, რომ ქართლის მაშინდელ ერისმთავარს ჯუანშერს სილამაზით სახელგანთქმული უმცროსი და ჰყოლია. სახელად შუშანი რქმევია. შუშანის მშვენიერების ამბავს ხაკანის ყურამდეც მიუღწევია. ხაკანს ჯუანშერისათვის მოციქული მიუგზავნია და უთხოვია, შუშანი ცოლად მომათხოვე და ქართლიდან არაბებს განგადევნიებო. ხაზარების ძლიერ სახელმწიფოსთან პოლიტიკური კავშირის დამყარება არც ისე ცუდი იყო ქართლისათვის, მაგრამ საღ და რეალურ პოლიტიკას რელიგიურმა მოტივმა სძლია. მემატიანის სიტყვით, ჯუანშერმა ხაკანის სიტყვა თავის ძმას და დედას შეატყობინა ეგრისში. მათ შემოუთვალეს: „უკეთუ უღონო იქმნეს ყოფა ჩუენი. უმჯობეს არს, რათა შევიდეთ საბერძნეთად და მივმართოთ ქრისტიანეთა, ვიდრეღარა შევიგინოს შვილი ჩუენი წარმართთა მიერო.“ შუშანმაც უარი თქვა, ხაკანს ცოლად ვერ გაეყვებო.

გავიდა სამი წელიწადი. შეურაცხყოფილმა ხაკანმა ჯუანშერის წინააღმდეგ დიდძალი ჯარი გამოგზავნა. ჯარს სარდალი ბლუჩანი მეთაურობდა. ხაზარები პირდაპირ კახეთს მიადგნენ, იქ ეგულებოდნენ ჯუანშერი და შუშანი. ალყა შემოარტყეს იმ ციხე-სიმაგრეს, სადაც ჯუანშერი გამაგრდა. რამდენიმე დღის ბრძოლის შემდეგ ხაზარებმა ციხე აიღეს და ტყვედ ჩაიგდეს

ერისმთავარი და მისი და. შემდეგ ბლუჩანმა „შემუსრა ქალაქი ტფილისი, წარტყუნა ქართლი და ყოველი ესე ქვეყანა“

არაბული წყაროს ცნობით, ამ ლაშქრობის დროს ქართლის სამთავროში ხაზარებს აუღიათ შვიდი პროვინცია, მათ შორის: ჩელთი, წუქეთი, ველისციხე, თიანეთი, ხერკი და ტყვეებითა და ნადავლით დატვირთულნი უკან გაბრუნებულან.

ქართველი მემკვიდრე კი მოგვითხრობს, რომ ხაზარებმა თან წაიყვანეს შუშანი და ჯუანშერი. გზაზე, სადღაც დარიალის ხეობაში, შუშანმა უთხრა თურმე თავის ძმას: „უმჯობეს არს ჩემთვის სიკუდილი, რათა ღირს მყოს მე უფალმან წმიდათა დედათა თანა, ვიდრეღარა შევიგინო წარმართთა მიერო.“ ხაკანის ცოლობასა და ტყვეობაში დამცირებას შუშანმა სიკვდილი ამჯობინა. ის თან ატარებდა ხოლმე საწამლავს, რომელსაც ბეჭდის თვალში ინახავდა, „აღმოუგდო მას თუალი და მოწოა იგი.“ ძლიერმა საწამლავმა მაშინვე იმოქმედა და შუშანმა იქვე განუტევა სული. ხაკანი სასტიკად გაუჯავრდა თავის სარდალს, რატომ შუშანის გვამი არ მომიტანე, რომ მისი სახე მეხილავო. ისე განრისხებულა ხაზართა მბრძანებელი, რომ მისი ბრძანებით, ბლუჩანს ყელზე თოკი მოაბეს და „განზიდვად სცეს ორთა ცხენოსანთა იმიერ და ამიერ და მოსწყუდიდეს თავი მისი ბოროტად.“ ჯუანშერი შვიდ წელიწადს დარჩა ხაზარებში ტყვედ, შემდეგ კი ხაკანმა დიდად დაასაჩუქრა და ისე გამოუშვა თურმე თავის ქვეყანაში.

როგორც არ უნდა ჰქონდეს ქართველ მემკვიდრეს გავზიადებული შუშანის თავგადასავალი, ერთი რამ უეჭველი და ცხადია: ქართლს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მოშუშებული მურვან ყრუს შემოსევებით მიყენებული კრილობა, რომ ხაზარებმა ახალი უბედურება დაატეხეს თავს.

განმათავისუფლებელი ბრძოლები VIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში

VIII საუკუნის 60-იანი წლებიდან ამიერკავკასიის ხალხთა განმათავისუფლებელი მოძრაობა თანდათანობით იზრდებოდა. ხაზარების წასვლიდან ორიოდ წლის შემდეგ კახეთი აჯანყდა

არაბების წინააღმდეგ. ამიერკავკასიის მმართველად ხალიფას დანიშნული არაბი სარდალი ვერას გახდა და თავისი ძალებს სთხოვა, დამხმარე ჯარით მომეშველეო. ხალიფამ ოციათასიანი რჩეული ჯარი გამოგზავნა. არაბთა დამსჯელი რაზმები ცეცხლითა და მახვილით მოედნენ კახეთის მთა-ველს. ისტორიკოს იაკუბის სიტყვით, არაბები არავის იბრალებდნენ, ხოცავდნენ ჩვილს, მხცოვანს, ქალს, კაცს. მარტო ერთი დღის ბრძოლაში მტერმა 16 000 ქართველი გაწყვიტა. იმავე ავტორის ცნობით, არაბებს ამიერკავკასიაში და, კერძოდ, აღმოსავლეთ საქართველოში, იმ დროს, ორჯერ ულაშქრიათ: 766-67 და 771-72 წლებში.

აღნიშნულ მოვლენებთან უნდა იყოს დაკავშირებული ქართლის ერისმთავრის ნერსეს თავგადასავალი, რომელიც მოთხრობილია იოვანე საბანისძის თხზულებაში. როგორც ჩანს, ნერსეს აჯანყებაში აშკარა მონაწილეობა არ მიუღია, მაგრამ ის რომ არაბების წინააღმდეგ მოქმედებდა, უეჭველია. ამას ადასტურებს იოვანე საბანისძის მონათხრობი. ნერსე ხალიფასთან დაუბეზლებიათ. ქართლის ერისმთავარი ხალიფას ბაღდადში დაუბარებია და საპყრობილეში ჩაუსვამს. ნერსე სამი წელიწადი მჯდარა ბაღდადის ციხეში.

774 წელს სომხეთში დაიწყო დიდი აჯანყება. აჯანყებას სათავეში არტავაზდ მამიკონიანი ჩაუდგა. არტავაზდი დვინში ჩავიდა. აქ მან არაბებს თავი ერთგულად მოაჩვენა, ჯარი შეაგროვა და შეაიარაღა, თქვენს მტრებს უნდა შევებრძოლო. შემდეგ მოულოდნელად თავისი ჯარით სოფელ კუმაირში (ახლანდელი ლენინაკანი) თავს დაესხა ხარკის ამკრეფ არაბ მოხელეებს და ამოხოცა. აჯანყებულნი ცდილობდნენ, დასავლეთისაკენ გაჭრილიყვნენ და შეერთებოდნენ ბიზანტიელთა მესაზღვრეებს. არაბების ლაშქარი მათ კვალდაკვალ მისდევდა და სამცხეში დაეწია. არტავაზდი ეგრისში გადავიდა და იქ გამაგრდა.

775 წლის აჯანყებამ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო. სომხეთა ლაშქარმა მუშელ მამიკონიანის მეთაურობით დიდ წარმატებას მიაღწია. არაბები ციხე-სიმაგრეებში ჩაიკეტნენ და გარეთ გამოსვლას ვერ ბედადნენ. პირველი წარმატებები იმდენად დიდი იყო, რომ სომხებს ეგონათ, არაბთა ბატონობა უკვე დამთავრდაო. შეშინებულმა ხალიფამ ოცდაათიათასიანი

რჩეული ჯარი გამოგზავნა აჯანყების ჩასაქრობად. ვანის ტბის მიდამოებში სისხლისმღვრელსა და გმირულ ბრძოლებში დაამარცხდნენ.

775 წელს ხალიფა გარდაიცვალა. ახალმა ხალიფამ ქართლის ერისმთავარი ნერსე საპყრობილიდან გაათავისუფლა და სამშობლოში გამოისტუმრა. ნერსემ ისევ განაგრძო დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლა. ამის გამო „უკუალად იყო განრისხება ზელმწიფეთა მათ სარკინოზთაი (ე. ი. არაბთა) ნერსე ერისთავსა ზედა... რამეთუ სასტიკად ჰბრძოდეს მას სარკინოზთა ერი“ (იოვანე საბანისძე). ნერსე იძულებული გახდა, ჯერ თავისი ოჯახი და ახლობლები გაეხიზნა, ხოლო შემდეგ თვითონაც, დიდი ამალით, ხაზარეთის გზით, აფხაზეთში გადასულიყო. ბოლოს ნერსე ისევ შეურიგდა არაბებს და თბილისში დაბრუნდა.

VIII საუკუნის 90-იან წლებში (793-794 წწ.) აზერბაიჯანში იფეთქა აჯანყებამ არაბების წინააღმდეგ. აჯანყებულთ სომხებიც შეუერთდნენ. არაბმა ამირამ ქალაქ დვინის ციხე-სიმაგრეს შეაფარა თავი. აჯანყებულებმა დვინი ოთხი თვე ალყაში მოამწყვდიეს, მაგრამ ბოლოს მაინც დაამარცხდნენ.

ამრიგად, VIII საუკუნის უკანასკნელმა ბრძოლებმაც ვერ გაათავისუფლეს სომხეთი, ალბანეთი და ქართლი არაბთა ბატონობისაგან. აჯანყებები სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ადგილას იწყებოდა. ადგილობრივი ფეოდალები ერთმანეთის მოწინააღმდეგე ბანაკებად იყვნენ გაყოფილი და განმათავისუფლებელ მოძრაობას მიზნის ერთიანობა აკლდა. აჯანყებებმა მაინც თავისებურად იმოქმედეს და დამპყრობთა ბატონობა რამდენადმე შემსუბუქდა.

იდეოლოგიური ბრძოლა ქართლში არაბების წინააღმდეგ

დამპყრობლებს ფეოდალთა კლასი იდეოლოგიური გზითაც ებრძოდა. იმ დროს გაბატონებული იდეოლოგია რელიგია იყო. ქრისტიანული ეკლესია არაბების წინააღმდეგ ქრისტიანობის დაცვის ლოზუნგით იბრძოდა. მშრომელ ხალხს უცხოელიც ტვირთად აწვა და ადგილობრივი დიდკაცობაც. ამიტომ მშრომელი მასა ხან ერთს უმკლავდებოდა და ხან მეორეს.

ბრძოლა მშრომელებსა და ფეოდალებს შორის განსაკუთრებით მშვიდობიანობის დროს ძლიერდებოდა. ამრიგად, დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლა კლასობრივი ბრძოლის ვითარებაში ხდებოდა.

არსებული წყობილების შენარჩუნებისა და განმტკიცების მიზნით გაბატონებული კლასი, — საერო და სასულიერო ფეოდალები, — მშრომელებს უქადაგებდა, სიღარიბისა და უბედურების ერთადერთი მიზეზი უცხოელთა ბატონობაა, თორემ აველანი ტკბილად და უზრუნველად ვიცხოვრებდითო. ასეთი ქადაგება ხალხის მასებში უცხოელთა ბატონობის წინააღმდეგ ბრძოლის სტიმულს ზრდიდა, რწმენას ჰმატებდა სულიერად დაცემულებს.

786 წლის 6 იანვარს თბილისში ამირას ბრძანებით თავი მოჰკვეთეს ერთ არაბს, რომელიც გადაუდგა თავის სარწმუნოებას და ქრისტიანად მოინათლა. დამპყრობელთა წინააღმდეგ სახალხო მოძრაობის იდეოლოგიებმა ეს ფაქტი თანამემამულეებში ეროვნული დამოუკიდებლობისა და სიამაყის შეგნების გასაღვივებლად გამოიყენეს. VIII საუკუნის მეორე ნახევრის ქართლში ასეთ იდეოლოგიებსა და მქადაგებლებს შორის ცნობილი არიან ქართლის მაშინდელი კათალიკოსი სამოელი და მწერალი იოვანე საბანისძე.

სამოელ კათალიკოსის შეკვეთით იოვანე საბანისძემ დაწერა აბოს მოღვაწეობისა და წამების ისტორია.

აბო 17-18 წლის ყმაწვილი იყო, როცა ბაღდადში გაიცინო ქართლის ერისმთავარი ნერსე. ტყვე ნერსეს სულიერმა სიმტკიცემ დიდი ზეგავლენა იქონია არაბ ჰაბუკზე. როცა 775 წელს, ახალმა ხალიფამ ნერსე ციხიდან გაათავისუფლა, აბოც წამოჰყვა ქართლში. თბილისში მან შეისწავლა ქართული ენა და საფუძვლიანად გაეცნო ქრისტიანულ სარწმუნოებასა და ზნეულებებს. მოეწონა ქრისტიანთა ადათ-წესები და მაჰმადიანობას განუდგა. როცა არაბებისაგან დევნილი ნერსე ხაზარეთში გადავიდა, აბოც თან გაჰყვა, იქ მოინათლა კიდევ. შემდეგ, ნერსესთან ერთად აფხაზეთს ეწვია. აფხაზეთს იმ დროს ზიზანტია მფარველობდა. ქრისტიან აბოს შესთავაზეს, დარჩენილიყო აფხაზეთში, მაგრამ ნერსე არაბებს შეურიგდა, თბილისში გადმოვიდა და აბოც თან გადმოჰყვა.

თბილისში აბო სამი წელიწადი თავისუფლად მოღვაწეობდა, ადგილობრივ არაბებში ქრისტიანობის პროპაგანდას ეწეოდა. ბოლოს ის ამირასთან დააბეზლეს. დამბეზლებლებმა ამირას მოახსენეს, თუ აბო სიკვდილით არ დაისაჯა, მრავალნი მის მაგალითს მიჰბაძავენო. ამირამ ბრძანა, შეიპყარიო, მსახურებმაც შეიპყრეს და თავიანთ მბრძანებელს მიჰგვარეს.

მბრძანებელმა აბოს გამოჰკითხა, რისთვის უარყო მაჰმადის რჯული და ურჩია, შეცდომა გამოასწორე, ისევ დაუბრუნდი მშობლიურ სარწმუნოებასო. აბო ამირას შეეკამათა, ქრისტიანობა მაჰმადიანობასთან შედარებით უკეთესი სარწმუნოებააო და თან დასძინა, რომ ის ყოველთვის დარჩებოდა ამ ქემარტი რჯულის მატარებელი.

მბრძანებელი ხან დაემუქრა აბოს, ხან ოქრო და ვერცხლი შეაძლია, მაგრამ მტკიცე ნებისყოფის ვაჟკაცმა უკან არ დაიხია და ბოლოს ასე მიმართა ამირას:

— „ოქროდ და ვერცხლი შენი შენ თანავე იყავნ წარსაწყმედელად თავისა შენისა; მე პატივსა კაცთაგან არა ვეძიებ, რამეთუ მაქუს მე ნიჭი ქრისტის მიერი, გუირგვინი ცხორებისა და უხრწნელებისაჲ და პატივი საუკუნოჲ ცათა შინა.“

ჯანრისხებული ამირას ბრძანებით, აბოს ხელ-ფეხი შეუბორკეს და საპყრობილეში ჩააგდეს. ცხრა დღეს აწამეს, გვემეს და ცემეს. მეათე დღეს ისევ ამირას წარუდგინეს. დარბაზის კარებზევე აბომ პირჯვარი გადაიწერა. გაავდა მბრძანებელი, მაგრამ თავი შეიკავა და მოფერებით სცადა, აბო გადაებირებინა. მერე ისევ სიკვდილით დაემუქრა, ქრისტეს სჯულს უგუნური უწოდა. აბომ მიუგო:

„...ვითარცა კედელსა მაგას, რომელსა მიყრდნობილ ხარ, ეგრე არა მესმიან ცუდნი ეგე სიტყუანი შენნი. რამეთუ გონებაჲ ჩემი ქრისტის თანა არს ზეცას!“

ამირას მოთმინების ფიალა აევსო. დარწმუნებულმა, რომ ვერც დაპირებითა და ვერც მუქარით ვერ მოარჯულებდა, ბრძანა, თავი მოკვეთეთო.

786 წელს, 6 იანვარს, ორმოცი მოწამის სახელობის ეკლესიის შესასვლელთან, აბოს თავი მოჰკვეთეს. მისი გვამი ჭალათებმა ურმით საზოგადოებრივ სასაფლაოზე, ყოფილი მეტეხის ციხის ახლოს, წაიღეს, აქ გვამს ნავთი გადაასხეს და დაწ-

ვეს, ფერფლი და ძვლები კი ცხვრის ტყავში გაახვეს და მტკიცე-
რში გადაყარეს.

იოვანე საბანისძე ქრისტიანული იდეოლოგიის დიდი მქადა-
გებელი იყო. მისი აზრით, ქრისტიანობა ქართველი ხალხის
ეროვნული არსებობის საფუძველია. აბოს წამების ამბავი მან
მშვენიერად გამოიყენა არაბთა ბატონობის იმ შავბნელ დრო-
ში, რომ ადამიანები გაემხნეებინა.

იოვანე საბანისძე ამ ნაწარმოებით ქართველ ხალხს ეუბნე-
ბოდა: აი, შეხედეთ, როგორია ჩვენი სჯული, ჩვენი ზნე-ჩვეუ-
ლება! მისი გულისათვის თვით არაბმა გასწირა სიცოცხლე და,
ჩვენ, ქართველები, მონობისა, ტირილისა და გოდების ნაცვ-
ლად, მოვალენი ვართ, მედგრად შევებრძოლოთ ჩვენს მჩაგვ-
რელებსო. ასეთ ქადაგებას, უეჭველია, დიდი მნიშვნელობა
ჰქონდა მებრძოლი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების განმტკი-
ცებისათვის.

ზაზაქის აჯანყება

სახალიფოში ფეოდალური განვითარების სხვადასხვა სა-
ფეხურზე მდგომი და სხვადასხვა ზნე-ჩვეულებების მქონე
ხალხი ნაძალადევად იყო გაერთიანებული. ამიტომ მისი სიმტ-
კიცე მოჩვენებითი გამოდგა. გარეგანი ბრწყინვალეების მიუ-
ხედავად, VIII საუკუნიდანვე დაეტყო დაშლის პირველი ნიშ-
ნები. მძლავრი სახალხო განმათავისუფლებელი მოძრაობის
შედეგად სახალიფო განსაკუთრებით IX საუკუნიდან დასუსტ-
და. ამირები ხალიფას განუდგნენ და ადგილობრივი ფეოდა-
ლური სამთავრო-სამეფოები ჩამოაყალიბეს. IX საუკუნეში
ბაღდადის სახალიფოს გამოეყვნენ: ეგვიპტე, შუა აზია, ირანი,
ავღანეთი და სხვა ქვეყნები.

არაბთა ბატონობამ ნაწილობრივ შეაფერხა ფეოდალურად
შედარებით განვითარებული ქვეყნების წინსვლა, მაგრამ მისი
შეჩერება მაინც ვერ შეძლო. ამიერკავკასიაში და, კერძოდ,
საქართველოში ფეოდალური ურთიერთობა წინ მიდიოდა და
მტკიცდებოდა. VIII საუკუნის ბოლოსა და IX საუკუნის და-
საწყისისათვის საქართველოში ჩამოყალიბდა ახალი ფეოდა-

ლური სამთავროები: დასავლეთ საქართველოს ფეოდალური სამთავრო, რომელსაც მმართველი დინასტიის მიხედვით „აფხაზთა სამეფო“ ეწოდა, ტაო-კლარჯეთის, კახეთისა და ჰერეთის სამთავროები, თბილისის საამიროც, რომელიც სულ უფრო და უფრო ამკლავებდა სახალიფოსაგან გამოყოფის ტენდენციას, თანდათანობით ადგილობრივ ფეოდალურ სამთავროდ იქცა.

სახალიფოს დაშლის ტენდენციისა და მისი დასუსტების ხანაში გაძლიერდა დამორჩილებულ ხალხთა განმათავისუფლებელი მოძრაობა. IX საუკუნის პირველი ათეულიდან ეს მოძრაობა აზერბაიჯანში გლახთა დიდ ომში გადაიზარდა. აჯანყება სამხრეთ აზერბაიჯანში დაიწყო 808 წელს და ოცდაათი წელიწადი გაგრძელდა. აჯანყება მიმართული იყო, როგორც არაბი დამპყრობლების, ისე ადგილობრივი ფეოდალების წინააღმდეგაც. 816 წელს სახალხო ბრძოლას სათავეში ჩაუდგა ახალგაზრდა ბაბეკი. მან თავი გამოიჩინა, როგორც სახალხო გამირმა და ნიჭიერმა მხედართმთავარმა.

მეტად მძიმე იყო ბაბეკის ბავშვობა. მას მამა ადრე გარდაეცვალა და დედამისი იძულებული გახდა, ხელზე მოსამსახურედ დამდგარიყო. 10 წლის ბაბეკი მწყემსად დაუდგა ერთ მდიდარ მეჯოგეს, შემდეგ დიდხანს აქლემების ქარავანს უვლიდა და ბოლოს თავრიზში ხელოსნობის შესწავლას მიჰყო ხელი. ბავშვობიდანვე მძიმე შრომამ, ხალხის ცხოვრების პირობებზე დაკვირვებამ ახალგაზრდა ბაბეკი არსებული სინამდვილისადმი სიძულვილის გრძნობით განაწყო. 18 წლის კაბუკი ჩაება აზერბაიჯანში დაწყებულ სახალხო მოძრაობაში და მალე მისი ბელადი გახდა. აჯანყებამ მოიცვა ვრცელი ტერიტორია. მასში მონაწილეთა რიცხვმა რამდენიმე ასეულ ათასს მიაღწია. ხალიფას მიერ გამოგზავნილი ლაშქარი ზედიზედ დამარცხდა. აჯანყდნენ სომხეთის და აღმოსავლეთ საქართველოს რაიონებშიც. ბაბეკმა მათთან კავშირი დაამყარა. ალბანთა და ქართველთა შეერთებულმა რაზმებმა სოფელ გავაზში (ახლანდელი ყვარლის რაიონი) სასტიკად დაამარცხეს არაბების ჯარი.

მეათე საუკუნის არაბი ისტორიკოსის მასუდის სიტყვით, „ბაბეკის მოძრაობამ გრანდიოზული ხასიათი მიიღო, მისი გავ-

ლენა ძლიერ გაიზარდა, ლაშქარმაც იმდენად იმატა, რომ მოისპო აბასიანთა სამეფო.“ მეორე არაბი ისტორიკოსის — ტაბარის (IX—X სს.) ცნობით, აჯანყებამ არაბებში უდიდესი დაბნეულობა გამოიწვია, დამპყრობლები შიშის ზარმა მოიცვა.

ბაბეკის აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღეს ფეოდალებმაც. ისინი შეეცადნენ, სახალხო მოძრაობა საკუთარი კლასობრივი ინტერესებისათვის გამოეყენებინათ.

834 წელს ჰამადანთან (ირანი) სისხლისმღვრელ ბრძოლაში ბაბეკის ლაშქარმა დიდი ზარალი ნახა. მან დაკარგა 60 ათასამდე მეზრძოლი. შემდეგ წელს ხალიფამ ახალი, უზარმაზარი და კარგად შეიარაღებული ჯარი გამოგზავნა აჯანყების ჩასაქრობად. აჯანყებულთა რიგები თანდათან მცირდებოდა. ამავე დროს ფეოდალები ხედავდნენ, რომ აჯანყებული გლეხობა მათ წინააღმდეგაც მოქმედებდა და ამიტომ მტერს ეხმარებოდნენ.

ერთ-ერთ ბრძოლაში არაბებმა ტყვედ ჩაიგდეს ბაბეკის ვაჟი. არაბთა სარდალი შეეცადა, ბაბეკი დაეყოლიებინა და ნებაყოფლობით დაემორჩილებინა. ბაბეკის ვაჟი აიძულა მამისათვის მიეწერა, წინააღმდეგობის შემდგომი გაგრძელება უაზრობააო. შეილი სწერდა მამას, სარდალი სიცოცხლეს შეგინარჩუნებს, თუ წინააღმდეგობას შეწყვეტო. უსაზღვროდ აღშფოთდა ბაბეკი და შეილს მისწერა: შენ რომ ჩემი შეილი იყო, ჩემს კვალს გაჰყვებოდი, მაგრამ არა ხარ ჩემი შეილიო. სჯობს, ერთი დღე იცხოვრო თავისუფლებაში, ვიდრე ორმოცი წელი საცოდავ მონობაშიო.

837 წელს არაბებმა აიღეს აჯანყებულთა უკანასკნელი ციხე-სიმაგრე ალბანეთში. თანამებრძოლებთან ერთად ბაბეკმა მტრის ალყა გაარღვია, მაგრამ ერთმა ალბანელმა ფეოდალმა, რომელიც ადრე აჯანყებაში მონაწილეობდა, ბაბეკი გასცა, იგი შეიპყრეს და არაბებს გადასცეს.

იმავე წლის 14 სექტემბერს არაბებმა საშინლად აწამეს და ისე მოკლეს ბაბეკი. სახალხო გმირი სიკვდილსაც გმირულად შეხვდა. დასჯის წინ სიძულვილით გადახედა მის ირგვლივ მდგომ არაბებს და თქვა: როგორ ვწუხვარ, რომ არ დამცალდა, მომესპო ყველა ეს ძაღლი! ჯალათებმა ბაბეკს ხელი მოჭრეს.

ბაბეკმა სახე საკუთარი სისხლით შეიღება და განაცხადა: ჩემი
კაც კვდება, ის ფითრდება ხოლმე, მე კი არ მინდა, ჩემი
მტრები გაფითრებულს მხედავდნენო. შემდეგ ბაბეკმა მტრებს
მოსკრეს და ბოლოს თავიც მიაყოლეს.

ბაბეკის მეთაურობით წამოწყებული აჯანყება ყველაზე
უფრო დიდი სახალხო განმათავისუფლებელი მოძრაობა იყო
შუა საუკუნეების ისტორიაში. აჯანყებამ საგრძნობლად დაა-
სუსტა სახალიფო და ქართველებს, სომხებს და არაბების მიერ
დამორჩილებულ სხვა ხალხებს გაუადვილა ბრძოლა მტრების
წინააღმდეგ.

ბულა თურქის შემოსევა

ბაბეკის დამარცხების შემდეგ არაბებმა ამიერკავკასიაში
თავიანთი შერყეული ბატონობა დროებით აღადგინეს. ხალიფა
მუთავაჟილმა ბრძანა, ხარკი აკრიფეთო და არაბი მოხელეე-
ბიც ცეცხლითა და მახვილით შეუდგნენ გადაუხდელი ხარკის
აკრეფას. ახალმა რეპრესიებმა ხალხის ახალი მოძრაობა გამო-
იწვია. პირველად აჯანყდნენ სომხები IX საუკუნის შუა წლებ-
ში. არაბთა დამსჯელ რაზმს გამირულად აღუდგნენ წინ სამხრეთ
სომხეთის ერთი მთიანი მხარის — სასუნის მცხოვრებლები.
სომეხთა ეს გამირული ბრძოლა უდევს საფუძვლად სომხურ
ხალხურ ეპოსს „დავით სასუნელს“. IX—X საუკუნეებში
„დავით სასუნელი“ ზეპირად გავრცელდა ხალხში.

პოემაში ასახულია, როგორ გამირულად იბრძოდა სომეხი
ხალხი თავისუფლებისათვის, როგორი დიდი რწმენა ჰქონდა
უკეთესი მომავლისა, როგორ ესწრაფოდა მეზობელ ხალხებ-
თან მშვიდობიან და მეგობრულ ურთიერთობას. პოემის გმირს
დავითს ჰყავს ქართველი მეგობარი გორგიკი. დავითის შვილს
მჰერის ცოლად ჰყავს ქართველი ქალი. მჰერი სასუნში გაემგ-
ზავრა, შინ ცოლი დატოვა მცველად. განთიადისას ბიძის სახლ-
კარს რომ მიაღდა ამაყად თქვა:

„ჰე, ბიძაჩემო, გამოიღვიძე,
ობლად დავაგდე ჩემი სახლ-კარი,
კარებს ელვარე შუბი დარაჯობს,
შუბის მცველია ქართველი ქალი.“

პოემაში ხაზგასმულია ადამიანებისადმი ჰუმანური დამოკიდებულების იდეა. როცა დავითმა დაამარცხა არაბები, როცა ხოცა ომში ძალდატანებით გამოგზავნილი მოლაშქრეები, თავისუფლებულ ტყვეებს კი უთხრა:

„ვათავისუფლებ თვითველ თქვენგანს
და სადაც უნდა, წავიღეს იქო!
თქვენგან არ მიმაქვს ნადავლიც,—გასწით,
მოიხსენიეთ ჩემი სახელი...
იჯექით მშვიდად... ელოდეთ რისხვას,
თუ ხელმეორედ ხელი გვახელით!“

სომხეთში დაწყებულ აჯანყებას მალე გამოეხმაურნენ ქართლი და ალბანეთი. 852 წელს ხალიფამ დიდი დამსჯელი რაზმი გამოგზავნა ბულა თურქის მეთაურობით. სარდალს ხალიფამ დაავალა, აჯანყებულები გაწყვიტე და თბილისის ამირას კისერი მოუგრიხე, დიდი ხანია, არ მემორჩილებათ. ქართველი მემატიანის სიტყვებით, ბულამ „შემუსრა ყოველი სომხეთი და ტყუე ყვნა ყოველნი მთავარი მათნი.“ სასუნის აჯანყება ჩააქრო, სომხეთი ააოხრა და „ზღვის ვეშაპი“ (ასე შეარქვეს ამ დაუნდობელ ჯალათს სომხებმა)—ბულა თბილისისაკენ წამოვიდა. ბულას თურქ-არაბთა ჯარში, სომეხი ისტორიკოსის — თომა არწრუნის ცნობით, ორასი ათასი მეომარი ითვლებოდა. ბულამ თვითონ მტკვრის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ახლანდელი ავლაბრის რაიონში დაიბანაკა და თბილისის ამირას საჰაკ ისმაილის ძის წინააღმდეგ თავისი სარდალი ზირაქი გაგზავნა. ზირაქი მტკვარზე გავიდა და ქალაქის მოედანში შეიჭრა. თვით ბულა მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე ერთ მაღალ გორაკზე ასულიყო და იქიდან ადევნებდა თვალყურს ბრძოლის მიმდინარეობას. არაბები კუპრს ცეცხლს უკიდებდნენ და ქალაქში ისროდნენ. თბილისი ცეცხლის ალში გაეხვია. ამირა საჰაკი წაიპყრეს და ბულას ბრძანებით თავი მოჰკვეთეს ამ „პატარა ტანის მოხუცს, მსუქანსა და დიდთავას, რომელიც მუქი ფერის პასმით იღებავდა თმას“ (ტაბარი).

ბულამ თბილისი გადაწვა და აიღო 853 წლის 5 აგვისტოს, შაბათ ღღეს.

შემდეგ ბულა „აფხაზთა სამეფოს“ და კახეთის სამთავროს

დაერია. ამ სამთავროთა მეთაურები თბილისის ამირას მოკვეთილები იყვნენ. 26 აგვისტოს ბუღას სარდალმა შევეყრო ერისთავი კონსტანტი (კონსტანტინე) კახა, 85 წლის მოხუცი კონსტანტის ბუღამ წინადადება მისცა, გამაჰმადიანებულყო. მან სასტიკი უარი განაცხადა. მაშინ მოხუცი ტყვე ხალიფა მუთავაქილთან გაგზავნეს.

— ჩემს ხელთაა შენი სიცოცხლე, — მიმართა ხალიფამ კონსტანტის. მიიღე სჯული ჩვენი და უარყავ ქრისტეს ცთომილება; ხოლო თუ არა, „სიკუდილითა მოჰკუდე შენ პირითა მახვილითა და ხორცი შენნი მივსცნე საქმელად მფრინველთა ცისათა!“

— მე კარგად ვიცი, რომ შენ სრული „ხელმწიფება გაქუს ხორციითა ჩემთა ზედა“ და არა სულზე, ამისათვის არა მეწინის „მახვილისაგან შენისა“, — მშვიდად მიუგო ხალიფას მოხუცმა.

გაცეცხლებულმა ხალიფამ კონსტანტი საპყრობილეში ჩააგდო. 853 წლის 10 ნოემბერს კი ხალიფას ბრძანებით გმირ მოხუცს თავი მოჰკვეთეს.

ბუღას ლაშქარი ბრძოლას განაგრძობდა. კახეთიდან ბუღას რაზმები მთიულეთში შეიჭრნენ. არაბებმა მორჩილების ნიშნად მთიულებს სამასი მძევალი გამოართვეს. ბუღა ოსეთში შეჭრას ცდილობდა, მაგრამ მხოლოდ ცხავატამდე მიაღწია. მთიულებს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა წარმომადგენელი, აშოტ კურაპალატის უმცროსი შვილი გუარამ მამფალი და სომეხთა ერისთავი აბულაბაზი აგულიანებდნენ და არაბების წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდებდნენ. მთიულებმა გასწირეს მძევლები და მტერს მედგრად შიგბრძოლნენ. ამ დროს დიდი თოვლიც მოვიდა. არაბებს ძლიერ გაუჭირდათ. დამშეული ცხენები იელს დაესიენ და იხოცებოდნენ. დამარცხებული ბუღა იძულებული გახდა, საქართველოს გასცლოდა და ბარდავში დაეხამთრა. აქედან მან ერთხელ კიდევ დალაშქრა კახეთი და ბოლოს გაეცალა ამიერკავკასიას.

ბუღას ლაშქრობამ დიდი ზიანი მიაყენა აღმოსავლეთ საქართველოს. თბილისის აღების დროს ცეცხლში დაწვეს ხუთი ათასამდე კაცი, „რადგან კუბრის ხანძარი განუწყვეტლად ბობოქრობდა დღისითაც და ღამითაც.“

ბუღას ლაშქრობამ ვერ განამტკიცა არაბთა ბატონობა ამიერკავკასიაში. სახალიფო თანდათანობით იშლებოდა.

914 წელს, ხალიფას ბრძანებით, სომხეთსა და ქართლში გამოგზავნეს დამსჯელი ექსპედიცია, რომელსაც სარდალი აბულ ყასიმი მეთაურობდა. ეს იყო არაბების უკანასკნელი დიდი ლაშქრობა ამიერკავკასიაში. როგორც წინათ, ამქადაც ქართველები და სომხები ერთად იბრძოდნენ. არაბებმა ცეცხლს მისცეს სომხეთის მიწა-წყალი. დამარცხებული სომხების ერთმა ნაწილმა დასავლეთ საქართველოს შეაფარა თავი.

სომხების აოხრების შემდეგ არაბთა სარდალი თბილისში შემოვიდა, აქედან კახეთს გადავიდა, აიღო უჯარმისა და ბოქორმის ციხეები და კახეთის მთავარი აიძულა, ზავი დაედო.

არაბებმა კახეთში საქმეები მოაგვარეს და ისევ ქართლში გადმოვიდნენ. ქართველებმა წინასწარ დაანგრიეს უფლისციხის გალავანი, რომ არაბებს არ გამოეყენებინათ. ქართლიდან არაბთა ლაშქარი სამცხეში გადავიდა, ააოხრა სამცხე და ჯავახეთი, მაგრამ დიდი ცდის მიუხედავად, ვერ აიღო კარგად გამაგრებული თმოგვის ციხე. აქედან აყრილი არაბთა ჯარი ყუელის ციხეს მიადგა, რომელიც გურგენ ერისთავთ-ერისთავს ეკუთვნოდა.

არაბებმა ყუელის ციხეს მჭიდრო ალყა შემოარტყეს. ქართველი მწერლის სტეფანე მტბევეარ ეპისკოპოსის (X საუკუნე) სიტყვით, არაბების თეთრი კარვები, თოვლივით რომ შემორტყმოდა ყუელის ციხეს, ხუთ სოფელში ვერ დაეტეოდა.

ციხე დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლთა მცირერიცხოვან ჯგუფს გაემაგრებინა. არაბები კი ბევრნიც იყვნენ და კარგად შეიარაღებულნიც. მათ მრავალი ფილაკანი (ციხის კედლების სანგრევი მანქანები), რამდენიმე ასეული აქლემის ტვირთი ისრები და ჰოროლები (შუბები) ჰქონდათ. ციხის მცველებმა მაინც თავგანწირული წინააღმდეგობა გაუწიეს არაბებს. ბრძოლა სასტიკი და დაუნდობელი იყო. არაბთა ისრების წვიმამ ლამის მზე დააბნელა.

ადგილობრივ მცხოვრებთა დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით ბავშვები, ქალები და მოხუცები საკუთარი მიწა-წყლიდან აყრილიყვნენ და აქარასა და შავშეთში შეეფარებინათ თავი. აქ იმდენი ხალხი მოყრილიყო, რომ თავის გამოკვება შეუძლებ-

ლი გახდა და დამშეულები კალიასავით ხის ფოთლებსა და ბა-
ლახს ჭამდნენ. ბევრი მიწისმუშა სამუშაოს ვერ სცილდებოდნენ
მაგრამ არაბები იქერდნენ და უმოწყალოდ ხოცავდნენ.

28 დღე-ღამეს გაგრძელდა სისხლისმღვრელი ბრძოლები
ყუელის ციხის გარშემო. განსაკუთრებით თავი ისახელა ახალ-
გაზრდა მებრძოლმა გობრონმა, რომელიც სათავეში ედგა ცი-
ხის მცველებს. როცა არაბებმა ციხის გალავანი ააფეთქეს და
ეზოში შეიჭრნენ, თავდამცველები გობრონის მეთაურობით
ციხიდან გამოვიდნენ და განდევნეს მტერი. იერიში განახლდა.
ციხის მცველთა რიგები შეთხელდა. ბრძოლის ველი გვამებით
და დაჭრილებით მოიფინა. ცოცხლად დარჩენილები იძულებ-
ული გახდნენ, იარაღი დაეყარათ. არაბებმა ტყვედ იგდეს
ორასი ჭართველი და მათ შორის გობრონიც. აბულ ყასიმის
ბრძანებით. ტყვეთა ერთი ნაწილი იქვე დახოცეს. გამძვინვარ-
ებული მტერი უიარაღო ადამიანებს შეუბრალებლად დაე-
რია. მტრის ყოველი მეომარი იმას ცდილობდა, რაც შეიძლე-
ოდა, მეტი ტყვე დაეხოცა. ისე მოქმედებდნენ, თითქოს რაიმე
სიძლიდრის ხელში ჩაგდებას ესწრაფოდნენ. შეუბრალებელმა
მტერმა, ზოგმა მახვილით, ზოგმა ისრით, ზოგმა დანებით და
შუბებით ნაკუწ-ნაკუწად აქცია ტყვე ჭართველები. გული რომ
იჭერა, გულქვა აბულ ყასიმი საქართველოდან წავიდა და თან
წაიყვანა ცოცხლად დარჩენილი ტყვეები, მათ შორის გობრო-
ნიც.

არაბი სარდალი ცბიერებით, მოფერებით, პატივისა და სა-
ბელის მინიჭების აღთქმით ცდილობდა, გადაებირებინა გობ-
რონი და გაემამადიანებინა.

— მეცოდება მე შენი სიჭაბუკე და შენი სიმამაცე, — ეუბ-
ნებოდა არაბი სარდალი გობრონს, — როგორც საყვარელ
შვილს, გირჩევ დატოვო შენი უგუნური სჯული, რომელმაც
ვერაფერი არგო შენს მოყვრებს, აღიარე ჩვენი ჭეშმარიტი
სჯული, მას მორჩილებს ყოველი და აღგითქვამ მოგცე გამგებ-
ლობა, რომლისა ოლქისასაც ისურვებ, მოგცე სასახლეები და
დარბაზები, მონები, ტაძარი, აქლემები და გაგხადო შენ ჩემს
რჩეულად, მოგანიჭო ლაშქარში პატივი!

გობრონი ვერ მოხიბლა მტრის დაპირებამ. მაშინ სარდალ-
მა უბრძანა მსახურებს, გაეყვანათ და ეჩვენებინათ დახოცილ

თანამებრძოლთა გვამები, მომაკვდავი დაჭრილები. შემდეგ ქრ-
ვენებინათ სიმდიდრე და ჩაეგონებინათ, რომ დაჰყოფოდათ სარ-
დლის რჩევას. „ვინ უწყის, — უთხრა სარდალმა მსახურს, —
შიშმან სიკუდილისამან ანუ შესაძინებელმან კეთილისამან
მოდრიკოს გული მისი“. მსახურებმა სარდლის ბრძანება ას-
რულეს და გობრონი ისევ მოჰგვარეს მას.

— რა გამოირჩიე თავისა შენისაი? — ჰკითხა სარდალმა.

— პირველადვე გითხარ, რაიცა გამოვირჩიე, — მიუგო
გობრონმა.

არაბთა სარდალი შეეცადა, უკანასკნელი ღონე ეხმარა. მან
უბრძანა მსახურთ, გაეყვანათ გობრონი და მის თვალწინ დაე-
ხოცათ ქრისტიანი ტყვეები, თან გობრონიც, შესაშინებლად,
მსუბუქად დაეჭრათ და ისევ მასთან მიეყვანათ.

მსახურებმა გობრონი ტყვეთა შორის ჩააყენეს. შემდეგ დაე-
რივნენ ტყვეებს და ხოცვა დაუწყეს. გობრონის წინაშე ეცე-
ზოდნენ თავმოკვეთილი უდანაშაულო ადამიანები. მის ფეხთ-
ქვეშ დახოცილთა თავები გორავდა. თვით გობრონიც დაჭრეს.

გობრონი კვლავ წარსდგა სარდალ-მსაჯულის წინაშე.

— მისმინე, ვითარცა კეთილისმყოფელს, — მიმართა სარ-
დალმა გობრონს, ნუ წარწყმედ თავსა შენსა და დიდს პატივს
მოგაგებ.

— ჰქმენ, რაიცა გსურს, მე ქრისტიანი ვარ და ქრისტი-
ანადვე მოვკუდები! — უშიშრად მიუგო ტყვემ.

როცა დარწმუნდა მბრძანებელი, რომ მისი ყოველგვარი
ცდა ამაო იყო, ბრძანა სიკვდილით დაესაჯათ გობრონი. 914
წლის 14 ნოემბერს გმირ ტყვეს თავი მოჰკვეთეს.

IX—X საუკუნეებში არაბთა სახალიფოს დაშლის პრო-
ცესი მეტისმეტად გაღრმავდა. აბულ ყასიმის ლაშქრობის შემ-
დეგ არაბებს ძალა აღარ შესწევდათ მორჩილებაში ჰყოლოდათ
ამიერკავკასიის ხალხები. საქართველო IX საუკუნის მეორე
ნახევრიდან უკვე აღარ იყო არაბების მოხარკე. ქართული ფე-

ოღალური სამთავროები ეკონომიურად და პოლიტიკურად
ნიტციცდებოდნენ. ქვეყნის აუცილებელი განვითარებ
ანებას მოითხოვდა. 975 წელს ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა
წარმომადგენელი ბაგრატ III ქართლის მეფე გახდა. 3 წლის
შემდეგ მისი ხელისუფლება დასავლეთ საქართველოზე გავრ-
ცელდა. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანე-
ბას მტკიცე საფუძველი ჩაეყარა...

არაბები კი სულ უფრო და უფრო სუსტდებოდნენ. XI სა-
უკუნეში არაბთა სამფლობელოების უდიდესი ნაწილი აზიაში-
თურქ-სელჯუკებმა დაიპყრეს. ამიერიდან ადრე არაბთა ბატო-
ნობის ქვეშ მყოფ ხალხებს ახალი მტრების წინააღმდეგ მოუხ-
დათ ბრძოლა. ქართველები ამ ბრძოლიდან გამარჯვებულნი
გამოვიდნენ. კახეთ-ჰერეთისა და თბილისის მიდამოების შემო-
ერთების შემდეგ 1122 წელს დავით აღმაშენებელმა თბილი-
სიც აიღო და 400-ზე მეტი წლის განმავლობაში უცხოელთა
მფლობელობის ქვეშ მყოფი ქალაქი გაერთიანებული ფეოდა-
ლური ქვეყნის დედაქალაქად იქცა. საქართველო წინა აზიის
უძლიერესი სახელმწიფო გახდა.

შინაპარსი

წინასიტყვა	3
I. ბრძოლა რომაელი და პართელ-ირანელი დამპყრობლების წინააღმდეგ...	5
პომპეუსის შემოსევა	5
ფარსმანი და ოროდი	19
რადამისტი და ზენობია	21
რომის იმპერია და სასანიანთა ირანი	24
ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის V საუკუნეში	29
II. ბრძოლა ბიზანტიელი და ირანელი დამპყრობლების წინააღმდეგ	39
„მიცვალებულები არ დამარბოთ!“	39
„საუკუნო ზავი“	42
ზოსრო I და იუსტინიანე	43
„მთავარი მეწვრილმანე“	45
ზოსროს ლაშქრობა ეგრისში	47
პეტრას დაცემა	48
შაჰის ვერაგული გეგმები	50
ომის განახლება	51
ირანელების განდევნა ეგრისიდან	52
ბრძოლა ცხენისწყლის ნაპირზე	54
აჭანყება აფხაზეთში	56
ბრძოლა პეტრასათვის	57
ბრძოლა არქეოპოლისთან	60
„შეიცან თავი შენი!“	62
საომარი ოპერაციები 553 წელს	64
ვერაგული მკვლელობა	66
სახალხო კრება	71
„საცოდავებო, საცაა ამოწყდებით!“	75
ბრძოლა ფოთისათვის	76
მისიმეღთა აჭანყება	81
სისხლიანი ღამე	82
ზავი	84
ბიზანტიის გავლენის დამყარება საქართველოში	85
III. ბრძოლა არაბი დამპყრობლების წინააღმდეგ	92
სახალიფო და დაპყრობითი ომები	92
ამიერკავკასიის დაპყრობა	97

არაბთა ბატონობის სიმძიმე	108
ხაზარების შემოსევა	107
განმათავისუფლებელი ბრძოლები VIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში	109
იდეოლოგიური ბრძოლა ქართლში არაბების წინააღმდეგ	111
ბაბეკის აჯანყება	114
ბულა თურქის შემოსევა	117
აბულ ყასიმის შემოსევა. გობრონის წამება	120

რედაქტორი ლ. გოგობია
მხატვარი გ. ვაშაკიძე
მხატვ. რედაქტორი ი. ქლიბაძე
ტექნიკური რედაქტორი ი. კვიციანი
კორექტორი ი. უშვერიძე

ზელმოწერილია დასაბეჭდად 20/X-66 წ.
ქალაქის ზომა 84×108¹/₃₂
ნაბეჭდი თაბახი 8
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 6
უფ. 00366 ტირაჟი 5.000 შექვ. № 5070
ფასი 26 კაპ.

Гучуа Виктор Гесаевич
ЗАГЛЯНЕМ В ПРОШЛОЕ
(На грузинском языке)
Детюниздат Грузинской ССР
«**ნაკადული**»
Тбилиси
1967

4

194/1440

გამომცემლობა „ნაკადული“, შარჯანიშვილის ქ. № 5
Издательство «Накадули», ул. Марджанишвили № 5
სტამბა № 2, „ნაკადული“, თბილისი, ფურცელაძის ქ. № 5
Типография № 2, «Накадули», Тбилиси, ул. Пурцеладзе № 5

K 264.433
3610550-44
2023 01010305

